

**BIHAR MEGYEI KÉZIRATOS TÉRKÉPEK
(1754-1888)**

**BIHAR MEGYEI KÉZIRATOS TÉRKÉPEK
(1754-1888)**

**A NAGYVÁRADI RÓMAI KATOLIKUS PÜSPÖKSÉG,
SZÉKESKÁPTALAN,
PAPNEVELDE,
NAGY- ÉS KISPRÉPOSTSÁG
ÉS
A NAGYVÁRADI GÖRÖG KATOLIKUS PÜSPÖKSÉG
TÉRKÉPEI**

*

**BIHAR VÁRMEGYE ÉS NAGYVÁRAD VÁROS TÉRKÉPEI
VEGYES EREDETŰ TÉRKÉPEK**

KATALÓGUS

**ÖSSZEÁLLÍTOTTA:
EMÓDI ANDRÁS**

**PARTIUM KIADÓ
NAGYVÁRAD, 2007**

A kötet megjelenését támogatták:

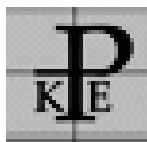
Nemzeti Kulturális Alap - Levéltári Szakkollégium

Pro Professione Alapítvány

Partiumi Keresztény Egyetem

Lektorálta

Dr. PLIHÁL KATALIN

Az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárának vezetője

Partium kiadó

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

EMŐDI ANDRÁS

Bihar megyei kéziratok térképek (1754-1888) / Emődi András.

- Oradea : Partium, 2007

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-86394-6-1

528.9(498 Bihar)"1754/1888"(091)

Tipărit la Imprimeria de Vest – Oradea

Tartalom

Bihar megyei kéziratos térképek 1754-1888	VII
Katolikus püspöki és káptalani birtokok, térképek a 18. század második felében és a 19. században Biharban	IX
A Nagyváradai Római Katolikus Püspökség birtokai	XVI
A Papnevelde (Sze­miná­ri­um) birtoka	XXXIV
A Nagyváradai Római Katolikus Székeskáptalan birtokai	XXXV
A Nagyprépostság birtokai	XLIV
A Kisprépostság birtokai	XLIV
A Nagyváradai Görög Katolikus Püspökség birtokai	XLV
A bihari egyházi birtokok térképezésében résztvevő matematikusok, geometrák, mérnökök, földmérők, erdészek és térképek	LIII
A Római Katolikus Püspökség uradalmi térképészei	LVII
A Római Katolikus Székeskáptalan uradalmi térképészei	LXII
A Görög Katolikus Püspökség belényesi uradalmának térképészei	LXVII
Nem uradalmi alkalmazásban lévő térképészek	LXIX
Bihar vármegye térképei	LXXI
Nagyvárad város térképei	LXXII
Vegyes eredetű térképek	LXXIII
A bihari vízszabályozási munkálatokban résztvevő mérnökökre vonatkozó néhány adat	LXXIV
Rövidítés és forrásjegyzék	LXXVIII
Rezumát	LXXXI
Zusammenfassung	LXXXII
Térképkatalógus	1
A Nagyváradai Római Katolikus Püspökség uradalmi	3
Váradai uradalom	3
Béli uradalom	68
Belényesi uradalom (1780 előtt)	91
Vaskóhi uradalom	93
Nagyváradai Római Katolikus Papnevelde (Sze­miná­ri­um)	117
A Nagyváradai Római Katolikus Székeskáptalan uradalma	118
Nagyprépostság	177
Kisprépostság	180
A Nagyváradai római katolikus uradalmak csonka, meghatározhatatlan térképtörédekei	181
Nagyváradai Görög Katolikus Püspökség – Belényesi uradalom	182
Bihar vármegye térképei	201
Nagyvárad város térképei	204
Vegyes eredetű térképek	207
Mutatók	212
Képek	244

Bihar megyei kéziratós térképek 1754-1888

A magyarországi közlevéltárakban és egyházi gyűjteményekben őrzött kéziratós térképek feldolgozása és közzététele az utóbbi évtizedekben jórészt megvalósult. Ma már a levéltárak egy része a kéziratós térképek digitalizálásával is igyekszik azokat az utókor számára biztonságosan megőrizni és a kutatók elektronikus úton való hozzáférését – nem utolsósorban állományvédelmi okokból – biztosítani. E forrástípusnak kétségtelenül rendkívüli jelentősége van úgy a történeti földrajz, az egyház- és mezőgazdaságtörténet, mint a néprajz és a régészet számára.

A határokon túlra kerültek közül minden bizonnyal a leggazdagabbak, vagy legalábbis a leggazdagabbak közé tartozók a Nagyvárad Római Katolikus Püspökségnek és Káptalanának a kéziratós térképgyűjteményei.

A Római Katolikus Püspökség gazdasági levéltárát, amely a püspöki palota néhány földszinti termében volt elhelyezve, 1947-ben foglalta le az államhatalom és néhány évvel később elszállította onnan. A székesegyház sekrestyéje feletti termekben lévő káptalani levéltárát jóval később, 1962-ben államosították. Mindkét gyűjtemény a levéltári feladatok kiszolgálására teljességgel alkalmatlan, a helyi állami levéltári kirendeltségnek mai napig is otthont adó váradi várba került.

A római katolikus püspöki gyűjteménynek közel félszáz térképe és térképtöredéke, továbbá a papnevelde és a káptalan három-három térképe egyházi tulajdonban maradt és ma az Egyházmegyei Levéltár állományában található.

Az 1970-es években alakították ki az Állami Levéltár nagyvárad i fiókintézményében az összes állományból kiemelt térképekből és különböző tervrajzokból a *Térkép- és tervtárat*. A jelzett két gyűjteményen kívül a Nagyvárad i Görög Katolikus Püspökség belényesi uradalmának levéltárából, Bihar megye egykori levéltárának Nagyváradon maradt részeiből, Nagyvárad város levéltárából és néhány egyéb – régi anyagot őrző – fondból is ide került mintegy száz térkép. Feltételezhetően számos kisebb méretű térkép (vázlat) maradt eredeti iratkörnyezetében.

A *Térképgyűjtemény* mintegy 250 tételének java része nyomtatott és vegyes eredetre utal. Mindössze 17 db. 1850 előtti kéziratós tételének egy része a vármegyei levéltár anyagából kerülhetett ide, de van közöttük biztosan a Római Katolikus Püspökség térképtárából származó darab is. Az 1850 utániak között kéttucatnyi a kéziratós, ezeknek nagyobbik hányada a görög katolikus gyűjteményhez tartozó lehetett. E kéziratós térképek zömét tehát érthetetlen okokból sorolták ide, ugyanis azok szerves részei a *tervtárban* összegyűjtött anyagnak. A *térképgyűjtemény* leltára az egyes térképeknél eredetet nem jelez, így ma már az biztosan nem állapítható meg.

A *Tervtár* rendkívül gazdag, mintegy másfélezer tételének hozzávetőleg 60-70%-a kéziratós térkép, a többi nyomtatott és csak néhány darabja a szoros értelemben vett tervrajz. E kéziratós térképek és a 19-20. század fordulóján készült kataszteri (nagyobb részben valamely sokszorosító eljárással készült) térképek szinte kivétel nélkül az egyházi gyűjteményekből származnak. A *tervtár* leltára már jelez eredetet az egyes tételeknél (a görög katolikus térképek kivételével), de tucatnyi alkalommal egyértelműen hibásan. A gyűjtemény kialakításakor (és leltárának elkészítésekor) az ábrázolt helységek betűrendes sorrendjét követték, először a lakott települések térképeit, a puszta- és

erdőtérképeket, majd a vízszabályozási és útépítési térképeket, végül a tulajdonképpeni terveket, tervrajzokat számba véve.

A kéziratos térképek nagyobbik hányadát tekercselve, egy kisebb részét eredeti mappáikban tárolják. Sajnálatos, hogy a nem megfelelő tárolási körülmények következményeként a gyűjtemény darabjai – különösen a tekercseltek – jelentős mértékben szennyezettek és egy részük fizikailag rongálódott.

Katalógusunk összeállításakor felső időhatárnak a polgári korszak kiosztási és elkülönítési munkálatainak legvégét szabtuk meg. Ez mindhárom egyházi gyűjtemény esetén az 1870-es, 80-as éveket jelentette. A későbbi kéziratos térképek elsősorban a kataszteri felmérésekkel és az erdőműveléssel, erdészeti üzemtervekkel kapcsolatosak. Ez utóbbiak – a vonatkozó térképállomány gazdagsága okán is – egy önálló tanulmány tárgyát képezhetnék.

A múltbani körülmények miatt e gyűjteménynek a puszta létezése is ismeretlen volt a szakma előtt. A térképekben elhelyezett használati kartonok tanúsága szerint a helyi kutatók is igen ritkán fordultak e rendkívül értékes forrásanyag felé, a térképek 90-95%-át még senki sem tanulmányozta, azokat nem mozdították el a raktárakból. Itt említenénk meg, hogy a váradi egyházi térképgyűjtemények múltjáról jóformán említés sem található a szakirodalomban. Talán egyetlen kivételnek a káptalani levéltárnak még az eredeti környezetében készült (1949) leírásában találhatóakat tekinthetjük, amely szerint:

*... Még mindig a legbelsőbb teremben, középen, külön erre a célra kialakított 18. századi, csinos, zárható komód áll, melyben a káptalani birtokok 18-19. századi kéziratos térképeit őrzik **különleges gonddal és a legmegfelelőbb módon**. Ugyanitt tárolják a káptalan legkülönbözőbb építkezéseihez készült tervrajzokat. E gyűjtemény szintén páratlan értékű Romániában, igen ritka, sajátos forrásanyagot képvisel, mely különleges védelmet érdemel, mert nemcsak az építészettörténet és technikai fejlődés kutatóinak, hanem távoli vidékek helytörténészeinek is egyedi fontosságú információkkal szolgálhat. Ehhez az anyaghoz is jó repertórium tartozik ...*¹

¹ Jakó 2004/b. 103.

Katolikus püspöki és káptalani birtokok, térképek a 18. század második felében és a 19. században Biharban

Várad középkori levéltárai elpusztultak a történelem viharai során, mégis a szerencse folytán fennmaradt, rendkívüli fontosságú néhány forrás pontosan megvilágítja egyházi intézményeink hódoltság előtti birtokviszonyait. Gondolunk itt a Várad Regestrum tatárjárás előttre vonatkozó adataira, Lodomér püspök 1273. évi levelére, amely számbaveszi a püspök és a káptalan közös birtokait, a várad káptalan 1374. évben összeállított Statutumaira, mint a káptalani birtokokra vonatkozó elsőrangú forrásra és nem utolsósorban az 1552. évi Bihar megyei adókönyvre, amely hiányosságai ellenére az akkori birtokviszonyok pontos keresztmetszetét adja.² Bunyitay Vince a püspökség történetének monografikus feldolgozásában – az 1880-as években – foglalta össze a középkori birtokokra vonatkozó ismereteket, majd az addig megjelent forrásmunkák és több mint félszáz levéltár középkori okleveleinek kutatása nyomán Jakó Zsigmond 1940-ben állította össze a hódoltság előtti Bihar megye településeinek birtokviszonyait és népiségtörténetét taglaló, alapvető kézikönyvét, amely új adatok sokaságával bővítette ismereteinket a bihari egyházi birtokokról is.³ A javak döntő hányada az egész középkor folyamán Bihar megye területén feküdt és annak is elsősorban a déli és központi részein alkotott területileg összefüggő együttest. 1552-ben a püspökség és káptalana Bihar megyében – a tartozékokat nem számítva – 156 helységnek volt a birtokosa, az összes adózó porta több mint 40%-ának. Ezekon kívül a szomszédos Kraszna, Közép-Szolnok, Szabolcs, Szatmár, Zaránd és a távolabbi Borsod, Nógrád, valamint Pest megyékben, továbbá Erdélyben is volt némi birtoka.

Közismert tény, hogy 1556-ban a várad püspökség és káptalana majd másfél évszázadra elveszítette jóformán az összes birtokát, mindössze csak a királyi Magyarország területén megmaradt néhány helység jövedelmét élvezhették a száműzetésben élő püspökök. Az egykori javak – Bihar megye sajátos földrajzi helyzete okán – az éppen aktuális erőviszonyok és a területi hovatartozás ingadozásaitól függően rövidesen fejedelmi tulajdonban vagy magánkézben tűntek fel. A török uralom a megye dél-nyugati és nyugati szegletein már 1554 óta állandósult, a többi rész a speyeri szerződés (1570) után gyakorlatilag az Erdélyi Fejedelemséghez tartozott. A hódoltatás két-három évtized múltán már a központi területeket is fenyegette, Báthory Zsigmond hadjáratai után időlegesen visszaszorult. A tizenöt éves háború eseményei és általában a kiszámíthatatlan erdélyi külpolitika következményeként a Tiszántúl és ezen belül Bihar és Várad hovatartozása folyamatosan kérdőjelessé vált, hol a királyság, hol a fejedelemség javára dőlt el. Ez a bizonytalan állapot és az a tény, hogy Bihar egyre inkább katonailag megerősítendő végvidéknek minősült, a birtokviszonyokat annyiban érintette, hogy jelentősen háttérbe szorultak a magánbirtokok és a Rákócziak korában már a megye jelentős része kincstári várak tartozékává lett. Várad hódoltatása (1660) után Bihar megye nagyobbik – központi és déli – része (Székelyhíd és Debrecen környékének kivételével) az ekkor szervezett várad elajetbe tagozódott be.⁴ A három évtizedes török

² Bunyitay I. 77-80, 112, 197-198; II. 193-195, 205-206, 238-260, 271-289; Bunyitay 1886; Karácsonyi – Borovszky 1903.

³ Jakó 1940.

⁴ Lukinich 1918. (különösen 132-135, 143-148, 340-348).

uralom végére addig soha nem látott mértékű pusztulás képe tárul elénk, amelynek gyökerei részben a tizenöt éves háború eseményeire vezethetők vissza. A Mezősi Károly által közölt 1692. évi conscriptio adatai szerint a megyében 1.337 háztartás (Debrecennel együtt 2.094) volt, szemben az 1552. évre becsült 47.000-el! Ha az egyházi birtokok tekintetében fontosabb járásokat nézzük, a kép még megdöbbentőbb: Nagyvárad vidékén 21 lakott helység mellett 116 elpusztult falut írtak össze, Magyarcséke vidékén mindössze 2 lakott település volt a 65 néptelen mellett, a délbihari síkon, továbbá Vaskoh és Belényes vidékén 47 lakott falun kívül 178 néptelen települést írtak össze és további 138-ról – a hódoltság előtt még létezőről – már meg sem emlékeztek.⁵ E példátlan mértékű pusztulás egyszersmind a vármegye etnikai összetételének gyökeres átalakulását, a magyarságnak a déli és központi területekről való fokozatos kiszorulását vonta maga után.⁶

Még Várad felszabadítása előtt, Bihar megye 1687 szeptember 22-én tartott szentjobbi gyűlésén született határozattal a rendek I. Lipót császártól főispán kinevezését kérték, ami röviddel ezután meg is történt. Benkovich Ágostont – aki 1681 óta viselte a váradi püspöki címet – 1688. február 24-én Bihar megye főispánjává nevezte ki és ezzel a lépéssel tulajdonképpen megszűnt a megye és Erdély közjogi kapcsolata, továbbá újra érvényesült a mindenkori váradi püspök főispáni címre vonatkozó joga. Várad felszabadulása után, 1693. november 24-én I. Lipót császári rendelettel szolgáltatta vissza a váradi egyház egykoron szekularizált összes birtokát. A visszaszolgáltatás alapja a már említett 1552. évi adókönyvekben rögzített birtokállomány volt. A szomszédos megyékben lévő egykori javak tulajdonjogát ekkor már lehetetlen volt tisztázni, azok – néhánynak kivételével – elvesztek.⁷ Így alakulhatott ki a 18. század elejétől az a sajátságos helyzet, hogy a váradi püspökségnek és káptalanának egyetlen vármegyében – Biharban – és annak is elsősorban a központi és déli részein összpontosult egy területileg rendkívül koncentrált birtokállománya, amely szinte egészében középkori, de mindenképpen 17. század előtti örökség volt és amely – kötött birtok lévén – jóformán változatlanul állt fenn 1849-ig, majd a kiosztások-elkülönítések után az 1920 utáni romániai agrárreformokig. E tekintetben kivételt képezett a káptalan távolabbi megyékben fekvő három birtoka: Aszaló (Borsod vm.), Szada és Veresegyház (Pest vm.).

A lipóti rendelet után a javak tényleges visszaszerzése némely esetben több évtizedig is eltartott. A lakatlan birtokok ügye (mint fennebb láttuk ilyenből volt a legtöbb) hamar megoldást nyert, ám a birtokviszonyok másfélszáz év alatti alakulásának egészen kusza szála az ügyek egy másik részét a Neoquistica Commissio elé utalta és azok a közbejött Rákóczi-szabadságharc harci eseményei miatt is majd csak az 1710-es, 1720-as években nyertek elintézt, Csáky Imre püspökségének idején. A szabadságharc eseményei amúgy is teljesen felforgatták az addig már részben rendezett viszonyokat, némely megyebeli birtokos család visszavette a püspökség által lefoglalt korábbi birtokait. A kuruc csapatok pusztításai után Löwenburg császári altábornagynak és magának az udvari kamarának a hatalmaskodásai akadályozták meg a javak és a jövedelmek tényleges használatát, továbbá a Nagyszalonta környéki birtokok visszaszerzése a hajdúkkal eredményezett hosszas konfliktust.⁸ Az egykori váradi

⁵ Mezősi 1943. 130-182.

⁶ Bársony 1976. 48-50.

⁷ Bunyitay IV. 174-179.

⁸ Málnási 1933. 99-101.

levéltárak maradványainak időközbeni felkutatására és megszerzésére, illetve ezeknek a birtokvisszaszerzés szolgálatába állítására való törekvést egy nagy jelentőségű forrás támasztja alá, az 1730-as évek elején összeállított osztatlan püspöki-káptalani levéltári elenchus.⁹ Ebben kétszáznál is több birtokokra vonatkozó oklevél és oklevélmásolat szerepel.

A Magyar Országos Levéltárban és a Bihar megyei Állami Levéltárban őrzött püspöki és káptalani levéltárakban található urbáriumok és conscriptiók közül a bihari egyházak tekintetében teljesnek tekinthető 1692. évi és a néhány századforduló körül készült összeírás az igényelt javak számbavételeinek tekinthetők.¹⁰ A káptalan 1722. évi,¹¹ a püspöki birtokok 1721-1727. évi¹² és 1732-1733. évi¹³ urbáriumai és összeírásai már a gyakorlatban is visszaszerzett, birtokolt javakat rögzítik.¹⁴ A századforduló közepétől már csak csekély mértékű birtokforgalmat tapasztalunk, elsősorban néhány, korábban a püspökség és a káptalan megosztott birtokát képező település egyiknek vagy másinak a végleges tulajdonába kerülését, vagy kisebb részbirtokok megszűnését.

A püspökség gazdálkodását kezdettől két nagy uradalom, a váradi és a belényesi keretében szervezte meg. A század közepén ez utóbbinak területéből választották le a béli és a vaskohi uradalmakat, amelyek addig ispánságokként működtek. Az új szervezeti keret a 20. századig állt fenn. A káptalannak mindvégig egy uradalma volt.

1777. július 16-án megalakult az addig a római egyház helynökségeként működő Nagyváradi Görög Katolikus Püspökség, majd 1780-ban – Mária Terézia rendeletének alapján és VI. Piusz pápa jóváhagyásával – a teljes belényesi uradalom (71 település, több mint 140.000 kh. területtel) jog szerint is átkerült az új püspökség birtokába.

1778-ban, a Patachich Ádám püspök távozása utáni széküresedés idején készült el a Római Katolikus Püspökség összes javaira (ekkor még a belényesi uradalomra is) kiterjedő kamarai összeírás, amelynek rendkívüli forrásértékét nem szükséges hangsúlyoznunk.¹⁵ Pontos képet kapunk az egyes birtokok jellegéről, művelési ágak szerinti összetételéről, a majorsági gazdálkodásról, a különböző jövedelmekről (mezőgazdasági, kocsmáltatási, vám, malom, bér stb.) és nem utolsósorban a korábbi összeírások óta beállt néhány tulajdoni változásról.

Ez utóbbi összeírás már egy lényegében véglegesen rögzült – és a katalógusunkban szereplő 18-19. századi térképek tárgyát képező – püspöki birtokegyüttes szerkezetét mutatja. Alábbi jegyzékünk kiindulópontjául ezt az összeírást tekintettük. A káptalani birtokoknak kevesebb és kevésbé mélyrehatóbb összeírása készült az idők során. Birtokainak számbavételéhez a már említett források mellett az

⁹ Jakó 2004/a.

¹⁰ UC 145:28, 145:29, 69:33, 85:37, 140:33, 116:78.

¹¹ UC 84:1; Ilea – Covaci.

¹² UC 23:6; Ilea – Mudura – Covaci.

¹³ UC 17:10(a)(b)(c); Ilea.

¹⁴ A váradi állami levéltárban őrzött egyházi (különösen a káptalani és a püspöki gazdasági) levéltárak kutatásának múltbani akadályozása és részbeni feldolgozatlansága miatt egyelőre nem lehetséges számbavenni az ott található összes – esetleges új adatokat is tartalmazó – összeírást. A közölt conscriptiók a román kutatást elsősorban érdeklő Belényes-vidéki területre vonatkoztak és némelyikük tekintetében nem állapítható meg pontos kapcsolatuk az Országos Levéltárban lévő összeírásokkal. Ld. Ilea – Mudura – Covaci; Ilea – Covaci; Ilea.

¹⁵ UC 125:1(a)(b)(c)(d).

1823. évi székesegyházi canonica visitatio-ban szereplő birtokjegyzéket használtuk. Ebben szerepelnek a prépostságok, továbbá a szeminárium javai és jövedelmei is.¹⁶

A római katolikus püspökség három uradalmához összesen 8 mezőváros, 99 falu és 46 pusztta tartozott, a káptalani uradalomhoz (a nagy- és kisprépostsággal együtt) egy mezőváros, 49 falu – a távolabbi megyékben fekvő három településsel együtt – és 19 pusztta. A szeminárium egy falu részbirtokosa volt. A püspökség vaskohi uradalmában egyáltalán nem voltak puszták, a síkvidéki részeken azonban közel félszáz. Ezek közül néhány a 18. század végén és a 19. század folyamán újjátelepült, így az uradalmak lakott településeinek száma némileg növekedett. A csekély számú részbirtok szintén módosíthatja a fenti számadatokat.

A görög katolikus püspökség a belényesi uradalomban egy mezővárost, egy pusztát és 70 falut birtokolt. Ez utóbbiak között néhány ikertelepülést is találunk, így az irodalom általában 78 falut sorol az uradalmi birtokok közé. Egyetlen pusztája a későbbiekben lakott településsé fejlődött (Hidastelek-Hollód).

Bihar megye tekintetében Fényes Elek statisztikai munkái sokrétű adatokat szolgáltatnak. Gondolunk itt elsősorban a Geographiai Szótárára és a külön füzetekben megjelent Dél- és Észak-Bihar Vármegyére.¹⁷ Ez utóbbiak átvezetnek a polgári korszakba, a jobbágyfelszabadítás és birtokelkülönítés utáni állapotokat rögzítve. Az 1851 és 1859 közötti ingatag birtokviszonyokat jól szemlélteti Fényesnek e két munkájában szereplő több adatsor összehasonlítása is. A birtokelkülönítés és a kialakuló majorsági (uradalmi) földbirtokok területadatainak tekintetében mindenképpen az 1859. évi munkáját vehetjük irányadónak, bár ezek a legtöbb település esetében lényeges eltéréseket mutatnak a későbbi, századvégi adatokhoz képest.

A béli és vaskohi (római katolikus), továbbá a belényesi (görög katolikus) püspöki uradalmak struktúráját, területét csak kis mértékben érintették a kiosztások és elkülönítések, hiszen e nagyrészt domb- és hegyvidéken szántóföldek és szántóföldi allódiumok 1849 előtt is alig voltak.¹⁸ 1849 utáni birtokaik így szinte kivétel nélkül erdők. Ettől eltérően a váradi uradalom és különösen a káptalan – birtokainak földrajzi helyzete folytán – már régóta jóval nagyobb kiterjedésű síkvidéki szántóföldet vont be a majorsági gazdálkodásba és ez megmutatkozott az elkülönítések utáni birtokszerkezetén is.¹⁹ Az egykori puszták némelyike egy-egy nagyobb majort alkotott és ezek váltak az uradalmi szántóföldi gazdálkodás fő pilléreivé. Összességében és művelési ágak szerint tekintve a Római Katolikus Püspökség korszakunk végén (1885) 187.393 kh. birtokkal rendelkezett, amelynek több mint kétharmada volt erdő és alig 16%-a szántó. Ezzel mindhárom érsekség és az összes püspökség közül a legnagyobb birtokos volt. Ez

¹⁶ Vis. Can. 1823.

¹⁷ Fényes Geogr. Szótár; Fényes DB; Fényes ÉB.

¹⁸ Az 1796. évi összeírás ezt jól tükrözi (MOL E 237, 25-29 kötetek néhány adatát közli Dóka 2001.): a béli uradalomban tízszer kevesebb majorsági szántó volt, mint a váradi uradalomban, a vaskohiban és a görög katolikus belényesi uradalomban jóformán semmi.

¹⁹ Kimutatás 1912; Baross 1893; Jelentősebb szántóföldi és síkvidéki állattartó gazdálkodás 1849 után a váradi uradalom területén a Nagyszalonta környéki pusztákon (Barmód központtal), Álcisi- és Mácsapusztákon, Biharon és Régeny-pusztán, Solymos- és Radvány-pusztákon, továbbá Kis- és Nagyrábén, Pocsajon, Tulkán és Udvarin, a béli uradalomban pedig Csontaháza és Ökrös (Szuszág- és Talmácspuszták) határában folyt. A káptalani uradalomban Bagamér, Bikács, Csökmő, Mikepércs, Szentpéterszeg és Vasad települések határában lévő birtokokon, továbbá Iklód-, Iráz-, Kupóc-, Micske-, Nagyzomlin- és Ősi-pusztákon alakítottak ki 1.000 holdat megközelítő vagy annál nagyobb (Csökmő esetében több mint 6.000 holdnyi) majorságokat illetve adták ki bérgazdálkodásra a szántókat.

elmondható a káptalan vonatkozásában is, amelynek 77.381 kh. birtokából 43% volt az erdő és 34% a szántó. A Görög Katolikus Püspökség belényesi uradalmában a majorság szinte kizárólag erdőkből állt (120.332 kh.), további 1%-nyi volt a szántók és 11%-nyi a legelők (nagyreszt havasi legelők) részesedése 1849 után.²⁰

Magyarországon a kamara és a szabad királyi városok tulajdonában lévő erdőket a 18. század második felétől kezdték térképezni és a modern erdőgazdálkodás szabályainak megfelelően vágástervek alapján kezelni. A jelentősebb egyházi erdőbirtokok rendszeres felmérésére és a vágástervek elkészítésére a következő század első évtizedeiben került sor.²¹ A váradi püspökség tekintetében sem volt ez másképp és az éppen akkor bekövetkezett széküresedés (1811-1821) még nagyobb lendületet adott a több mint 125.000 holdnyi hegyvidéki erdő részletekbe menő számbavételére. A bécsi udvari kamarának a széküresedés állapotában lévő főhatóságok erdőbirtokai feletti ellenőrzésére irányuló törekvése Várad esetében megvalósulni látszott.²² Tíz év alatt hét geometra-erdőmérnök az összes püspökségi erdőbirtokot felmérte (ld. alább, a térképészeket tárgyaló részben). Az ekkor elkészült több mint 80 – máig fennmaradt – erdőtérkép és vázlat a magyarázó táblázataiban (“Erklärung der Charte”) kitér az egyes erdőrészek korára, fafajok szerinti összetételére, vágási kérdésekre. Ugyan nem mérhető a felső-magyarországihoz hasonló mértékű – a bányaművelés és kohászat okozta – erdőpusztuláshoz, ám a vaskohi uradalomban régóta folyó vas- és színesfémányászat és különösen a béli uradalomban a 18. század közepén elkezdődő üveggyártás folyamatosan pusztította a fűrésztelepek, az írtásos gazdálkodás és a legeltetés által amúgy is igénybevett erdőket. Védelmüket az átfogó felmérésük, térképezésük is szolgálta. Az erdőbirtokok 1849 után egyre inkább felértékelődtek. A megye félmillió katasztrális hold területű erdőségeinek több mint 60%-a az egyházi uradalmak kezelésében volt és egyre inkább ez adta jövedelmeiknek jelentős részét.²³ Az 1852. évi birodalmi erdőtörvény (amelynek utasításai 1857 után Magyarországra is érvényesek voltak) már kifejezetten védelemben részesítette a magánerdőket, köztük az egyházi tulajdonban lévőket is s bár hatályát 1861-ben megszüntették, kétségkívül hozzájárulhatott a szemléletváltáshoz.²⁴

A béli és vaskohi római katolikus uradalmak, meg a görög katolikus belényesi uradalom területén tucatnyi község határában voltak akár többezer holdnyi kiterjedésű uradalmi erdőbirtokok. A vaskohi uradalomban Briheny, Gyigyisen-Vojén, Kalugyer, Kristyor, Pojána, Rézbánya és Felső Verzár, a béli uradalomban Barzest, Bél, Bélörvényes, Botfej, Csontaháza, Gross, Hagymás, Kislaka, Ökrös és Toplicakáránd határában voltak 2.000 holdat megközelítő vagy annál nagyobb (sok esetben 3-6.000 holdnyi) erdőbirtokok. A váradi uradalomban csak a miklólázuri, a somogyuzsopai, a tenkei és a tulkai erdőbirtokok voltak ekkorák, viszont a béli és vaskohi uradalmakhoz hasonlóan egy sor község határában többszáz vagy egy-kétezer holdnyi, zömmel tölgy és bükkerdő alkotta a majorságot. A káptalannak 4.000 holdat meghaladó erdőbirtoka Havasdombrovica, 2.000 holdat megközelítő vagy azt meghaladó erdei Bagamér, Értölgy-pusztá, Karaszó, Kisjenő, Nyárszeg, Sályi és Székelytelek határában voltak. Kirívóan nagy területű, mintegy 40.000 holdnyi erdőbirtoka volt a belényesi uradalomnak

²⁰ Dóka 1997/a. 70-72, 74-75, 89-90.

²¹ Kolossváry 1975. 26-27, 39.

²² Uo. 39-40.

²³ Borovszky 1901. 332-334.

²⁴ Kolossváry 1975. 44-46.

egyetlen község – Budurásza – határában. Ekkora erdőséget Magyarországon teljes püspökségi uradalmak sem birtokoltak. Fenes, Kisbelényes, Petrósz és Tarkaica határában 7-8.000 holdnyi, Gurány, Kiskoh, Kreszulya és Rossia határában 4-6.000 holdnyi uradalmi erdőségei voltak a görög katolikus püspökségnek.

Az 1879. évi erdőtörvény hatályba lépése után vette kezdetét az erdészeti üzemtervekhez kapcsolódó térképezés, amely munkánknak már nem tárgya.

A Nagyváradi Állami Levéltárban őrzött római katolikus püspöki és káptalani gazdasági levéltárakban fellelhető az 1850-es években megkezdődő területrendezések és kiosztások lezárásakor készült telekkönyvek igen gazdag sorozata. A püspöki birtokok közül legkorábban Nyárló és Pocsaj (1854), Latobár-puszta (1857), Süvegd- és Szálkapuszták (1858), Püspöki (1859), Szöllös és Tóttelek (1860) telekkönyvei készültek el, a többi birtok zömének majd csak a 60-as, sőt a 70-es évek során. Ugyanez elmondható a káptalani birtokok esetében is, bár úgy tűnik ott kissé korábban megindult a telekkönyvezés és a telekkönyvek véglegesítése: Aszaló, Alpár, Bagamér, Barakony, Bikács, Bors, Havasdombrovica, Furta, Kisújfalu, Kisjenő, Rontó, Székelytelek esetében 1856-57-ben.²⁵ Néhány telekkönyvet nem választottak el a hozzá kapcsolódó úrbérrendezési térképtől és együtt kerültek a *Térkép- és tervtárba*. E két egyházi levéltárba több esetben azon települések telekkönyvei is bekerültek, amelyek területén a kiosztások után egyáltalán nem maradt uradalmi birtoktest.

A váradi római katolikus püspökség és a székeskáptalan, mint láttuk, rendkívül nagy kiterjedésű birtokokat igazgattak, többszáz folyóméternyi gazdasági levéltáraiknak a második világháború utáni – több évtizeden át tartó – korlátozott kutathatósága miatt azonban újkori gazdaságtörténetük megíratlan. Az általunk – e munka keretei között – kutatott levéltárrészek adatai alapján röviden felvázoljuk uradalmaiknak szervezeti-gazdálkodási kereteit, hangsúlyozva, hogy a tiszt- és számtartóságok, továbbá ispánságok, erdőkerületek és erdészetek határai és alárendeltségi viszonyai állandóan kisebb-nagyobb mértékű változásokon mentek át, vázlatunk csupán tájékoztató jellegű ²⁶:

A *váradi uradalom* a 19. század első évtizedeiben három tiszttartóságra (váradi, bihari, tenkei), tizennégy ispánságra (püspöki, váradi-velencei, mezőkeresztesi, nagyürögdi, gyiresi; csatári, szentimrei, bogyoszlói, bárándi, udvari, nagyrábái; jánosdai, miklólázuri, szelistyeszáldobágyi), továbbá négy erdőkerületre (csatári, tenkei, miklólázuri, somogyuzsopai) oszlott. 1850 után – a gazdálkodási keretek gyökeres átalakulása után – a következőképpen módosult e struktúra: az álcsi, pocsaji, mácsai, tenkei és bihari tiszt- és számtartóságok mellett a váradi, nagyürögdi, bárándi és barmódi ispánságok működtek. A váradi erdészeti hét, a miklólázuri főerdészeti tíz, a szelistyeszáldobágyi erdészeti hat, a csatári főerdészeti négy, a szentmiklósi erdészeti két, a tenkei erdészeti hét, a barmódi erdészeti öt kisebb egységre oszlott. A század folyamán ezen uradalom szerkezete ment át a legnagyobb változáson.

A *béli uradalom* központi tiszttartósága három ispánságra (béli, ágrisi, ökrösi) és két erdőkerületre (kumanyesdi, ökrösi) oszlott, majd a 19. század második felében – az erdőbirtokok döntő jelentőségűvé válása után – a béli főerdészetre, továbbá az ágrisi és ökrösi erdészetekre. Ez utóbbiak további tizenegy, hét és hat alegységre oszlottak.

²⁵ Gazd. lvt. 2557-2567 iratcs. (104-109 mikrofilmtekercek); Kápt. lvt. (240 ltsz.) 765-809 iratcs.

²⁶ Vö.: Šuta 1972. (a 18. század második felére vonatkozó adatokat közül).

A *vaskohi uradalomnak* egyszerűbb igazgatási szerkezete volt, központi tisztartóságát a lunkai főerdészet, továbbá a kristyori és vaskohi erdészetek alkották. Ezek további tíz és hat-hat alegységre oszlottak.

A *káptalani uradalom* a 19. század első felében négy tisztartóságra (váradi, hegyközújlaki, szalacsi és aszalói) és öt számtartóságra (kisházai, mikepércsi, szadai, szentpéterszegi, váradi), 1850 után három tisztartóságra (váradi, szalacsi, mikepércsi), három számtartóságra (váradi, hegyközújlaki, aszalói), továbbá három ispánságra (bagaméri, csökmői, szentpéterszegi) és egy erdőbíróságra (kisházai) oszlott.

Alábbi jegyzékünkbe felvettük mindazon 18-19. századi birtokokat, amelyeket a jelzett levéltári és irodalmi források tartalmaznak. Nem szerepeltettük viszont a 18. század első felében időlegesen felbukkanó, a későbbi összeírásokból és jegyzékekből már hiányzó néhány birtokot. A korszakunk folyamán önálló gazdasági egységeknek tekinthető puszták, amelyek az összeírások többségében (és a térképi információink alapján) is ilyeneként szerepelnek, helyet kaptak jegyzékünkben, azok viszont nem, amelyek jóformán csak dűlőnevekként jelennek meg a különböző forrásokban. Röviden utalunk az egyes birtokok egyházi tulajdonlásának állomásaira, továbbá közöljük az 1692 előtti történetükre vonatkozó legfontosabb irodalmi forrásokat és a 18-19. századi urbáriumokat, összeírásokat, amelyekben szerepelnek. Néhány, a *Magyarország történeti helységnévtára (1773-1808)* Bihar megyét és a Hajdúságot feldolgozó kötetében szereplő adattal is bővítettük jegyzékünket.²⁷ Utalunk Fényes Elek már jelzett munkáira és a Pesty Frigyes által 1864-ben összeállított, Bihar vármegyére vonatkozó helynévtárra. Végül az uradalmi birtokok művelési ágak szerinti területadatait közöljük a 19. század végének meghatározó statisztikai munkája és egy későbbi levéltári forrás alapján.²⁸

A bihari egyházi uradalmak birtokai a feudális korszakban zömmel teljes községhatárookra terjedtek ki, kevés volt a részirtok (néhány településen fél- vagy harmadrész), így az 1848 előtti területadatokat nem közöljük. Fényes Eleknek az 1849 utáni állapotokra vonatkozó területadatai, gyűjtésének időpontja és az akkori változó körülmények miatt, sok birtokegység esetén bizonytalanok. Mivel célunk elsősorban az egyes birtokok nagyságának érzékeltetése és a terület jellegének, a főbb művelési ágainak bemutatása, az 1893. és az 1912. évi adatsorokat közöljük, amelyek – kötött birtokokról lévén szó – az 1849-1920 közötti egész időszakra irányadóak.

Jelezzük továbbá, hogy a birtoknak mely év(ek)ből maradt(ak) ránk térképe(i).

A rövidített hivatkozások: B = Bunyitay; J = Jakó 1940; M = Mezösi 1943; D = Dóka 2001; F-DB = Fényes DB; F-ÉB = Fényes ÉB; P = Pesty; Bs = Baross 1893; K = Kimutatás 1912. (ld. a rövidítés és forrásjegyzékben)

²⁷ BH; A kötet elsősorban az 1773. évi országos helységösszeírás, a II. József-kori első népszámlálás, az 1789. évi megyei birtokösszeírás, Korabinszky János Mátyás történeti-földrajzi lexikona és atlasza (1786 és 1817), Vályi András országleírása (1796-1799) és Lipszky János helységrepertórium (1808) adatait dolgozta fel.

²⁸ Baross 1893; Kimutatás 1912. A terméketlen területek adatait mellőztük. Amennyiben egy birtokon 20-30 kh-nál kisebb területek tartoztak valamely művelési ághoz (és azok jelentéktelenek voltak a többihez képest), általában kihagytuk felsorolásunkból.

A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség birtokai:

(Nagy-)Váradi uradalom:

- Andacs (Kis- és Nagy-) -puszta** – A középkor folyamán magánbirtok, 1552-ben egészében a püspökségé volt. A 17. században a település végleg elnéptelenedett, 1692-ben már nem is említik. A 18. század elejétől ismét püspöki birtok. Közigazgatásilag Nagyszalontához tartozott (területadatait ld. Barmód-pusztánál). – (B II/249, J 195, M 176, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-DB 287) – Térképei: 1817, 1832, 1844, 1867, 1867.
- Atyás (Kis- és Nagy-) -puszta** – A középkor folyamán magánbirtok volt. A 17. században a település végleg elnéptelenedett, 1692-ben már nem is említik. A 18. század elejétől a javarészben szántóföldek (kis tölgyerdővel) alkotta pusztá püspöki birtok lett. Közigazgatásilag Nagyszalontához tartozott (területadatait ld. Barmód-pusztánál). – (J 197, M 176, UC 85:37, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 287) – Térképei: 1814, 1844, 1867.
- Álcsi-puszta** – A középkor folyamán mindvégig a püspökség birtoka volt. A 16-17. században – Várad ostromai idején – a település elnéptelenedett, 1692-ben már nem is említik. A szántó, legelő és nádas alkotta pusztá a 18. század elejétől ismét a püspökség tulajdona volt, közigazgatásilag Gyireshez tartozott (területadatait ld. ott). Nagy kiterjedésű és jó minőségű szántói a Várad környéki majorsági gazdálkodás egyik fő központjává tették. – (B II/249 és III/347, J 199, M 176, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 229, P 224) – Térképei: 1790-1800 körül, 1822, 1850-1860 körül, 1874.
- Barmód-puszta** – A középkor folyamán kezdetben a püspökség és a káptalan közös birtoka, majd teljesen a püspökségé lett. A 17. század folyamán a település elnéptelenedett, 1692-ben már nem is említik. Az igen nagy kiterjedésű, szántók, rétek, legelők és erdő alkotta pusztá a 18. század elejétől ismét a püspökség tulajdona volt. 1849 után a szomszédos Andacs-, Atyás-, Kölesér-, Pata-, Szill- és Péterháza-pusztákkal együtt jelentős birtokegyüttest alkotott. Közigazgatásilag Nagyszalontához tartozott. (A Nagyszalontához tartozó összes pusztá 1893-ban: 4.935 kh szántó, 3.418 kh legelő, 474 kh rét, 351 kh erdő). – (B II/250 és III/449, J 204, M 176, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, F-DB 287, Bs) – Térképei: 1800 körül, 1813, 1868, 1876.
- Báránd** – 1537-ben a püspökség birtokaként tűnik fel. A település nem pusztult el 1692 előtt. Szántók, kisebb szőlő, gyümölcsöskert, nádasok alkották a több mint 6.800 hold terjedelmű birtokot. A mocsaras területen ennél jóval kisebb uradalmi birtok maradt a püspökség tulajdonában 1849 után (1893: 529 kh legelő, 297 kh szántó, 241 kh rét). – (B II/250, J 207, M 261, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 468, P 71, Bs) – Térképei: 1770/1771, 1795/1806, 1845, 1846, 1863, 1865.
- Benke-puszta** – Középkori eredetű püspöki birtok. A 17. században a település végleg elnéptelenedett. A mintegy 700 holdnyi birtok a 18. századtól ismét a püspökség tulajdona volt. Közigazgatásilag Paptamásihoz tartozott. (1893: 552 kh szántó, 147 kh rét). – (B II/251, J 210, M 307, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC

17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 236, Bs) – Térképei: 1782, 1813, 1810-1820 körül, 1856/1857.

Bélfenyér – Valószínűleg középkori eredetű püspöki birtok. A hódoltság után ismét megtelepült. A zömmel szántók és tölgyerdő alkotta birtokból 1849 után majorságként az erdő és egy terjedelmes legelő maradt püspöki tulajdonban (1893: 1.450 kh erdő, 961 kh legelő, 45 kh szántó). – (B II/251, J 212, M 366, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 241, Bs) – Térképei: 1823, 1860, 1867.

Bihar – A 11. században kialakult megyeszervezet központja és a bihari püspökség székhelye. A 13. századtól püspöki birtok. 1692-ben mezőváros, a vidék egyik legjelentősebb helysége, ugyanúgy, mint az 1552. évi összeíráskor. A birtok szántókból, rétekből és legelőből állt. 1849 után 860 holdnyi közös legelő, 2.260 holdnyi szántó és kaszáló, 22 holdnyi majorsági szőlőterület alkotta (Régeny-pusztával együtt 1893-ban: 1.365 kh szántó, 442 kh rét, 117 kh legelő). – (B II/251, J 213, M 273, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 225, P 106, Bs) – Térképei: 1763, 1810-1830 körül, 1849, 1856/1857, 1859, 1861, 1865.

Bogyoszló – Valószínűleg középkori eredetű püspöki birtok. 1692-ben már három évtizede néptelen volt, ám rövidesen újratelepült. A szántók, szőlők és erdők alkotta birtokból 1849 után 1.200 holdnyi majorsága maradt a püspökségnek (1893: 796 kh erdő, 246 kh szántó, 42 kh rét). – (B II/251, J 216, M 244, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 278, Bs) – Térképei: 1781, 1831, 1842, 1860-1870 körül.

Bors – Vályi szerint (1796-1799) a káptalan mellett a püspökségnek is volt itt birtokrésze. (BH).

Csatár – A középkor folyamán mindvégig püspöki birtok volt. A hódoltság alatt és Várad ostromaikor nem néptelenedett el teljesen, jelentősebb község volt 1692-ben is, majd a 18. században mezővárossá fejlődött. Az 1849 utáni birtok (Latobár-pusztával együtt) 1.171 hold erdőből, több mint 13 hold értékes szőlőből és 1.288 hold szántókból, kaszálóból és legelőből állt (1893: 1.471 kh erdő, 604 kh szántó, 107 kh rét, 90 kh legelő, 9 kh szőlő). – (B II/251 és III/214, J 224, M 275, UC 145:28, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 227, P 125, Bs) – Térképei: 1790-1800 körül, 1816, 1810-1820 körül, 1845, 1857, 1861, 1865, 1875.

Csonkás-pusztá – 1832-ben jutott a püspökség birtokába, cserébe a szomszédos Kis Andacs-pusztáért. – Térképei: 1832, 1844, 1867.

Dekanyesd – A késő középkor folyamán magánbirtok volt, a 17. században teljesen elpusztult, az 1692. évi összeírás nem említi. A 18. század elejétől püspöki birtok, 1849 után erdejét közösen birtokolta a községgel (1893: 781 kh erdő). – (J 233, M 159, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 242, P 154, Bs) – Térképei: 1820, 1862, 1868, 1870 körül.

Gyanta – Középkori eredetű püspöki birtok, de a 16. századtól a magánbirtok is megjelent a településen. A 17. századi pusztulás után röviddel újratelepült, ismét püspöki birtokként. (1893: 139 kh erdő, 120 kh szántó, 27 kh legelő). Ikerközsége **Rohány (Oláhgyanta)** talán az 1692. évi összeírásban szereplő Rohgyantával azonosítható. Az összeírásokban Gyantával egy helységként szerepel. – (B II/252 és III/364, J 247, M 337 és 340, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, UC 23:6, UC

17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 244, Bs) – Térképei: 1790-1800 körül, 1817, 1830, 1858, 1864.

Gyires – A középkor folyamán magánbirtok, a 18. század elejétől a püspökségé. A hozzá sorolt Álcsi- és Mácsa-pusztákkal együtt 4.739 hold szántó, kaszáló és legelő alkotta az 1849 utáni jelentős majorságot (1893: 4.527 kh szántó, 319 kh legelő, 83 kh rét). – (J 252, M 355, UC 145:29, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 228, P 224, Bs) – Térképei: 1782, 1790-1800 körül, 1822, 1849, 1858, 1859, 1865.

Hájó – A 13. század második felétől püspöki birtok. A 17. században jórészt elpusztult, majd a 18. század elejétől újraterlepedt. Ide tartozott a hévízű forrásairól híres Püspökfürdő. A 20. századig az itteni majorságot javarészből az értékes erdeje alkotta (1893: 978 kh erdő, 68 kh legelő, 35 kh szántó). – (B III/413, J 255, M 300, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 229, P 229, Bs) – Térképei: 1816, 1820-1850 körül, 1857, 1859, 1865.

Hegyköszáldobágy – A 14. században már püspöki birtok. A hódoltság és Várad ostromai alatt nem pusztult el. 1849 után majorsága majdnem mind erdő volt (1893: 873 kh erdő, 43 kh rét). – (B II/255, J 346, M 273, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 234, P 237, Bs) – Térképei: 1845, 1858, 1861.

Hegyköszentmiklós – A középkor folyamán mindvégig a szentjobbii apátság birtoka volt. A 18. század elejétől püspöki birtok. Az 1849 utáni majorságát jórészt erdők alkották (1893: 1.199 kh erdő, 28 kh legelő). – (J 352, M 246, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 453, Bs) – Térképei: 1842, 1848, 1864.

Hosszúaszó – A 14. században már püspöki birtok, a vidék birtokközpontja. A hódoltság alatt elpusztult, ám a 18. század elején már újraterlepedt. (1893: 583 kh legelő, 303 kh szántó). – (B II/252, J 261, M 362, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 246, Bs) – Térképei: 1865, 1865-1870 körül.

Hosszúliget (Grujlung) – A középkorban magánbirtok volt, majd teljesen elpusztult, 1692-ben nem említik. Az újraterlepedt község a 18. század elejétől a püspökségé, későbbi majorságát erdeje alkotta (1893: 617 kh erdő). – (J 246, M 159, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 244, P 255, Bs) – Térképei: 1820, 1862, 1868.

Jancsesd – A 16. század legvégén említik először, de a következő század folyamán teljesen elpusztult. A 18. század elejétől püspöki birtok. Földjei gyenge minőségűek voltak, későbbi majorságát elsősorban erdeje alkotta (1893: 290 kh erdő, 115 kh legelő). – (M 159, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 246, P 259, Bs) – Térképei: 1862, 1868.

Jánosda – A 14. század közepétől nagyrészből püspöki birtok, jelentős helység volt. A 17. század háborús évtizedei alatt teljesen elpusztult s a következő század elején települt újra. 1773-ig negyedrészből a jezsuitáké, háromnegyedrészből a püspökségé volt, majd a jezsuita rész magánkézbe került. Az 1849 utáni majorsága szántókból és legelőből állt (1893: 510 kh szántó, 155 kh legelő). – (B II/252, J 264, M 368, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 292, Bs) – Térképei: 1781, 1805, 1820 körül, 1830, 1832, 1835, 1850-1860 körül, 1860, 1866, 1865-1875 körül.

- Kardó** – A középkorban három egyenlő részben birtokolta a püspökség, a káptalan és a várad-előhegyi premontrei konvent, 1552-ben teljes egészében a káptalané. Várad 1598. évi ostromakor elpusztult. 1692 után újraterülpült és a következő század kezdetétől a püspökség birtokába jutott. 1849 után 2.000 holdnyi majorságának nagyobbik része erdő volt (1893: 1.626 kh erdő, 391 kh legelő). – (B II/253, J 269, M 300, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 230, P 277, Bs) – Térképei: 1816, 1841, 1862, 1865.
- Kápolna** – A település a 16. században alakult ki Gyanta ikerközségeként Kápolnásgyanta néven. A későbbiekben Feketekápolna, illetve Kápolna néven szerepel. A hódoltság alatt teljesen elpusztult tenkei járás egyetlen lakott települése volt 1692-ben, igaz mindössze két családot írtak itt össze. A 18. század elejétől kétharmad részben a püspökség, harmadrészben a káptalan birtoka. A század végétől teljes egészében püspöki tulajdon. 1849 után majorsága az erdeje (1893: 260 kh erdő). – (J 247, M 170 és 311, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 246, Bs) – Térképei: 1790-1800 körül, 1822, 1865.
- Kéza-pusztá** – 1552-ben püspöki birtokként írták össze. A hódoltság ideje alatt a település elpusztult, 1692-ben meg sem említették és később sem települt újra. A 18. század elejétől a 20. századig ismét püspöki birtok. Közigazgatásilag Mezögyánhoz tartozott (1893: 323 kh szántó, 192 kh legelő, 98 kh rét). – (B II/253, J 278, M 177, UC 145:28, UC 145:29, UC 85:37, UC 23:6, UC 102:28, UC 125:1a, F-DB 291, Bs) – Térképei: 1803, 1867
- Kisháza** – Vályi szerint (1796-1799) a káptalan mellett a püspökségnek is volt itt birtokrésze. (BH).
- Kiskaránd(-pusztá)** – 1552-ben tűnik fel Nagykaránd ikerközségeként. 1692-re teljesen elpusztult, meg sem említették. A következő század elejétől püspöki birtok. (1893: 597 kh erdő). – (J 268, M 159, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 246, P 457, Bs) – Térképei: 1817, 1860 körül, 1865-1875 körül.
- Kisrábé-pusztá** – 1552-ben püspöki birtok, a hódoltság alatt végleg elnéptelenedett. A 18. század elejétől ismét a püspökségé. A vizenyős területen lévő pusztán 1849 után szántóföldek, rétek, legelők, nádasok és kisebb erdő alkották az 1.271 holdnyi birtokot. Közigazgatásilag Nagyrábéhoz tartozott. – (B II/255, M 263, UC 145:28, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 462, P 394, Bs) – Térképei: 1827/1828.
- Kissomogy-pusztá** – Valószínűleg középkori eredetű, részben püspöki birtok. Bizonytalan múltú. 1692-ben emberemlékezet óta lakatlan. Csak az 1778. évi összeírásban jelenik meg először önállóan – mint püspöki birtok – a Nagyürög, Mácsa-pusztá és Les között fekvő pusztá. – (B II/253, J 341, M 150, UC 125:1a, BH, D, P 400) – Térképei: 1790-1800 körül, 1813, 1820, 1870, 1874.
- Kocsuba** – Püspöki adományozás útján magánbirtokká válik a 15. század közepén. A hódoltság alatt elnéptelenedett. A 18. század elejétől újraterülpülő község a püspökség birtokába jutott. Jó minőségű szántói és rétjei mellett az 1849 után majorsági kezelésben maradó tölgyerdeje említésre méltó (1893: 445 kh erdő, 38 kh szántó). – (J 280, M 333, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 247, Bs) – Térképei: 1822, 1860, 1865.
- Kölesér-pusztá** – A tatárjárás előtt közös püspöki-káptalani birtok, a 14. századtól kizárólag püspöki. Dél-Bihar legjelentősebb középkori települése a 16. század

közepétől fokozatosan elnéptelenedett és a 18. században sem települt újra. Helyét a közeli Nagyszalonta vette át. Kölesér-pusztá a szomszédos Barmód-pusztá központtal kialakuló terjedelmes püspöki birtok egyik tagjává vált a 18. századtól (területadatait ld. Barmód-pusztánál). – (B II/253, J 284, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 287) – Térképei: 1867, 1876.

Lakattya-pusztá – 1580. évi első említése után röviddel – a hódoltság ideje alatt – elnéptelenedett és Petegd határába olvadt bele. A 19. század elején rövid időre újratelepült, majd ismét pusztává vált. 1786-ig harmada a káptalané, kétharmada a püspökségé, ezután teljes egészében püspöki birtok a 20. századig. Szántó, legelő és erdő alkotta (1893: 182 kh szántó, 91 kh legelő, 18 kh erdő). – (J 289, M 344, UC 145:29, UC 84:1, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-GSz, Bs) – Térképei: 1800 körül, 1809, 1860-1870 körül, 1870.

Latobár-pusztá – A 13. század utolsó harmadától egyházi tulajdon. Kezdetben a káptalan és a püspökség is jogot formált rá, majd ez utóbbi birtokába került. A Hegyközben, Tóttelek és Csatár közelében álló település a 17. század török háborúi alatt végleg elnéptelenedett. (területadatait ld. Csatárnál). – (B II/254, J 289, M 281, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 228, P 125) – Térképei: 1816, 1810-1820 körül, 1840 körül, 1845, 1857, 1865-1870 körül.

Magyargyepes – Először az 1552. évi adóösszeírás említi, de valószínűleg már korábban is püspökségi birtok volt. Átmeneti elnéptelenedése után a 18. század elejére újratelepült. (1893: 827 kh erdő). – (B II/252, J 251, M 361, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 245, P 348, Bs) – Térképe: 1862.

Mácsa-pusztá – A 13. században a káptalannal közös birtok volt, a 15. század végére már egészen a püspökségé. A Várad közvetlen közelében lévő település a folyamatos háborúskodások ideje alatt végleg elnéptelenedett, 1692-ben már emléke is elenyészett. A 18. századtól a püspökség itt majorsági gazdálkodásra rendezkedett be (területadatait ld. Gyiresnél). Közigazgatásilag Gyireshez tartozott. – (B II/254, J 297, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 229, P 224) – Térképei: 1790-1800 körül, 1808, 1820 körül, 1822, 1850-1860 körül, 1865-1870 körül, 1874.

Mezőkeresztes – A középkorban a káptalan is jogot formált rá, de ténylegesen a püspökség birtokában volt mindvégig. Jelentős község volt, amely a hódoltság alatt elpusztult. A tágas határral rendelkező község 1692 után rövidesen újratelepült. 1849 után itt csak kisebb majorsága maradt a püspökségnek. (1893: 422 kh szántó, 75 kh rét). – (B II/253, J 274, M 261, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 295, P 357, Bs) – Térképei: 1807, 1845, 1863, 1865-1875 körül, 1874.

Miklólázur – A dombos, erdős vidéken lévő település a 18. század első felében jelenik meg az összeírásokban. Mintegy 2.000 holdnyi erdeje volt itt az uradalomnak. (1893: 2.107 kh erdő, 29 kh szántó). – (UC 145:29 ?, UC 23:6 ?, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 248, P 368, Bs) – Térképei: 1817, 1862.

Mirló (Mihellő) – A 14. század közepén még püspöki tulajdonban volt, majd adományozás útján magánbirtok lett. A hódoltság alatt elpusztult s majd csak a 19.

században települt újra. (1893: 1.083 kh erdő). – (B II/252 és III/357, J 299, M 363, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 249, P 369, Bs) – Térképei: 1862, 1866.

Mocsár – Nevét az 1600. évi összeíráskor említik először. Rövidesen elpusztult és 1692-ben meg sem emlékeztek róla. A 18. század elejétől újratelepült és a püspökség birtokába jutott. (1893: 1.047 kh erdő). – (M 171, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 249, Bs) – Térképei: 1821, 1865.

Nagykáránd(-puszta) – A 15. század végén keletkezett település (püspöki adományként) vajdasági központ volt. 1552-ben püspöki birtok. A település 1692-re teljesen elpusztult, meg sem emlékeztek róla. Kevés rét és kétharmad részben erdő alkotta a majd csak a 18. század végétől részben újratelepülő községhez tartozó birtokot (1893: 1.143 kh erdő, 16 kh szántó). – (B II/253, J 268, M 160, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-DB 246, P 458, Bs) – Térképei: 1865-1875 körül, 1871.

Nagypatak – 1692 előtt nincs említés róla, később települt. A 18. század elejétől püspöki birtok. 1849 utáni majorsági birtoka 534 kh szántó, 343 kh erdő és 119 kh rét. – (UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 250, P 393, Bs) – Térképei: 1821, 1862.

Nagyrábé – A középkor folyamán magánbirtok volt, majd a hódoltság után a püspökség javai között tűnik fel. 1849 után számottevő majorsági birtoka volt itt és az idetartozó Kisrábé-pusztán a püspökségnek (1893: 3.366 kh szántó, 3.091 kh legelő, 468 kh rét, 60 kh nádas). – (J 328, M 263, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 462, P 394, Bs) – Térképei: 1784/1806, 1808, 1864.

Nagyürögd – Az eredetileg nagyobb határral rendelkező Ürögdöt a 13. században egyenlő részben bírta a püspökség, a káptalan, a váradshegyfoki konvent és a leleszi prépostság. Nagyürögd a 14. század elejétől püspöki birtok, Kisürögd a nagypréposté. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elejétől újratelepült. Területéből 1849 után 1.100 holdnyi majorság maradt a püspökség kezelésében (1893: 681 kh szántó, 371 kh erdő, 92 kh rét). – (B II/257, J 376, M 356, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 237, P 400, Bs) – Térképei: 1790-1800 körül, 1811, 1816, 1838, 1863, 1864, 1865.

Nagyvárads-Olaszi – A Sebes-Körös jobbpartján lévő városrész a 13. század második felében már püspöki birtok. A hódoltság alatt és különösen a visszafoglaló háborúk ideje alatt elpusztult, elnéptelenedett. 1692 után a püspökség ismét birtokba veszi. Az új, barokk székesegyház a 18. század második felében épült fel e városrészben és a káptalan is ekkor költözött át végleg e gyors iramban fejlődő városrészbe a tulajdonképpeni Nagyváradról, azaz a hódoltság utáni Újvárosból, amely a káptalan birtoka volt. Értelemszerűen a nem kifejezetten mezőgazdasági jellegű jövedelmek adták jelentőségét mint hűbéres birtoknak, annál is inkább, mert Újvárostól eltérően e városrész csak kismértékű igazgatási önállóságot tudott kivívni. A városrész határában aránylag csekély kiterjedésű mezőgazdaságilag hasznosítható terület volt (ez középkori örökség: alapításakor már létező települések közé ékelődött be, szűk területre). 1849 után kevesebb mint 1.000 holdnyi volt a püspökség összes városrészbeli birtokállománya, a közös legelőkön kívül. A váradi uradalom és egyúttal a teljes püspökségi birtokállomány igazgatási központja volt. – (B II/247 és III/134-137, J 379, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC

102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 222) – Térképei: 1774, 1780 körül, 1790, 1795 körül (ld. a káptalannál), 1818, 1819, 1820, 1847, 1865, 1870 körül.

Nagyvárad-Velence – A Sebes-Körös balpartján, a vártól keletre fekvő városrészt nagyobb részben a püspökség, kisebb részben – püspöki adományként – a klarisszák bírták a középkor folyamán. A hódoltság alatt elpusztult városrész 1692 után ismét a püspökség birtoka. Olaszhoz hasonlóan nem a mezőgazdasági területek és azok jövedelmei adták jelentőségét. – (B II/248 és III/134-137, J 379, UC 145:28, UC 85:37, UC 125:1a, BH, D) – Térképei: 1795, 1800-1810 körül, 1817, 1834, 1857, 1857-1860 körül.

Nyárló – 1552-ben Magyargyepes tartozékeként püspöki birtok. A település a hódoltság alatt elpusztult, majd a 18. század elejétől ismét benépesült. Jelentőségét 1.500 holdnyi erdeje adta, amely 1849 után is egészében megmaradt majorságnak (1893: 1.412 kh erdő, 55 kh rét, 21 kh szántó). – (B II/252, J 306, M 358, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 231, P 405, Bs) – Térképei: 1817, 1820 körül, 1873.

Oláhapáti – A 14. század elején már püspöki birtok, korábban feltételezhetően a leleszi vagy a váradyhegyfoki konvent bírta. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől ismét benépesült. (1893: 422 kh erdő, 271 kh szántó, 120 kh legelő). – (B II/249, J 196, M 351, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 227, P 411, Bs) – Térképei: 1811, 1820, 1858.

Oláhgyepes – A püspökség gyepesi vajdasága a 15. század elején tűnik fel, majd a már említett karándi vajdaságba olvadt bele. 1552-ben nem írták össze, 1692 után újraterülpült. (1893: 1.407 kh erdő, 387 kh legelő, 309 kh szántó, 30 kh rét). – (J 252, M 361, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 245, Bs) – Térképei: 1817, 1869, 1860-1870 körül.

Pata-pusztá – **Ósi Pata** a 13. század végén már a püspökségé és mindvégig az is maradt. A település a 17. században pusztult el. – A szomszédos (**Nagy**) **Pata** a 13-14. századok folyamán kerülhetett püspöki tulajdonba. A középkor végén az egyik legjelentősebb délbihari település volt, a 17. században végleg elpusztult, elnéptelenedett. A Tulka és Nagyszalonta szomszédságában fekvő két pusztá a 20. századig a püspökség birtoka volt (területadatait ld. Barmód-pusztánál). – (B II/254, J 313 és 316, M 179 és 350, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 287) – Térképei: 1817, 1844, 1867.

Péterháza-pusztá – A 14. század közepén már püspöki birtok. A délbihari sík egyik jelentős települése volt, sorsa azonos a szomszédos Kölesérével és Patáéval, 1692-ben már régóta lakatlan. A 18. századtól a Nagyszalonta melletti püspöki birtokegyüttes tagja (ld. Barmód-pusztánál). – (B II/254, J 324, M 179, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-DB 287) – Térképe: 1876.

Pocsaj – A középkor folyamán magánbirtok, a 16. század első felében harmadrészben a püspökségé. A hódoltság alatt elpusztult, majd a 18. századtól az újraterülpült községben a püspökség ismét részbirtokos. 1849 után az itteni majorságnak legnagyobb része szántó és kaszáló volt (1893: 942 kh szántó, 363 kh legelő, 155 kh rét, 25 kh erdő). – (B II/254 és III./287, J 325, M 267, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, D, F-ÉB 451, P 447, Bs) – Térképei: 1833, 1863, 1873.

- Pusztabikács** – Az először 1508-ban említett település magánbirtok volt, 1692-ben nem írták össze, elpusztult. A 18. századtól püspöki birtok, kezdetben pusztaként, majd benépesülve. (1893: 297 kh erdő). – (J 215, M 158, UC 23:6, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 241, P 454, Bs) – Térképei: 1871, 1865-1875 körül.
- Püspöki** – A tatárjárás előtt a káptalannal közös birtok, a 15. századtól csak a püspöké. Jelentős, városias jellegű település volt. Ugyan lakossága megfogyatkozott, de a hódoltság és Várad ostroma alatt nem néptelenedett el teljesen, a 18. században növekedésnek indult, mezővárossá fejlődött. (1893: 228 kh szántó, 133 kh erdő, 10 kh szőlő). – (B II/254, J 327, M 272, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 226, P 461, Bs). – Térképei: 1800 körül, 1802, 1810-1820 körül, 1824, 1856/1857, 1861, 1865 körül, 1875 körül.
- Radvány (Kis-) -puszta** – A 14. században válik el a két település útja, amikor Nagyradvány püspöki birtok lesz, Kisradvány magánbirtok marad. A 17. században mindkét település elpusztult és mindvégig puszta maradt (Cséffa és Geszt szomszédságában). A 18. századtól az egyik puszta (Püspök Radvány, illetve Kis Radvány néven) ismét püspöki birtok. 1849 után közigazgatásilag Cséffához tartozott (területadatait ld. Solymos-pusztánál). – (B II/255, J 327, M 354, UC 145:28, UC 145:29, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-GSz, F-DB 290, Bs) – Térképei: 1803, 1816, 1868.
- Régeny-puszta** – Valószínűleg a 14. század második évtizedétől, de a 16. században már biztosan püspöki birtok. A 16. század végétől lassan elnéptelenedett, majd a következő század folyamán végleg pusztává vált. A 18. századtól e püspöki birtokon majorsági szántók és rétek voltak, mintegy 2.000 holdnyi terjedelemben. 1849 után közigazgatásilag Biharhoz tartozott. – (B II/255, J 329, M 281, UC 145:28, UC 85:37, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 225, P 106) – Térképei: 1856/1857, 1870 körül.
- Rippa** – 18. század előtti adatunk nincs róla, e század elejétől püspöki birtok. (1893: 1.374 kh erdő, 22 kh szántó). – (M 364, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 250, Bs) – Térképei: 1861, 1862, 1870 körül.
- Rózsafalva** – 1583-ban fordul elő először a neve. A török háborúk ideje alatt elpusztult, a 18. század elejétől újra települt, mint püspöki birtok. Erdejét 1849 után is a püspökség bírta (1893: 1.310 kh erdő, 252 kh legelő, 118 kh szántó). – (J 332, M 362, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 250, Bs) – Térképei: 1818, 1820 körül, 1865, 1870 körül.
- Solymos-puszta** – A középkor folyamán magánbirtok volt. A 17. században végleg elnéptelenedett. A 18. századtól püspöki birtok, Radvány-puszta szomszédságában. 1849 után – Radvány-pusztával együtt – közigazgatásilag Cséffához tartozott (1893: 1.010 kh szántó, 475 kh legelő, 293 kh rét, 127 kh erdő). – (J 339, M 180, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, BH, D, F-DB 290, Bs) – Térképei: 1803, 1816, 1868.
- Somogyuzsopa** – 1692 után népesült be, mint püspöki birtok. Gyenge minőségű termőföldje mellett 3.000 holdnyi erdeje adta értékét, amely 1849 után is a püspökség majorsága maradt (1893: 2.849 kh erdő, 55 kh rét, 49 kh legelő). – (J 342, M 358, UC 85:37, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 233, P 485, Bs) – Térképei: 1815/1816, 1827, 1866, 1870.
- Süvegdpuszta** – A 14. század közepén felerészben, később egészében püspöki birtok. A 17. században végleg elpusztult, 1692-ben nem is említik. A termékeny, 500 hold

terjedelmű majorsági szántók és rétek 1849 után közigazgatásilag Jákóhodoshoz tartoztak (1893: 454 kh szántó, 62 kh rét). – (B II/255, J 342, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 229, Bs) – Térképei: 1813, 1856/1857.

Szálka (Kis- és Nagy-) -puszta – A Várad és Szöllös közelében fekvő település a 15. század közepétől a püspökségé. A hódoltság alatt elpusztult és többé nem települt újra, az azonos nevű puszta beolvadt a szomszédos települések határába. – (B II/255, J 346, M 299, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH) – Térképe: 1858.

Szelistyeszáldobágy – 1599-ben említi először – Széplak tartozékaként – Alsó- és Felsőszáldobágyot, továbbá Szelistyét. E három önálló részből alakult Szelistyeszáldobágy. A hódoltság alatt nem pusztult el, majd a 18. század elejétől megosztott püspöki (kétharmad) és káptalani (egyharmad) birtok volt. A később teljes egészében püspöki tulajdonba kerülő településen 1849 után a majorság nagyobbik része erdő volt (1893: 1.581 kh erdő, 102 kh legelő, 21 kh szántó). – (J 348, M 161 és 324, UC 145:29, UC 84:1, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:29, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 250, P 496, Bs) – Térképei: 1790-1800 körül, 1822, 1862.

Szentimre – Valószínűleg a tatárjárás után került a püspökség birtokába. A török uralom megszűnésekor is népesebb település volt. A jelentős szőlőműveléséről és jó borairól híres településen 1849 után 500 holdnyi majorsága maradt a püspökségnek. (1893: 314 kh erdő, 105 kh legelő, 36 kh rét, 20 kh szántó, 3 kh szőlő). – (B II/255, J 350, M 240, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 452, P 240, Bs) – Térképei: 1768/1800 körül, 1810-1820 körül, 1875.

Széplak – 1333-ban jutott a püspökség és a káptalan közös birtokába. 1692 után felerészben a püspökségé, majd a 19. században egészében a káptalanhoz került. (ld. a káptalan birtokainál)

Szill-puszta – A 14. század előtt már a káptalané volt. 1552-ben a püspökségé. A 17. században végleg elnéptelenedett, majd 1692 után a puszta a püspökség Nagyszalonta környéki birtokegyüttesének egyik tagja lett. Közigazgatásilag Nagyszalontához tartozott. (Adatait ld. Barmód-pusztánál). – (B II/256, J 357, M 180, UC 145:28, UC 85:37, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, D) – Térképei: 1800 körül, 1868, 1876.

Szöllös – Egyik része már a tatárjárás előtt, a másik 1276-ban jutott az egyház kezébe. Felerészben a káptalan (az örkanonok), felerészben a püspök bírta. 1552-ben püspöki birtokként írták össze. Várad közelsége folytán az ostromok idején teljesen elpusztult, majd a 18. század elejétől települt újra. (1893: 123 kh legelő, 27 kh szántó). – (B II/256, J 359, M 298, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 236, P 512, Bs) – Térképei: 1858, 1859/1861, 1865.

Tenke – A 14. század közepétől püspöki birtok, a fekete-körösmelléki birtokok egyik központja. Elpusztult a 17. század során, majd 1692 után röviddel újratelepült. A mezővárosi rangra emelkedett település határában lévő tölgyerdőből több mint 2.200 holdnyi erdő és több mint 500 holdnyi szántó alkotta 1849 után az uradalmi birtokot. (1893: 2.217 kh erdő, 579 kh szántó). – (B II/256, J 366, M 364, UC 145:28, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 239, Bs) – Térképei: 1782/1806, 1826, 1827, 1830 körül, 1830-1840 körül, 1839, 1858, 1864, 1865.

- Tóttlek** – 1277 táján került a püspökség birtokába. Szinte teljesen megsemmisült a hódoltság alatt, mégis néhány család lakta 1692-ben is. A 18. századi összeírásokban lakatlanként tüntetik fel és majd csak 1780-ban telepíti a püspökség szlovák ajkú lakossággal. 1849 után majorsága az erdeje. (1893: 724 kh erdő). – (B II/256, J 371, M 275, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 236, P 527, Bs) – Térképei: 1781, 1816, 1810-1820 körül, 1845, 1857, 1865.
- Tulka** – A 15. század során került a püspökség birtokába. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől újraterelődött. Szántóföldi majorsági gazdálkodása jelentős volt (1893: 2.590 kh szántó, 1.624 kh erdő, 766 kh legelő, 400 kh rét). – (B II/256, J 371, M 366, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-GSz, F-DB 294, Bs) – Térképei: 1814, 1825, 1860, 1860-1870 körül.
- Udvari** – Az egyik legnépesebb püspöki birtok a középkorban, amelyet a 15. század közepén szerzett meg. 1692-ben is népes. A tágas határral rendelkező községben 1849 után 2.000 holdnyi majorsága maradt a püspökségnek (1893: 969 kh szántó, 784 kh legelő, 257 kh nádas). – (B II/256, J 372, M 261, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-ÉB 469, P 531, Bs) – Térképei: 1862, 1878.
- Vasánd** – Valószínűleg a 13. század második felétől püspöki birtok, 1552-ben is akként írták össze. A 17. században elpusztult és a következő század elejétől népesült újra. (1893: 1.686 kh erdő, 551 kh legelő, 296 kh szántó). – (B II/257, J 378, M 361, UC 145:28, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1a, BH, D, F-DB 252, Bs) – Térképei: 1816, 1865.
- Volf-pusztá** – A középkorban a mindenkori éneklőkanonok birtoka volt. A Várad-Velence, Szöllös és Fugyivásárhely között fekvő település a 17. században Váraddal együtt pusztult el. 1722-ben Alpár tartozékként ismét káptalani, később – a 19. században – már püspökségi birtokként jelenik meg. – (B II/286, J 388, M 297, UC 84:1, D, F-GSz) – Térképei: 1795, 1816, 1857.

Béli uradalom:

- Ágris** – 1588-ban – Bél tartozékként – említik először. A hódoltság alatt elpusztult. A 18. század elejétől püspöki birtok, de e század első felében még mindig pusztá. 1778-ban már lakott helyként írják össze. (1893: 771 kh erdő, 43 kh legelő és 11 kh szántó). – (J 199, M 334, UC 145:29, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 240, P 58, Bs) – Térképe: 1822.
- Árkus** – Az 1552. évi összeírás szerint püspöki birtok. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elejétől ismét újraterelődött. (1893: 879 kh erdő, 573 kh legelő és 281 kh szántó). – (B II/250, J 200, M 345, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 240, P 59, Bs) – Térképei: 1818, 1866.
- Bandaraszó-pusztá** – 1552-ben említik először, mint püspöki birtokot, 1692-ben nem vették jegyzékbe. A Krajova közelében lévő pusztát 1732-ben ismét a püspökség birtokában találjuk. Közigazgatásilag Krajovához tartozott. – (M 172, UC 145:28, UC 85:37, UC 17:10a, C 1733, UC 125:1b, BH, D, P 321) – Térképe: 1866.

- Barzest** – Neve 1580-ban tűnik fel először, 1692-ben már emberemlékezet óta néptelen. A 18. század elején lassan újratelepült mint püspöki birtok. (1893: 1.993 kh erdő, 91 kh legelő, 11 kh szántó). – (J 204, M 342, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 240, P 70, Bs) – Térképe: 1867.
- Benyesd** – Neve 1692 után jelenik meg, a püspökség birtokaként. 1733-ban – mint pusztá – Tagadó tartozéka, később benépesült. (1893: 405 kh erdő). – (UC 145:29, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 241, P 85, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1867, 1868.
- Bél** – Az azonos nevű uradalom központjáról a 14. századból vannak első adataink. Az 1552. évi összeírás jelentős tartozékokkal sorolja a püspöki birtokok közé. A hódoltság ideje alatt elpusztult s majd csak a 18. század elejétől települt újra, rövidesen azonban az uradalmi központ mezővárosi rangot kapott. Üveghutája a püspökség egyik jelentős gazdasági vállalkozása volt. 1849 után itteni 4.000 kh-at meghaladó birtokának zöme erdőség volt (1893: 3.917 kh erdő, 160 kh szántó, 78 kh legelő). – (B II/251 és III/451, J 212, M 344, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 239, P 102, Bs) – Térképei: 1820 körül, 1822, 1861, 1863, 1865.
- Bélörvényes** – Neve 1599-ben jelenik meg először. 1692-ben már emberemlékezet óta néptelen. A 18. század elején lassan újratelepült mint püspöki birtok. (1893: 1.993 kh erdő, 67 kh szántó). – (J 312, M 341, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 249, P 104, Bs) – Térképei: 1870 körül, 1873.
- Bélogoz** – 1552-ben említik először a térség gazdasági központját, mint püspöki birtokot. 1692-ben emberemlékezet óta néptelen. 1721-ben még pusztá, a következő évtizedben újratelepült. (1893: 425 kh erdő, 49 kh legelő). – (J 331, M 356, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 250, P 105, Bs) – Térképei: 1866, 1865-1870 körül, 1871.
- Bogy** – Az Ökrös tőszomszédságában lévő település a 18. század elején tűnik föl, mint püspöki birtok. 1849 után erdeje uradalmi birtok. (1893: ?). – (M 367, UC 145:29, UC 17:10b, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 241, P 108, Bs) – Térképe: 1873.
- Bokkia** – 1552-ben említik először, mint magánbirtokot. A hódoltság alatt elpusztult, 1692-ben nem említették és a 18. század elején is pusztá. 1733-ban – mint pusztá – Ágris tartozéka, később újranépesült. Bükkerdeje 1849 után is uradalmi birtok volt. (1893: 912 kh erdő, 49 kh legelő, 23 kh szántó). – (J 217, M 368, UC 145:29, C 1721, UC 17:10b, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 241, P 110, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1824, 1867, 1871.
- Bokkia (Bokkiuca)-puszta** – Bokkiához tartozó pusztá. – (UC 125:1b, BH, D, P 110) – Önálló térképe nincs.
- Botfej** – Az 1599. évi összeíráskor említik először. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század második évtizedétől lakott településként püspöki birtok. Nagy kiterjedésű erdeje egészében uradalmi birtok maradt 1849 után is (1893: 5.138 kh erdő, 86 kh legelő, 79 kh szántó). – (J 219, M 344, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 241, P 114, Bs) – Térképei: 1821, 1874.

- Bozul-puszta** – Az 1789. évi megyei birtokösszeírás Kóroj tartozékaként tünteti fel. Közigazgatásilag Krajovához tartozott. – (UC 125:1b, BH, P 321) – Önálló térképe nincs.
- Búzásd-puszta** – A 13. században tűnik fel e település mint magánbirtok. Valószínűleg az 1474. évi török betöréskor néptelenedett el először, majd a hódoltság alatt, a 17. században ismét és ezúttal véglegesen. Az Olcsa és Bélfenyér között fekvő pusztája a 18. század elejétől püspöki birtok. – (J 222, M 339, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1b, BH, F-GSz) – Térképei: 1820-1830 körül, 1869, 1865-1875 körül.
- Cseri-puszta** – Közigazgatásilag Bélhez tartozó pusztája. 1552-ben Meggyes településsel együtt, magánbirtokként írták össze. 1733-ban Grosshoz tartozott. – (M 343, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 103) – Önálló térképe nincs.
- Csontaháza** – 1587-ben említik először. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század második évtizedében püspöki birtokként ismét lakott hely. 1849 utáni majorságát bükkerdeje mellett jelentős területű szántója alkotta. (1893 után 2.283 kh erdő, 838 kh szántó). – (J 230, M 339, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 242, P 130, Bs) – Térképei: 1862, 1867.
- Frusinyesd-puszta** – Barzesthez tartozó pusztája. – (F-GSz). – Önálló térképe nincs.
- Gross** – 1580-ban jelenik meg a forrásokban. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század elején újranevesült, mint püspöki birtok. Közel 4.000 holdnyi értékes tölgy- és bükkerdeje 1849 után is uradalmi birtokban maradt (1893: 3.737 kh erdő, 217 kh legelő). – (J 246, M 341, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 244, P 217, Bs) – Térképei: 1865-1875 körül, 1871.
- Hagymás** – 1580-ban jelenik meg a forrásokban. Rövidesen Kis- és Nagybagyást is említik, de az előbbi a 18. század elejére beolvadt (Nagy)Hagymásba. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század második évtizedére lakott településként püspöki birtok. Itt működött – 1741-től – az uradalom első üveghutája. 1849 után több mint 2.500 holdnyi erdeje és 400 holdnyi vegyes használatú területe majorság maradt. Ide tartozott Klitt-puszta is. (1893: 2.548 kh erdő, 201 kh legelő, 200 kh szántó). – (J 254, M 341, UC 145:29, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 245, P 225, Bs) – Térképei: 1875.
- Hodisel(-puszta) (Kishodos, Pusztahodos)** – 1580-ban tűnik fel Karaszó tartozékaként. A hódoltság után lassú ütemben népesült be, püspöki birtokként, Poklusa tartozékaként. Közigazgatásilag később is Poklusához tartozott. – (J 259, M 339, UC 145:29, C 1721, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 456) – Térképei: 1862.
- Kalácsa** – A 14. század közepén már püspöki birtok, 1552-ben is mint ilyent írták össze. A 17. században pusztult el s majd csak a 18. század második felében népesült újra. 1733-ban még pusztája, Ökrös tartozékaként. 1.700 hold erdeje 1849 után majorság (1893: 1.644 kh erdő, 148 kh szántó, 92 kh rét). – (B II/253, J 267, M 173, UC 145:28, C 1721, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 246, P 272, Bs) – Térképei: 1865, 1871.
- Káránd (Kiskáránd)-puszta** – A későbbi Toplicakáránd része volt. – (J 368, M 342, UC 125:1b, BH, D, P 526) – Önálló térképe nincs.
- Kislaka** – Neve csak a 18. századtól fordul elő, mint püspöki birtok. 1733-ban – mint pusztája – még Tagadó tartozéka volt. (1893: 1.852 kh erdő, 176 kh szántó, 38 kh rét).

- (UC 145:29, C 1721, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 247, P 292, Bs) – Térképei: 1816, 1816/1817, 1818, 1866.
- Kismaros** – A 18. század folyamán csak Maros nevű települést jeleznek az összeírások. A II. József-féle katonai térképen már Kis- és Nagymaros települések egyaránt szerepelnek. Kismaros valószínűleg Nagymaros kirajzásából jött létre. – (UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, F-DB 249, P 296) – Térképei: 1862, 1868.
- Klitt-pusztá** – Hagymáshoz tartozó pusztá. 1692 előtről nincs reá vonatkozó adatunk. 1733-ban Bélörvényeshez tartozott. – (M 341, UC 145:29, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 245, P 299) – Térképe: 1863.
- Kóro**j – A 18. században tűnik fel, mint püspöki birtok, 1733-ban még pusztaként. 1.500 holdnyi tölgy- és bükkerdeje 1849 után is majorság (1893: 1.555 kh erdő, 170 kh szántó, 39 kh rét). – (UC 145:29, C 1721, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 248, P 279, Bs) – Térképei: 1866, 1871.
- Krajova** – Középkori eredetű település, a 14. század közepéről származnak róla szóló első adataink. A hódoltság idején elpusztult, azonban a 18. század harmadik évtizedétől lakott püspöki birtokként írták össze, 1721 után népesült újra. (1893: 1.034 kh erdő, 529 kh szántó, 271 kh legelő). – (J 288, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 248, P 321, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1819, 1866, 1870 körül, 1871.
- Kumanyesd** – Nevével az 1599. évi adóösszeíráskor találkozunk először. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elején püspöki birtokként írták össze. 1849 után kevés majorsága maradt itt az uradalomnak. (1893: 203 kh erdő, 67 kh legelő, 34 kh szántó). – (J 288, M 343, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 248, P 327, Bs) – Térképei: 1815-1820 körül, 1867, 1873.
- Márkaszék (Szék)** – 1552-ben püspöki birtokként írták össze. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század elején már újratelepült. 1849 után a hozzá tartozó **Poklusica-pusztával** közösen mintegy 1.200 holdnyi majorsága maradt a püspökségnek, amelyből közel 1.000 hold erdő volt. (1893: 978 kh erdő, 105 kh szántó, 53 kh legelő, 47 kh rét). – (B II/255, J 355, M 342, UC 145:28, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, F-DB 251, P 355, Bs) – Térképei: 1818, 1866, 1869.
- Medgyes-pusztá** – A közigazgatásilag Tagadómedgyeshez tartozó pusztá a 16. század folyamán többször említett Kis- és Nagymedgyes települések kései emléke. A hódoltság alatt és után mindvégig pusztá. – (J 360, M 343, UC 145:29, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 252) – Térképe: 1815-1820 körül.
- Mocsirla** – 1552-ben mint püspöki birtokot írták össze. A hódoltság alatt elpusztult, 1733-ban – Bél tartozékaként – pusztá és az 1778. évi összeírásban is pusztaként szerepel (Kismocsirla és Nagymocsirla). A 19. század első felében újratelepült. Hozzá tartozott **Mocsirluca-pusztá**. (1893: 1.320 kh erdő, 67 kh legelő, 31 kh szántó). – (B II/254, J 303, M 173, UC 145:28, UC 85:37, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 370, Bs) – Térképei: 1815-1820 körül, 1866.
- Nagymaros** – A 18. század elején tűnik fel, mint püspöki birtok. Az 1778. évi összeírásig mindvégig Maros néven szerepelt az összeírásokban, Kismaros nevű ikerközsége valószínűleg ekkori kirajzása. (1893: 2064 kh erdő, 90 kh legelő). – (UC 145:29, C

- 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, F-DB 249, P 391, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1862, 1870 körül.
- Nyermegy** – 1580-ban említik először. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század második évtizedében újra lakott település, püspöki birtokként. 1849 után erdeje uradalmi birtok. (1893: ?). – (J 306, M 343, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 249, P 406, Bs) – Térképei: 1818, 1871.
- Olcsa** – 1552-ben mint püspöki birtokot írták össze. A hódoltság idején elpusztult, 1733-ban – mint pusztá – Ökrös tartozéka és csak a 18. század második felétől szerepel lakott helyként. 1849 után erdeje uradalmi birtok. (1893: ?). – (B II/254, J 309, M 350, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 249, P 416, Bs) – Térképei: 1869, 1875.
- Ökrös** – A település már a 14. század közepén létezett. 1552-ben Magyarökröst püspöki birtokként írták össze. A 16. század második felében Magyarökrös és Oláhökrös ikerközségek formájában jelenik meg. Az 1589. évi török pusztítás alapvetően megváltoztatta népességi viszonyait, de majd csak a következő század második felében vált pusztává. A 18. század harmadik évtizedében már lakott volt. Közigazgatásilag hozzá tartozott Szuszág- és Talmács-pusztá, jelentős szántóterületekkel. (1893: 2.259 kh erdő, 1.958 kh szántó, 419 kh legelő). – (B II/254, J 311, M 367, UC 145:28, UC 85:37, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 249, P 418, Bs) – Térképei: 1815-1820 körül, 1873.
- Poklusa** – 1587-ben említik először. Pusztulását követően a 18. század második évtizedétől népesült újra. 1849 után majorsága az erdeje (1893: 746 kh erdő). – (J 326, M 338, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 251 – téveszti Poklusica-pusztával, P 451, Bs) – Térképei: 1862, 1867.
- Poklusica-pusztá** – Közigazgatásilag Márkaszékhez tartozó pusztá. A korábbi forrásokban is tartozékaként szerepelt. – (C 1733, UC 125:1b, BH, D, P 355) – Önálló térképe nincs.
- Rakottya-pusztá** – 1733-ban Tagadóhoz tartozó pusztá. Neve a későbbiekben nem fordul elő. – (C 1721, C 1733).
- Siád** – A 14. század közepén említik először. A 17. században elpusztult, majd a következő század harmadik évtizedétől ismét lakott település, püspöki birtokként. (1893: 718 kh erdő). – (J 338, M 174, UC 145:29, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 482, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1819, 1866, 1871.
- Szakács** – 1580-ban említik először. A hódoltság alatt elpusztult, 1721-ben még néptelen, 1733-ban már lakott, püspöki birtokként. Hozzá tartozott **Szakács-pusztá**. (1893: 1.812 kh erdő, 91 kh legelő, 61 kh szántó). – (J 343, M 174, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 250, P 489, Bs) – Térképei: 1815-1820 körül, 1816/1817, 1821, 1867, 1871.
- Szuszág-pusztá** – Az Ökröshöz tartozó pusztát a 18. században említik először. – (UC 145:29, C 1733, UC 125:1b, BH, D, F-DB 253, P 459) – Térképei: 1819, 1866, 1870 körül.
- Tagadómedgyes** – Kis- és Nagymedgyes, továbbá Tagadó települések egybeolvadásából jött létre. 1552-ben magánbirtokként írták össze Medgyest, majd a század végén Kis-

és Nagymedgyes, továbbá Tagadó helynevek jelennek meg. Az előbbieket valamelyikének emlékét őrzi Medgyes-puszta. A hódoltság után Tagadó a 18. század elején települt újra, püspöki birtokként, 1778-ban már Tagadómedgyes néven. 1849 után erdeje uradalmi birtok. (1893: ?). – (J 360, M 343, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, C 1733, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 251, P 518, Bs) – Térképei: 1816, 1816/1817, 1815-1820 körül, 1859.

Talmács-puszta – A középkorban már létező település a hódoltság alatt elpusztult és csak a 19. század közepén népesült újra. Püspöki birtokként írták össze a 18. század eleje óta. Később közigazgatásilag Ökröshöz tartozott. – (J 360, UC 145:29, UC 17:10a, C 1733, UC 125:1b, BH, F-DB 253, P 460) – Térképei: 1819, 1866, 1870 körül.

Telmegye-puszta – A Szuszág-puszta közvetlen közelében fekvő puszta az 1778. évi összeírásakor tűnik fel, szerepel a II. József-féle katonai térképen is. Kóroj tartozékként is említették, később Kislakához tartozott. – (UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 292) – Önálló térképe nincs.

Toplicakáránd – 1588-ban említik először Kis- és Nagykárándot, majd 1599-ben Toplicát. E három település egyesüléséből jött létre a későbbiekben Toplicakáránd. A hódoltság után – a 18. század második évtizedétől – települt újra, Toplica, majd Toplicakáránd néven. 1849 után mintegy 2.500 holdnyi erdeje majorság maradt. (1893: 2.509 kh erdő, 84 kh szántó, 73 kh legelő). – (J 368, M 342, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, C 1733, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-DB 246, P 526, Bs) – Térképei: 1818, 1866.

Valány – Csontaházába olvadt be. Bogy és Csontaháza a 18-19. századi összeírásokban több alkalommal Bogyvalány ill. Csontaházavalány néven fordult elő. A II. József-féle katonai térképen Valány önállóan nem szerepel. – (UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1b, BH, D, F-GSz, P 130) – Önálló térképe nincs.

Vojvogyesd-puszta – 1599-ben említik először. A hódoltság után mindvégig puszta, Gross és Árkus között. A 18-19. századok fordulóján Árkussal írták össze. Később közigazgatásilag Grosshoz tartozott. – (J 388, M 341, UC 145:29, C 1733, UC 125:1b, BH, F-GSz, P 59) – Térképei: 1823, 1864.

Vaskohi uradalom:

Barest – 1600-ban írták össze először. A hódoltság alatt elpusztult, az 1692. évi összeírásban nem szerepelt. 1721-ben lakott település. (1893: 245 kh erdő). – (M 164, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 255, P 69, Bs) – Térképei: 1822, 1868.

Briheny – 1588-ban említik először. A hódoltság alatt elpusztult, az 1692. évi összeírásban nem szerepelt. 1721-ben lakott település. Terjedelmes erdeje 1849 után is az uradalomé maradt. (1893: 3.313 kh erdő, 68 kh rét). – (J 221, M 164, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 256, P 116, Bs) – Térképei: 1815/1816, 1816, 1860-1870 körül.

Fonáca – 1600-ban írták össze először. 1692-ben 2 család lakta, 1721-ben már népes püspöki birtok. (1893: 949 kh erdő). – (J 243, M 313, UC 145:29, C 1721, UC 23:6,

- UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 257, P 193, Bs) – Térképei: 1865 körül, 1870, 1874/1884.
- Gyigyisen (Gyigyisen-Vojén)** – Gyigyisent 1588-ban említették először. Az 1692. évi összeírás külön településként jelzi Gyigyisent és Vojént, majd 1721-ben és azután már mindenkor együtt szerepeltek. Terjedelmes erdeje uradalmi birtok 1849 után is (1893: 3.783 kh erdő, 80 kh legelő). – (J 252, M 318 és 319, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 258, P 223, Bs) – Térképei: 1869.
- Határ** – 1588-ban említik először. 1692-ben nem írták össze, 1721-ben már lakott település. (1893: 285 kh erdő). – (J 255, M 165, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 258, P 231, Bs) – Térképei: 1823, 1869.
- Herzest** – 1588-ban említik először. A hódoltság megszűnésekor 4 család lakta, 1721-ben már népesebb. (1893: 248 kh erdő). – (J 257, M 312, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 258, P 252, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Kalugyer** – 1588-ban említik először. 1692-ben lakott településként írták össze, 1721-ben már népes község, mint püspöki birtok. Értékes erdeje 1849 után is uradalmi tulajdon (1893: 2.585 kh erdő, 276 kh legelő). – (J 267, M 322, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 258, P 276, Bs) – Térképei: 1820, 1869.
- Kerpenyéd** – 1588-ban említik először. A hódoltság után alig maradt lakosa, 1721-re azonban már népesebb település. (1893: 352 kh erdő, 159 kh legelő). – (J 275, M 322, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 259, P 281, Bs) – Térképei: 1821, 1868.
- Kimp** – 1600-ban írták össze először. A hódoltság idején elpusztult, majd 1721-ben Felső-Verzárral együtt írták össze, mint lakott községet. (1893: 1.431 kh erdő, 98 kh rét). – (J 279, M 165, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 259, P 284, Bs) – Térképei: 1820 körül, 1874, 1874.
- Alsó-Kimpány** – 1600-ban említik először. A hódoltságot csekély lakossággal (4 család) vészelte át, 1721-ben már népesebb község. (1893: 86 kh erdő, 259 kh legelő). – (J 279, M 313, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 259, P 52, Bs) – Térképei: 1820 körül, 1823, 1868.
- Felső-Kimpány** – 1600-ban említik először. A hódoltság után itt egyetlen lakost írtak össze, 1721-ben – Alsó-Kimpányhoz hasonlóan – népesebb község. (1893: 293 kh erdő, 140 kh legelő). – (J 279, M 314, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 259, P 192, Bs) – Térképei: 1868.
- Kolest** – 1580-ban említik először. A hódoltság alatt elpusztult, 1692-ben nem írták össze. 1721-ben lakott település. (1893: 1.115 kh erdő). – (J 281, M 165, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 259, P 300, Bs) – Térképei: 1821, 1874.
- Kristyor** – 1588-ban említik először. A hódoltság megszűntekor romokban lévő település 1721-ben már népes község. Rendkívül nagy kiterjedésű erdeje uradalmi kezelésben maradt 1849 után is. (1893: 6.613 kh erdő, 1.029 kh legelő). – (J 288, M 321, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 260, P 325, Bs) – Térképei: 1816/1817, 1868.

- Lehecsény** – 1588-ban említik először. A hódoltság idején elpusztult, 1721-ben már népes község. (1893: 530 kh erdő, 412 kh legelő). – (J 290, M 321, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 260, P 339, Bs) – Térképei: 1820, 1821, 1868, 1870.
- Lunka-Urzeszt** – Lunkát 1588-ban, Urzeszet 1600-ban említik először. Mindkét település elpusztult a hódoltság idején. 1721-ben már együtt írták össze a rövidesen egybeolvadó két községet, népes településekként. (1893: 1.978 kh erdő, 139 kh legelő). – (J 293 és 375, M 165 és 330, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 260, P 345, Bs) – Térképei: 1820 körül, 1869.
- Petrilény-Zavojén** – 1588-ban említik először mindkét községet. A hódoltság alatt nem pusztultak el teljesen, 1721-ben és utána minden összeírásakor együtt szerepeltek, Zavojén beolvadt Petrilény határába. (1893: 188 kh erdő). – (J 322 és 388, M 319 és 330, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 261, P 442, Bs) – Térképei: 1823, 1869.
- Pojána** – 1600-ban írták össze először, majd a hódoltság alatt elnéptelenedett. 1721-ben a kisebb népes települések között találjuk. 3.000 holdat meghaladó uradalmi erdő volt itt 1849 után is (1893: 3.246 kh erdő, 998 kh legelő). – (J 325, M 313, UC 145:29, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 262, P 452, Bs) – Térképei: 1815, 1820, 1868.
- Rézbánya** – A települést 1600-ban említik először Kisbánya néven, azonban az itt folyó bányászatra a 13. századtól vannak adataink. Rézbánya a püspökség birtokain folyó bányászat központja volt. A település a hódoltság idején elpusztult, 1721-ben már ismét népes település. Az érctermelés 1726-ban indult újra, később azonban a bányák kincstári tulajdonba kerültek. A bányaváros és terjedelmes határa mindvégig megmaradt püspöki birtokban. 1849 után is 6.000 holdnyi uradalmi erdeje volt itt a püspökségnek (1893: 5.812 kh erdő, 314 kh legelő). – (J 330, M 312, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 253, P 463, Bs) – Térképei: 1815, 1818, 1868.
- Riény** – 1588-ban említik először. Csekély lakossággal vészelt át a hódoltságot, 1721-ben már népes település. (1893: 112 kh legelő). – (J 331, M 319, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 262, P 465, Bs) – Térképei: 1823, 1869.
- Segyest** – 1580-ban említik először. A hódoltság alatt elpusztult, 1692-ben nem írták össze. 1721-ben már népes község. (1893: 326 kh erdő, 76 kh legelő). – (J 336, M 165, C 1721, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 263, P 481, Bs) – Térképei: 1821, 1822, 1868.
- Segyestel** – 1600-ban említik először. A hódoltság végén lakott település volt, nem pusztult el. (1893: 1.768 kh erdő). – (J 336, M 313, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 263, P 480, Bs) – Térképei: 1868.
- Stej** – 1580-ban írták össze először. A hódoltság végén néhány család még lakta, 1721-re népes település. (1893: 171 kh legelő, 133 kh erdő). – (J 359, M 319, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 263, P 487, Bs) – Térképei: 1821, 1822, 1869, 1871.
- Sust** – 1588-ban írták össze először. A hódoltság idején teljesen elpusztult, 1721-ben azonban már a népesebb települések között találjuk. (1893: 468 kh erdő). – (J 342, M

165, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 263, P 488, Bs) – Térképei: 1822, 1869.

Szerbest (Szerbest-Foltest) – Foltestet 1600-ban említik először, Szerbest valószínűleg 16. századi alapítású. Mindkettő elpusztult a hódoltság idején. A 18. század elejétől már együtt szerepelnek, Foltest beolvadt Szerbestbe. (1893: 340 kh erdő). – (J 242, M 330 és 370, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 264, P 497, Bs) – Térképei: 1822, 1868, 1875.

Szohodol (Vaskohszohodol) – 1588-ban írták össze először. A hódoltság végén viszonylag népes település volt, nem pusztult el. (1893: 901 kh erdő, 209 kh legelő). – (J 358, M 321, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 264, P 549, Bs) – Térképei: 1820 körül, 1820-1840 körül, 1873.

Vaskoh – A vidék és az uradalom központja az itteni kisszámú középkori eredetű települések egyike. Bár valószínűleg a 16. század elején már létezett, 1552-ben írták össze először, mint püspöki birtokot. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elejétől újra népesült és mezővárossá fejlődött. A környékbeli vasbányászat és vasfeldolgozás központja volt. (1893: 248 kh erdő). – (J 378, M 320, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 254, P 547, Bs) – Térképei: 1822, 1868.

Vaskohszelistye – 1588-ban említik először. A hódoltság alatt nem pusztult el teljesen, 1721-ben népes település. (1893: 1.473 kh erdő). – (J 348, M 321, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 263, P 550, Bs) – Térképei: 1820/1822, 1868, 1870.

Alsó-Verzár – 1552-ben püspöki birtokként írták össze. A hódoltság idején elpusztult, 1721-ben már népes település. – (J 386, M 164, UC 85:37, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 265, P 57, Bs) – Térképei: 1816, 1816/1819, 1868, 1865-1870 körül, 1876.

Felső-Verzár – 1552-ben püspöki birtokként írták össze. A hódoltság idején elpusztult, 1721-ben már népes település. (1893: 2.129 kh erdő). – (J 386, M 164, UC 85:37, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1d, BH, D, F-DB 265, P 198, Bs) – Térképei: 1816, 1816/1819, 1868.

A papnevelde (szeminárium) birtoka:

Fugyivásárhely – Valószínűleg Fugyi egyházi tulajdonba kerülő része vált a 14. század folyamán önálló településsé, Vásárhely névvel. Az 1552. évi összeírás szerint Vásárhelyen a püspökség részbirtokos volt. A hódoltság alatt elpusztult, de már a 18. század elejétől újranépesült. A településnek mindvégig csak kevesebb mint felerészét birtokolta az egyház. Összes jövedelmét megkapta az 1740-ben alapított papnevelde és bírta azokat a 20. századig. A püspöki birtokok összeírásaiban ezután már csak egy-két alkalommal szerepelt. 1787-ben a szeminárium Vallásalapnak átadott javai kapcsán kapunk részletes kimutatást a birtokról és jövedelmeiről. 1823-ban a káptalani (székesegyházi) vizitáció részletezi a papnevelde jövedelmeit, többek között a vásárhelyi birtokét. A birtokon szántó, szőlő és erdő is volt (1893: 582 kh erdő, 201 kh szántó, 101 kh rét, 17 kh szőlő). – (B II/257, J 384, M 297, UC 145:28, UC 85:37, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1a, UC 160:35, BH, F-GSz, P 206, Bs) – Térképei: 1807, 1825, 1862.

A Nagyváradi Római Katolikus Székeskáptalan birtokai:

- Abriháza-puszta** – Ábránháza, Ábrahámháza néven már a 14. századtól közös püspöki-káptalani birtokként tűnik föl, 1552-ben egészen káptalani tulajdon. A 17. század folyamán végleg elnéptelenedett, területe erdős puszta Csehi mellett. – (B II/274, J 197, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 228) – Egykori térképe ma már nincs meg (ld. az 1824. évi térképkatalógust).
- Alpár** – Forrásaink szerint a 14. századtól folyamatosan és 1552-ben is a káptalané. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől – káptalani birtokként – ismét benépesült. A termékeny szántókkal és erdővel egyaránt rendelkező községben az uradalmi birtok 1849 után 1.598 holdnyi volt, amelyből 1.231 hold erdő és közel 300 hold rét és legelő. – (B II/273, J 194, M 298, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 227, P 51, P 207, K) – Térképei: 1813, 1824, 1846, 1866.
- Babostya-puszta** – 1552-ben káptalani birtok. A település a 17. században végleg elpusztult. Helyét egy Sályihoz tartozó erdős puszta jelöli. (Az összeírások egy része Székelytelekhez sorolja). – (B II/274, J 201, M 357, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 234, P 507) – Térképei: 1798, 1812, 1810-1830 körül, 1828.
- Bagamér** – A 14. század derekától káptalani birtok. 1692-ben a járás lakott települései közé tartozott, a 18. század elején már a jelentősebb, igen széles határral rendelkező községek egyike. Az uradalmi birtok 1849 után 5.100 holdnyi, amelyből 2.100 hold erdő és 2.050 hold szántó. – (B II/274, J 201, M 245, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 444, P 61, K) – Térképei: 1782/1809, 1805, 1817, 1818, 1841, 1843, 1860 körül, 1866, 1867.
- Barakony** – A 14. században közös püspöki-káptalani birtok, 1552-ben egyedül a káptalané. A hódoltság alatt elpusztult, de a 18. század elejétől újránépesült. A síkságon fekvő településen 1849 után mintegy 840 holdnyi uradalmi birtok maradt, javarészből szántó. – (B II/274, J 203, M 354, UC 145:28, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 227, P 68, K) – Térképei: 1793/1794, 1804, 1809, 1817, 1834, 1858, 1864.
- Báránd** – Korabinszky (1786) és Vályi (1796-1799) szerint a püspökség mellett a káptalannak is volt itt részbirtoka. – (BH).
- Begécs-puszta** – 1552-ben káptalani birtok. A hódoltság alatt végleg elnéptelenedett, később puszta Geszt mellett, szántókkal és nádassal. Az uradalomnak 967 hold legelője, 321 hold szántója és 268 hold rétje volt itt 1849 után. – (B II/275, J 208, M 176, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 290, K) – Térképei: 1781, 1834.
- Besenyő-puszta** – Az 1789. évi megyei birtokösszeírás káptalani birtokként tünteti fel a Tarjánhoz tartozó pusztát. A 19. században magánbirtok. – (BH).
- Bikács** – A 14. században közös püspöki-káptalani, később – 1552-ben is – kizárólag káptalani birtok. A 17. században elpusztult, a következő század elejére újratelepült. A 18-19. századok fordulóján szlovák telepeseket hozott az uradalom Bikácsra. A síkvidéki településen 1849 után az uradalomnak 1.270 holdnyi birtoka volt, amelyből 850 hold szántó és 310 hold erdő. – (B II/275, J 215, M 353, UC 145:28, UC 85:37,

UC 84:1, BH, Vis.Can.1823, F-DB 227, K) – Térképei: 1793/1794, 1804, 1810-1820 körül, 1815, 1817, 1817/1818, 1818, 1821, 1858, 1865.

Bitang-Csere – Bikács, Nyárszeg és Fülöpháza-pusztá közötti erdős terület. Egyetlen összeírásban jelenik meg önállóan, az 1824-ben összeállított káptalani térképkatalógusban. Nyárszeghez tartozik. (P 222) – Térképe: 1821.

Bors – A 13. század elején már egyházi (káptalani) részbirtok, 1552-ben magánbirtokként írták össze. A hódoltság idején elpusztult, majd 1722-ben ismét a káptalan tulajdonában tűnik fel. Az uradalmi birtok 1849 után 1.900 holdnyi volt, amelyből 1.450 hold szántó. Ez szinte egészében a közigazgatásilag ide tartozó Nagyzomlin-pusztai birtokot jelentette. – (J 218, M 151, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 297, P 111, K) – Térképei: 1807/1808, 1857, 1858.

Csehi – A 13. században kerülhetett a püspökség és a káptalan közös tulajdonába, 1552-ben egyedül a káptalané. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század elején már népes település. 1.000 holdnyi vegyes használatú (597 hold erdő, 266 hold szántó, 153 hold legelő) birtoka volt itt az uradalomnak 1849 után, a közigazgatásilag hozzá tartozó Abriháza-pusztával együtt. – (B II/275, J 226, M 358, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 228, P 126, K) – Térképei: 1802, 1823, 1858, 1863.

Csonkás-pusztá – Fülöpháza-pusztá mellett lévő terület, amely általában nem jelenik meg önállóan az összeírásokban. Nyárszeghez tartozik. Korábban (1789) Pózával írták össze. Nem azonos a püspökség birtokát képező, Szalonta szomszédságában lévő, azonos nevű pusztával! – (BH, Vis.Can.1823) – Térképe: 1821.

Csöknyő – A káptalan itt a 15. századtól részbirtokos, ugyanúgy mint 1552. évi összeírásakor. A hódoltság alatt egészen elpusztult, 1692-ben nem is írták össze. A 18. századtól káptalani birtok. Rendkívül nagy kiterjedésű, de vizenyős, nádas területén csak 1849 után tudott eredményesebben gazdálkodni az uradalom, mintegy 8.600 holdnyi területen. Ebből 6.380 hold szántó és 1.810 hold legelő volt. – (B II/275, J 230, M UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 297, P 132, K) – Térképei: 1802, 1810, 1810-1820 körül, 1820/1824, 1822, 1820-1830 körül, 1830 körül, 1834, 1835, 1836, 1864, 1869, 1871, 1872, 1874.

Dubricson – Csak a 18. századi összeírások tüntetik fel mint káptalani részbirtokot. – (UC 84:1, UC 102:29, BH)

Érselind – A 14-15. századok fordulóján került a település egy része káptalani tulajdonba. A hódoltság alatt teljesen elpusztult és csak a 18. század második évtizedétől tűnik fel mint lakott település. Mindvégig csak részbirtokos volt itt a káptalan, 1849 után mintegy 419 holddal (amelyből 200 hold szántó, 160 hold rét). – (B II/281, J 336, M 259, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 452, P 184, K) – Térképei: 1820, 1830 körül, 1860 körül, 1867.

Értarcsa – A káptalan 1552-ben közel felerészben birtokolta, de már jóval korábban is jogot formált rá. A hódoltság alatt elpusztult. A 18. századtól ismét több birtokosa volt a síkságon elterülő, termékeny határral rendelkező községnek. 1849 után – a közigazgatásilag ide tartozó Tyúkszerapáti-pusztával együtt – 660 hold birtoka volt itt a káptalannak, amelyből 500 hold szántó. – (B II/282, J 362, M 259, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 453, P 188, K) – Térképei: 1822/1823, 1823 körül, 1828, 1829, 1842, 1860.

Értölgy-pusztá – Neve a 18. században jelenik meg, mint káptalani birtokban lévő pusztá. Közigazgatásilag Szalacshoz tartozott. 1.080 holdnyi területének majdnem

teljes egésze erdő volt. – (UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823) – Térképei: 1800 körül, 1801/1817, 1820 körül, 1827.

Farkaspatak – 1508-ban említik először, mint magánbirtokot. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század második évtizedétől benépesült, immár káptalani birtokként. A terméketlen dombvidéken fekvő községben 530 holdnyi uradalmi birtok maradt 1849 után (amelyből 500 hold erdő). – (J 239, M 357, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 243, P 191, K) – Térképei: 1832, 1845, 1850-1860 körül, 1870 körül, 1877, 1860-1870 körül.

Forrószeg – 1508-ban magánbirtok volt. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század második évtizedétől káptalani birtokként ismét benépesült. 465 holdnyi uradalmi erdő volt itt 1849 után. – (J 243, M 159, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 244, P 204, K) – Térképei: 1845, 1850-1860 körül, 1876.

Fülöpháza-pusztá – A középkorban település volt, amely azonban már a 16. század első felében elnéptelenedett. A Nyárszeg melletti erdős pusztá őrzi emlékét, amely a 18. század elejétől a káptalan birtokába került. Közigazgatásilag Nyárszeghez tartozott. – (J 243, M 360, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 231, K) – Térképei: 1821, 1828, 1843, 1846.

Gálosháza – 1552-ben említik először, magánbirtokként. A hódoltság alatt elpusztult, majd 1715-ben lakott helyként együtt írták össze Krajnikfalvával és Szászfalvával. Mindhárom település a káptalan birtokába jutott. A környező 7 faluval (összesen 10 település) közösen birtokoltak egy javarészben erdőségekből álló – 17.000 holdnyi – hatalmas területet a Királyerdő északi részén (Tízfalusi hegyek). Gálosházán a káptalani uradalomnak több mint 1.400 holdnyi erdeje és 100 hold legelője volt 1849 után. – (J 244, M 291, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 269, P 214, K) – Térképei: 1806 (a 10 falu közös birtokával együtt), 1820 körül, 1870.

Hársány – Kis- és Nagyharány a 14. század második felétől egyaránt káptalani birtokok voltak. A 17. század folyamán az ikerközségek elpusztultak és a 18. század elején csak Nagyharány népesült újra. A síkvidéken fekvő településen 1849 után 315 holdnyi majorsága (szántó és legelő) maradt a káptalannak. – (B II/276, J 255, M 345, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, P 376, K) – Térképei: 1810, 1810-1820 körül, 1820-1830 körül, 1830, 1860.

Havasdombrovica – Középkori forrásaink nem említik, 1692-ben mint lakatlan helységet írták össze. A 18. század elejétől káptalani birtok. A hegyvidéken fekvő falu határában nagyterjedésű – mintegy 4.700 holdnyi – birtoka (zömmel erdő) volt az uradalomnak 1849 után. – (M 335, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 256, P 232, K) – Térképe: 1857.

Hegyközüjlak – A középkorban végig és az 1552. évi összeírásakor is a káptalan birtoka. A hódoltság végén a környék egyik legnépesebb települése volt és rövidesen visszakerült a káptalani birtokkegyütteshez. A Váradhoz közeli, dombvidéken fekvő községben az uradalomnak 1849 után 1.040 hold erdeje és 320 holdnyi szántója, szőlője, legelője volt. – (B II/282, J 374, M 273, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 237, P 242, K) – Térképei: 1812, 1830, 1820-1840 körül, 1860.

Iklód-pusztá – A középkorban folyamatosan káptalani birtok volt. Már a 16. századvégi harcok idején megindult elnéptelenedése és a hódoltság alatt végleg pusztává lett. A 18. század elejétől ismét káptalani birtok, 2.359 hold szántóval, 111 hold legelővel és

45 hold réttel, amelyek 1849 után is uradalmi kezelésben maradtak. Közigazgatásilag Szentandrásához tartozott. – (B II/276, J 262, M 151, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 235, K) – Térképei: 1802, 1815, 1830, 1847.

Iráz-pusztá – 1470-től kisebb részbirtoka volt itt a káptalannak. A hódoltság alatt végleg elnéptelenedett, pusztává vált. A 18. század elejétől visszaszerzett 2.500 holdnyi szántó és 180 holdnyi legelő uradalmi birtok maradt 1849 után is. Közigazgatásilag Komádihoz tartozott. – (B II/277, J 263, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 299, K) – Térképe: 1820-1830 körül.

Karaszó – Középkori település, amelynek birtokviszonyai nem teljesen tisztázottak. Az 1552. évi összeírásban nem szerepelt, a hódoltság idején elpusztult és majd csak a 18. század harmadik évtizedétől népesült újra, mint káptalani birtok. 1722-ben még Petegd tartozéka. A sík- és dombvidék találkozásánál fekvő település határában 2.600 hold erdőt, 105 hold legelőt és 80 hold szántót birtokolt az uradalom 1849 után is. – (J 268, M 337, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 247, K) – Térképei: 1839, 1842, 1843, 1862.

Kardó – A középkor folyamán részbirtoka volt itt a káptalannak, a hódoltság után a püspökség tulajdonába került. 312 hold erdőt azonban 1849 után is birtokolt itt a káptalan. (ld. a püspökség várad uradalmánál)

Kápolna – A 18. században harmadrésze a káptalané, kétharmada püspöki birtok (ld. a püspökség várad uradalmánál)

Kecsegd-pusztá – A Várad közelében, Gyires és Vizesgyán mellett, síkvidéken álló középkori település a török háborúk alatt végleg elnéptelenedett. A körülbelül 500 holdnyi pusztá a 18. század elejétől káptalani birtok. A 18-19. századok fordulóján Gyiressel írták össze. – (J 270, M 152, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823) – Térképei: 1802.

Kisdombrovia – A település már a 14. században feltűnik, 1552-ben azonban nem írták össze. A hódoltság alatt elpusztult és a 18. század elején már káptalani birtokként települt újra. 450 holdnyi birtoka, amelynek zöme erdő, 1849 után is uradalmi kezelésben maradt. – (J 235, M 305, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 243, P 286, K) – Térképei: 1845, 1850-1860 körül, 1860-1870 körül.

Kisháza – A 14. században már káptalani birtok és 1552-ben is az. 1692-ben mint régóta elpusztult helyet írták össze. A 18. század második évtizedétől ismét lakott hely és ismét a káptalané. 680 holdnyi birtok (szántó, erdő, legelő) maradt uradalmi kezelésben 1849 után. – (B II/279, J 279, M 338, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 247, K) – Térképei: 1830-1840 körül, 1839, 1840 körül, 1842, 1843, 1862.

Kisjenő – A középkorban mindvégig magánbirtok volt. A hódoltságot igen csekély számú lakossal vészelte át, majd a 18. század elejétől káptalani birtokként tűnik fel. 1849 után határában 2.552 hold uradalmi birtok volt, amelyből 1.932 hold erdő, 276 hold szántó, 202 hold legelő és 98 hold rét. – (J 265, M 274, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 269, K) – Térképei: 1816, 1858, 1860.

Kiskér (Felkér) – Nagy(Al-)kér 13. század előtti kirajzásaként jött létre Kis(Fel-)kér, amely ugyanazon század végétől már a káptalané volt. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elején újránépesült, ismét káptalani birtokként. A dombvidéken fekvő falu határában az uradalomnak 1849 után mintegy 1.000 holdnyi birtoka volt, amelyből

930 hold erdő. – (B II/278, J 277, M 298, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 230, P 207, P 291, K) – Térképei: 1813, 1827, 1867.

Kisújfalu – A település valószínűleg a 15. század második felében alakulhatott ki, Kisjenő határában. A 18. század elejétől a káptalan birtokaként írták össze. 1.009 holdnyi birtoka volt itt az uradalomnak 1849 után – (842 hold erdő, 154 hold rét). (J 261, M 297, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 272, K) – Térképe: 1812, 1860.

Krajnikfalva – 1508-ban említik először, magánbirtokként. A hódoltság alatt elpusztult, majd 1715-ben lakott helyként együtt írták össze Gálosházával és Szászfalvával. Mindhárom település káptalani birtokba került. A környező 7 faluval (összesen 10 település) közösen birtokoltak egy javarészből álló – 17.000 holdnyi - hatalmas területet (Tízfalusi hegyek). Krajnikfalván a káptalani uradalomnak 295 holdnyi erdeje volt 1849 után. – (J 288, M 290, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 270, P 319, K) – Térképei: 1806 (a 10 falu közös birtokával együtt), 1865-1875 körül, 1870.

Kupóc-pusztá – A 15. század elejétől káptalani birtok, Szalacs tartozékként. A 18. század elejétől ismét a káptalané. Több mint 2.200 hold szántót, 550 hold legelőt és 250 hold rétet birtokolt itt az uradalom 1849 után. Közigazgatásilag Szalacshoz és Vasadhoz tartozott. – (B II/281, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823) – Térképe: 1848.

Lakattya-pusztá – 1786-ig harmada a káptalané volt, később egészében püspöki birtok (ld. a püspökség váradi uradalmánál).

Magyarkakucs – Csak a 18. század első felének összeírásai tüntetik fel mint káptalani részirtokot. – (UC 145:28, UC 84:1, UC 102:29)

Méhes-pusztá (Kis- és Nagyméhes-puszták) – A 14. században a káptalan és a püspökség közös tulajdonában lévő település volt, később – 1552-ben is – kizárólag a káptalané. A Várad körüli harcokban – a 17. század folyamán – végleg elnéptelenedett, emlékéet Kis- és Nagyméhes puszták őrzik. 1.717 holdnyi birtoka volt itt az uradalomnak 1849 után (1.206 hold erdő, 438 szántó stb.). Közigazgatásilag Gyapjúhoz tartozott. – (B II/279, J 299, M 359, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, P 222, K) – Térképei: 1810, 1821, 1828.

Micske-pusztá – A 14. század végétől (1552-ben is) a káptalané. A Várad közelében, síkvidéken fekvő település a török hódoltság idején végleg elpusztult. A 18. század elejétől ismét káptalani birtok. 1849 után 1.289 holdnyi birtoka volt itt az uradalomnak, amelyből 1.022 hold szántó és 196 hold legelő. Közigazgatásilag Püspökihez tartozott. – (B II/279, J 301, M 280, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 226, K) – Térképei: 1794, 1817, 1863, 1860-1865 körül.

Mikepércs (Kispércs) – A középkorban mindvégig magánbirtok volt. A hódoltság alatt – hajdú mezővárosként – nem pusztult el és a 18. század elejétől a káptalan is részirtokos a településen. Az uradalmi birtok 1849 után 1.663 holdnyi volt (994 hold szántó, 126 hold kaszáló, 450 hold erdő, 31 hold legelő, 7 hold szőlő). – (J 322, M 271, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 461, P 367, K) – Térképei: 1815, 1818, 1819, 1818/1820, 1872, 1873.

- Nagykér (Alkér)** – A 13. század végétől káptalani birtok volt. A hódoltság alatt elpusztult, a 18. század elejétől – ismét káptalani birtokként – újratelepült. 1849 után az uradalom itteni majorsága 1.116 holdnyi volt, amelyből 986 hold erdő. – (B II/278, J 277, M 299, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 230, P 207, P 389, K) – Térképei: 1813, 1826, 1858, 1860 körül.
- Nagyvárad (Nagyvárad-Újváros)** A bihari püspökség Váradra helyezésekor kapta meg a káptalan a Sebes-Körös itteni balparti részeit, így a vár a középkori székesegyház környékével és a püspöki palotával, továbbá a később kialakuló balparti városrészek egy része a birtokában voltak. A hódoltság alatt és elsősorban a várért vívott harcok idején szinte egészében elpusztult. 1692 után ismét a káptalané, ám a polgári városvezetés már a 18. század harmadik évtizedétől bizonyos mértékű önkormányzati függetlenséget és szabadságjogokat vívott ki vele szemben. Az itteni földbirtokok egy része – elsősorban a polgári forradalom után – fokozatosan a város tulajdonába került. Az utolsó összefüggő uradalmi birtoktest a Kommendáns-rétre (195 hold) szorult vissza 1849 után. – (B II/273, J 379, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, K) – Térképei: 1797/1804, 1810-1820 körül, 1864, 1877.
- Nagyzomlin-pusztta** – A 14. század második felében már káptalani birtok. A település a 17. században végleg elpusztult. A káptalan a 18. század eleje óta ismét birtokosa a Várad közelében fekvő termékeny, síkvidéki pusztának. A birtok zöme szántó és legelő volt, közigazgatásilag Borshoz tartozott (területadatait ld. ott). – (B II/282, J 389, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 297, P 111) – Térképei: 1795, 1812, 1830, 1832, 1838, 1839.
- Nyárszeg** – A 14. század második felében közösen birtokolta a káptalan és a püspökség, később egyedül a káptalané. A hódoltság alatt elnéptelenedett, majd a 18. század elejétől újratelepült. 1849 után közigazgatásilag hozzá tartozott Fülöpháza-pusztta. Az uradalmi birtok e két helyen együttesen 3.309 holdnyi volt, amelyből 2.092 hold erdő, 963 hold szántó, 162 hold legelő stb. – (B II/280, J 306, M 360, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 231, K) – Térképei: 1805/1806, 1820 körül, 1821, 1833, 1846, 1849, 1855, 1864, 1865.
- Oláhhodos** – A középkori Hodos település magánbirtok volt, majd később alakult ki szomszédságában Magyar(Alsó)- és Oláh(Felső)hodos. A 14. század elejétől az egyháznak is részbirtoka volt Hodoson. A hódoltság idején a két település elpusztult és a 18. század elején csak Oláhhodos (másik nevén Káptalanhodos) népesült újra. 455 hold erdeje és 25 hold legelője 1849 után is uradalmi birtok volt. – (J 260, M 350, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 245, P 417, K) – Térképei: 1845, 1850-1860 körül, 1876.
- Ősi-pusztta** – A 14. században az egyház már részbirtokos volt e Várad közvetlen közelében lévő településen. A káptalanhoz tartozó részbirtok lassan önálló településsé fejlődött, Egyházasósi néven. A falu Várad ostromaikor végleg elpusztult, emlékét a város közelében lévő Ősi-pusztta őrizte meg. A 18. század elejétől ismét a káptalané. 1849 után az uradalom itteni birtoka 905 hold szántó, 77 hold legelő, 36 hold rét és 30 hold erdő. Közigazgatásilag – a szomszédos Iklód-pusztával együtt – Szentandrásához tartozott. – (B II/280, J 313, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 235, K) – Térképei: 1794, 1809, 1810 körül, 1816, 1818, 1820 körül, 1823, 1820-1830 körül, 1830.

- Paptamási** – A 14. század második felében már a káptalané volt. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől újránépesült, ismét káptalani birtokként. 1849 után 360 holdnyi uradalmi birtok volt itt. – (B II/282, J 361, M 307, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 236, P 427, K) – Térképei: 1837, 1857.
- Petegd** – A középkori település magánbirtok volt. 1552-ben nem írták össze. A 17. században elpusztult, majd a 18. század elejétől – káptalani birtokként – újratelepült. 1849 után majorsága 260 holdnyi szántó volt. – (B II/280, J 319, M 337, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 250, K) – Térképei: 1839, 1842, 1862.
- Püski-pusztá** – A középkori településen 1552-ben a káptalan is részbirtokos volt. A hódoltság alatt végleg elpusztult. A 18. század első felétől káptalani birtokként szerepelt az Ugra és Harsány között fekvő pusztá. Még 1823-ban is önálló birtokegység. – (B II/280, J 324, M 179, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, P 379) – Térképe nincs.
- Rév** – Csak a 18. század első felének összeírásai tüntetik fel mint káptalani részbirtokot. – (UC 145:28, UC 84:1, UC 102:29)
- Rojt** – A középkor folyamán mindvégig káptalani birtok volt. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század elejétől újránépesült. A termékeny síkságon fekvő településen 1849 után az uradalomnak 639 hold birtoka volt (390 hold szántó, 229 hold legelő). – (B II/281, J 331, M 355, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 232, P 469, K) – Térképei: 1821/1822, 1822, 1858.
- Rontó** – 1552-ben említették először, mint káptalani birtokot. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől újránépesült. A Várad közelében, dombvidéken lévő településen az uradalomnak 1849 után 390 hold birtoka volt, amelyből 301 hold erdő. – (B II/281, J 332, M 301, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 232, P 470, K) – Térképei: 1813, 1820-1830 körül, 1858.
- Sályi** – A középkor folyamán a káptalan tulajdona volt. A hódoltság alatt elpusztult, majd a 18. századtól újratelepült és a hozzá tartozó Babostya-pusztával együtt ismét káptalani birtok. 1849 után 1.833 hold erdeje, 153 hold szántója, 21 hold kertje és 14 hold legelője volt itt az uradalomnak. – (B II/281, J 333, M 359, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 233, P 478, K) – Térképei: 1798, 1812, 1858 körül, 1864.
- Szalacs** – A középkor folyamán a sókereskedelemben jelentős szerepet játszó település városi kiváltságokkal rendelkezett. A 14. század legvégén magánbirtokká süllyedt, majd 1407-től a káptalané. Észak-Bihar egyik legnagyobb településeként írták össze 1552-ben. A hódoltságot lakott településként vészelte át, de veszített korábbi jelentőségéből. A széles, termékeny határral rendelkező Szalacshoz tartoztak a 18. századtól Kupóc- és Értölgy-puszták (ld. ott). Az uradalmi birtok 1849 után 3.399 hold volt, amelyből 1.344 hold szántó és 1.057 hold erdő (elsősorban a két pusztán). – (B II/281, J 344, M 243), UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 452, K) – Térképei: 1781/1817, 1842, 1848.
- Szászfalva** – 1508-ban említik először, magánbirtokként. A hódoltság alatt elpusztult, majd 1715-ben lakott helyként együtt írták össze Gálosházával és Krajnikfalvával. Mindhárom település káptalani birtokba került. A környező 7 faluval (összesen 10 település) közösen birtokolt egy javarészben erdőségekből álló – 17.000 holdnyi – hatalmas területet (Tízfalusi hegyek). Szászfalván a káptalani uradalomnak 267

holdnyi erdeje és 21 hold szántója volt 1849 után. – (J 348, M 290, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 272, P 494, K) – Térképei: 1806 (a 10 falu közös birtokával együtt), 1870.

Szelistyeszáldobágy – A 18. században harmadrésze volt a káptalané, kétharmada a püspökségé. A 19. században egészében az utóbbi tulajdonába került (ld. a püspökség váradi uradalmánál).

Szentelek – A 14-15. századok fordulóján kerülhetett a káptalan tulajdonába. A Várad közelében, dombvidéken fekvő település a hódoltság idején elpusztult. A 18. század elejétől újranevesült. 1849 után 1.401 holdnyi uradalmi birtokából 1.326 hold erdő volt. – (B II/281, J 354, M 295, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 235, K) – Térképei: 1813, 1826, 1858.

Szentpéterszeg – 1552-ben káptalani birtokként írták össze. A hódoltság idején elpusztult, majd ismét a káptalané. 1849 után 1.553 holdnyi birtoka volt itt az uradalomnak, amelynek javarésze szántó és legelő. – (B II/281, J 353, UC 145:28, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 462, P 506, K) – Térképei: 1800, 1820 körül, 1844.

Székelytelek – A középkor folyamán mindvégig a káptalané. A hódoltság idején elpusztult, majd újratelepedett, ismét káptalani birtokként. Egy ideig hozzá tartozott Babostya-puszta is. 1849 után az itteni 3.463 holdnyi uradalmi birtokból 2.706 hold erdő, 444 hold szántó és 223 hold legelő volt. – (B II/282, J 356, M 360, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 234, P 507, K) – Térképei: 1812, 1820 körül, 1823, 1857, 1865.

Széplak – Már a 14. század elejétől közös káptalani-püspöki birtok volt. A regionális jelentőségű, városias jellegű települést a 16. század végétől pusztította a török és a következő század folyamán teljesen elnéptelenedett. A 18. század elejétől az életrekelő település ismét a püspökség és a káptalan közös birtoka lett, majd a 19. században egészen az utóbbié. Az 1849 utáni 664 holdnyi uradalmi birtokból 449 hold erdő és 208 hold legelő volt. – (B II/255, J 357, M 336, UC 145:28, UC 85:37, UC 85:37, UC 84:1, UC 23:6, UC 17:10b, UC 102:28, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 251, K) – Térképei: 1816, 1839, 1842, 1844, 1867.

Tyúkszerapáti-puszta (Pusztapáti) – A 14. század folyamán juthatott itt részirtokhoz a káptalan, amelyet megtartott 1552-ig. A hódoltság alatt végleg elpusztult a település. A 18. század derekán kétharmad részét birtokolta a káptalan, később kevesebbet. 1849 után közigazgatásilag Értarcsához tartozott. Az uradalomnak 286 holdnyi jó minőségű szántója volt itt. – (B II/274, J 196, M 139, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, F-ÉB 453, P 190) – Térképei: 1820-1830 körül, 1823.

Urszád – A középkori eredetű település a hódoltság alatt elpusztult, majd a 18. század elejétől a káptalan birtokába jutott. A hegyvidék lábánál fekvő településen az uradalmi birtok 1849 után 1.178 holdnyi volt, amely szinte egészében erdő. – (J 375, M 333, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 265, P 538, K) – Térképei: 1839, 1842, 1843, 1867, 1872 körül.

Vasad – Valószínűleg a 15. század folyamán kerülhetett a káptalanhoz, 1552-ben is részirtokosa. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. századtól az újranevesült település ismét a káptalané. 1849 után az uradalomnak 1.264 holdnyi, zömmel szántóföldi birtoka volt itt, a részben idetartozó Kupóc-pusztai birtokon kívül. – (B

II/282, J 378, M 259, UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-ÉB 454, K) – 1800 körül, 1848, 1859.

Vizesgyán – A források szerint a tatárjárás előtt már egyházi birtok, a 14. század második felétől a káptalané. A hódoltság alatt elpusztult, majd a 18. század elején újranevesült. Hozzá tartozott Kecsegd-pusztá. 1849 után (a pusztával együtt) csak némi szántóföldi birtoka maradt itt a káptalani uradalomnak (709 hold). – (B II/275, J 251, M UC 145:28, UC 85:37, UC 84:1, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 228, P 556, K) – Térképei: 1810 körül, 1820-1830 körül, 1831, 1832, 1867, 1869.

Wolf-pusztá – A középkorban a mindenkori éneklőkanonok birtoka volt. A Várad-Velence, Szőlős és Fugyivásárhely között fekvő település a 17. században Váraddal együtt pusztult el. 1722-ben Alpár tartozékaként ismét káptalani birtok, később a püspökségé. (ld. a püspöki birtokoknál)

(A káptalan Bihar vármegyén kívüli birtokai:)

Aszaló (Borsod, később Abaúj vm.) – 1407-től káptalani birtok, amelyet a 16. század első felében elveszített. 1692 után a legkorábban visszaszerzett birtokok egyike volt. 1849 után a káptalani uradalomnak 1.683 hold birtoka volt Aszalón, amelyből 1.024 hold szántó, 275 hold erdő, 207 hold legelő, 116 hold rét, 22 hold szőlő. – (B I/227, II/283 és IV/108,178, UC 173:19, UC 84:1, UC 102:29, F-GSz, K) – Térképei: 1780, 1800-1830 körül.

Szada (Pest vm.) – 1495-től a káptalané, majd felosztása után a váradi püspöké. A hódoltság után megosztott birtok: fele a káptalané, fele a váci püspöké. 1889-ben a helyi lakosság vásárolta meg az itteni káptalani birtokot. – (B I/330 és II/259,283, UC 62:35, UC 173:19, UC 84:1, UC 102:29, F-GSz) – Térképe: 1774/1816

Veresgyház (Pest vm.) – 1495-től a káptalané, majd felosztása után a váradi püspöké. 1692 után megosztott birtok: harmada a káptalané, kétharmada a váci püspöké (az UC 62:35 szerint csak negyede a káptalané). 1865 után uradalmi birtok itt nem maradt. – (B I/330 és II/259,283, UC 62:35, UC 173:19, UC 84:1, UC 102:29, F-GSz) – Térképe: 1816.

A Nagyprépostság birtokai:

- Bedő** – 1552-ben a nagyprépost birtoka. A hódoltság idején elpusztult és a 18. század első felében is pusztaként írták össze, később települt újra. A termékeny síkvidéken fekvő településen mintegy 800 hold szántóföldi uradalmi birtok volt 1849 után. – (B II/205, M 143, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 297, P 73, Bs) – Térképei: 1815, 1818.
- Görbed** – A 13. században már fennálló településen 1552-ben a nagyprépostnak részirtoka volt. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. század elejétől újranépesült, immár egészében préposti birtokként. Termékeny határából több mint 3.000 holdnyi terület volt majorság 1849 után is (2.500 hold erdő, 800 hold szántó stb.). – (J 246, M 365, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 291, Bs) – Térképei: 1815/1823, 1857, 1859.
- Kisürögd** – A 14. század végén már préposti birtok, 1552-ben is az. A hódoltság idején elpusztult, a 18. század elejétől újranépesült. Az uradalmi birtok 1849 után 1.000 holdnyi volt (zömmel erdő). – (B II/206, J 376, M 351, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-DB 237, P 298, Bs) – Térképei: 1813, 1831.
- Tépe** – A 15. század második felében már nagypréposti birtok. 1552-ben jelentős település volt, azonban a 17. században elpusztult. A 18. század elejétől – újranépesülve – ismét korábbi birtokosáé. 1849 után határában 1.000 holdnyi területet (szántók és legelők) birtokolt az uradalom. – (B II/205, J 366, M 270, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, F-ÉB 463, P 521, Bs) – Térképe: 1754.

A Kisprépostság birtokai:

- Furta** – 1552-ben említik először – mint a kiskáptalan birtokát – de valószínűleg jóval korábbi település és birtok. A hódoltság idején elpusztult, majd a 18. századtól ismét korábbi birtokosáé. 1.670 hold szántó, 1.024 hold kaszáló és 586 hold legelő volt itt a majorsági birtok 1849 után. – (B II/194, J 243, M 145, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-DB 298, P 209, Bs) – Térképe: 1858.
- Papmegyer-pusztá** – A Furta melletti települést 1552-ben említik először, de Furtához hasonlóan jóval korábbi birtok lehetett. A hódoltság idején végleg elnéptelenedett. A 18. századtól Furtához tartozó pusztá. – (B II/194, J 298, M 146, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, P 211) – Önálló térképe nincs.
- Szentandrás** – Kisebb részirtoka volt itt a kiskáptalannak 1552-ben. A település elpusztult a hódoltság alatt, majd a 18. század elejétől ismét részirtokos a kisprépostság. – (B II/194, J 349, M 355, UC 145:28, UC 85:37, UC 102:29, BH, Vis.Can.1823, F-GSz, P 501) – Térképe: 1859.

A Nagyváradi Görög Katolikus Püspökség birtokai:

Belényesi uradalom:

Balalény – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. 1849 után uradalmi erdeje 816 holdnyi (1893: itt nincs birtoka az uradalomnak). – (J 203, M 314, UC 145:29, UC 17:8, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 255, P 67, Bs) – Térképe: 1868.

Belezsény – Hódoltság előtti adatunk nincs róla. 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. (1893: 107 kh erdő). – (M 325, UC 145:29, UC 17:8, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 255, P 74, Bs) – Térképe: 1871.

Belényes – A váradi püspökség legkorábbi – 11-12. századi – birtokainak egyike, a Belényesi medence és az azonos nevű uradalom központja. A 15. század közepétől városi jogokkal rendelkezett. 1552-ben 70 telke mellett tartozékai 420 telket tettek ki. Az erdélyi fejedelmek idején is fontos szerepet töltött be, de a hódoltság idején jelentős mértékben pusztult, 1692-ben mindössze 6 család lakta. A 18. század elejétől gyorsan növekedésnek indult, regionális jelentőségét visszaszerezte és 1780-tól az azonos nevű – belényesi – görög-katolikus uradalom központjává lett. (1893: 435 kh szántó, 230 kh legelő, 45 kh rét). – (B II/251, J 208, M 308, , UC 145:28, UC 85:37, UC 17:8, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, F-DB 254, P 75, Bs) – Térképe nem maradt fenn.

Belényeslázur – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. (1893: 504 kh erdő). – (J 290, M 315, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 78, Bs) – Térképe: 1868.

Belényesörvényes – A település a 15. században már létezett. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. (1893: 746 kh erdő, 325 kh legelő, 38 kh szántó). – (J 312, M 338, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 79, Bs) – Térképei: 1859, 1881.

Belényesszelistye – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. (1893: 139 kh erdő). – (J 348, M 311, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, P 80) – Térképe: 1870.

Belényesszentmárton – A hódoltság előtt nem említik, 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 81) – Térképe: 1879.

Belényesszentmiklós – A 13. században már biztosan püspöki birtok. A hódoltság alatt elpusztult, majd újratelepülése után 1780-ig a római-, majd a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (B II/256, J 353, M 336, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 82) – Térképe nem maradt fenn.

Belényesújlak – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike. A 13. század első felében keletkezhetett és a 14. században már biztosan püspöki birtok volt. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé.

- (1893: 1.206 kh erdő, 139 kh szántó). – (B II/257, J 374, M 329, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, P 83, Bs) – Térképei: 1858, 1864.
- Borz** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 122 kh erdő, 140 kh legelő, 10 kh szántó). – (J 219, M 335, UC 145:29, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 255, P 113) – Térképe: 1877.
- Bragyet** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 1.042 kh erdő, 124 kh legelő). – (J 220, M 323, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 115, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Brost** – 1600-ban említik először. (Határába olvadt a már 1552-ben említett Benkefalva). A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 221,210, M 323, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 117) – Térképe nem maradt fenn.
- Budurásza** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. A vármegye legnagyobb kiterjedésű községe volt. 1849 után uradalmi erdeje több mint 40.000 holdnyi volt(!) további terjedelmes havasi legelőkkel. (1893: 41.419 kh erdő, 9.521 kh legelő). – (J 221, M 310, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 255, P 118, Bs) – Térképei: 1856, 1858/1859.
- Buntyesd** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 189 kh erdő). – (J 222, M 325, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 122, Bs) – Térképei: 1856, 1869/1870.
- Burda** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 1.478 kh erdő, 254 kh legelő). – (J 222, M 325, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 123, Bs) – Térképei: 1860, 1861.
- Ciganyesd (-Pakalesd-Pantasest)** – 1580-ban, illetve 1588-ban említik először az akkor még különálló településeket. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. A 18. századtól minden esetben együtt említik a három falurészt. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 223 és 315, M 326, 330 és 346, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 429) – Térképei: 1868, 1892.
- Dobrest-Govorest** – Az 1785. évi népszámlálás és Vályi adatai (1796-1799) szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).
- Dombrovány** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 235, M 311, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 164) – Térképe: 1871.
- Dragonyesd** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 235, M 167, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 165) – Térképe nem maradt fenn.

- Dragotyán** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 129 kh erdő). – (J 235, M 309, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 166, Bs) – Térképe: 1879.
- Dsoszán-Forró** – 1552-ben említik először, de köze lehet a 14. század második felében említett Toplica helységhez. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 100 kh erdő, 100 kh legelő). – (J 236, M 334 és 346, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, P 168, Bs) – Térképe: 1864.
- Dsoszán-Gurbesd(-Goila)** – 1584-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 465 kh erdő). – (J 235, M 316, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-GSz, F-DB 258, P 169, Bs) – Térképe: 1823.
- Feneres** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 241, M 316, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 257, P 199) – Térképe: 1861.
- Fenes** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike. A 11-12. századok folyamán keletkezhetett és a 13. század végén már biztosan püspöki birtok volt. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után terjedelmes erdeje volt itt az uradalomnak. (1893: 7.731 kh erdő, 472 kh legelő, 117 kh rét, 7 kh szántó). – (B II/251, J 241, M 317, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 256, Bs) – Térképe: 1861.
- Fericse** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 839 kh erdő, 46 kh legelő). – (J 241, M 318, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 257, P 200, Bs) – Térképei: 1868, 1880.
- Füzegy** – 1552-ben említik először, mint püspöki birtokot. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 317 kh erdő). – (B II/251, J 244, M 334, UC 145:28, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 258, Bs) – Térképe: 1877.
- Gurány** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után uradalmi erdeje 5.000 holdat meghaladó volt. (1893: 5.268 kh erdő, 88 kh legelő). – (J 246, M 322, UC 145:29, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 258, P 218, Bs) – Térképei: 1864, 1880.
- Gyalán** – A hódoltság előtt nem említik. 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-GSz, F-DB 258, P 220) – Térképei: 1857, 1858, 1879.
- Henkeres** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 3.590 kh erdő). – (J 257, M 314, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 258, P 251, Bs) – Térképe: 1867.
- Hogyis (Csékehodos)** – Az 1785. évi népszámlálás adatai szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).

- Hollód (Hidastelek)** – A 14. század elején már püspöki birtok volt. A hódoltság után majd csak a 18. század végén kezdett újranépesedni, így az uradalom egyedüli pusztá helyeként tartották számon. 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 534 kh szántó, 343 kh erdő, 119 kh rét). – (B II/252, J 259, M 346, UC 145:28, UC 125:1c, BH, F-GSz, F-DB 246, P 254, Bs) – Térképe: 1874.
- Jánosfalva** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike. A 13. század első felében keletkezhetett és a 15. század elején már biztosan püspöki birtok volt. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 491 kh erdő, 36 kh szántó). – (B II/252, J 265, M 328, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 258, P 263, Bs) – Térképe: 1871.
- Kakacsény** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 833 kh erdő, 56 kh legelő). – (J 267, M 330, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 258, P 324, Bs) – Térképei: 1867, 1880.
- Kárbunár** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 1.025 kh erdő, 76 kh legelő). – (J 269, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 259, P 278, Bs) – Térképe: 1859.
- Kebeds** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 612 kh erdő, 137 kh legelő). – (J 270, M 326, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 259, P 280, Bs) – Térképei: 1824, 1862.
- Kerpesd** – Az 1785. évi népszámlálás adatai szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).
- Kisbelényes** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után terjedelmes erdeje volt itt az uradalomnak (1893: 7.967 kh erdő, 180 kh legelő). – (J 209, M 316, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 255, P 285, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Kiskoh** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után 5.000 holdat meghaladó erdeje volt itt az uradalomnak. (1893: 5.507 kh erdő, 225 kh legelő). – (J 280, M 322, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 259, P 293, Bs) – Térképe: 1862.
- Kocsuba** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 393 kh erdő). – (J 280, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 259, P 77, Bs) – Térképe: 1870.
- Köszvényes** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 701 kh erdő). – (J 287, M 315, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 317, Bs) – Térképe: 1867.
- Kráncsesd** – Az 1785. évi népszámlálás adatai szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).

- Kreszulya** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 4.010 kh erdő, 129 kh legelő). – (J 288, M 347, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 323, Bs) – Térképe: 1861.
- Kuracel** – A 16. század legvégén tűnik fel a neve. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 199 kh erdő, 119 kh legelő). – (M 315,348, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 328, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Lelesd** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 146 kh erdő). – (J 290, M 325, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 340, Bs) – Térképe: 1870.
- Magura** – 1600-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 922 kh erdő). – (J 293, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 346, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Meziád** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 2.436 kh erdő, 421 kh legelő). – (J 299, M 347, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 356, Bs) – Térképei: 1858, 1860, 1880.
- Mérág** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 159 kh erdő). – (J 299, M 315, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, Bs) – Térképe: 1867.
- Mézes** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő (1893: 103 kh legelő). – (J 300, M 310, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 366, Bs) – Térképe nem maradt fenn.
- Nánhegyes** – Az 1785. évi népszámlálás adatai szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).
- Nyégerfalva** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike, azok közül a legfiatalabb, talán a 14. század elején keletkezhetett. Püspöki birtok volt. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: itt nincs birtoka az uradalomnak). – (B II/254, J 306, M 168, UC 145:28, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 407, Bs) – Térképei: 1856, 1856.
- Nyímojesd** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 125 kh erdő, 182 kh legelő). – (J 307, M 333, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 408, Bs) – Térképe: 1868.
- Petrány (Petrány-Valány)** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (Petrány 1893: nincs birtoka az uradalomnak; Valány 1893: 127 kh erdő). – (J 321, M 168, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 265, P 84, P 440, Bs) – Térképei: 1859, 1861.

- Petrósz** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után terjedelmes erdeje volt itt az uradalomnak. (1893: 7.766 kh erdő, 330 kh legelő, 3 kh szántó). – (J 321, M 323, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 261, P 443, Bs) – Térképe: 1864.
- Pocsavalesd** – 1600-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 224 kh legelő, 28 kh erdő, 29 kh rét). – (J 325, M 324, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 450, Bs) – Térképe: 1879.
- Alsó-Poény** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 325, M 340, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 54) – Térképe: 1870.
- Felső-Poény** – 1587-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 578 kh erdő, 30 kh legelő). – (J 325, M 339, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 195, Bs) – Térképei: 1870, 1870-1875 körül.
- Pokola** – 1580-ban említik először. (Beleolvadt a középkori eredetű Alsósolymos település, amely már a 15. században püspöki birtok volt). 1552-ben a váradi püspöké. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 146 kh erdő). – (J 326 és 339, M 328, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, Bs) – Térképei: 1856, 1888.
- Preszáka** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: itt nincs birtoka az uradalomnak). – (J 327, M 332, UC 145:29, C 1721, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 446, Bs) – Térképe: 1884.
- Remete** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike, valószínűleg a 12. század folyamán települt. 1552-ben a váradi püspök birtoka. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 410 kh erdő). – (B II/255, J 328, M 348, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 462, Bs) – Térképe: 1858.
- Rossia** – A település a 15. század első felében keletkezhetett. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 4.484 kh erdő, 454 kh legelő, 15 kh rét, 7 kh szántó). – (J 332, M 347, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 472, Bs) – Térképei: 1879, 1870-1880 körül.
- Rotarest** – Az 1785. évi népszámlálás adatai szerint a kamara mellett a görög-katolikus püspökségnek is volt itt részbirtoka. (BH).
- Sebes** – 1552-ben említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 553 kh erdő, 86 legelő). – (J 336, M 327, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 262, P 479, Bs) – Térképe: 1870.
- Solymos (Petrász-Solymos)** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike, valószínűleg a 12. században települt. Az egykori Felsősolymosból alakult ki Petrász-Solymos, ikerközségéből – Alsósolymosból – pedig Pokola. 1552-ben a váradi püspök birtoka. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-

- katolikus püspökségé. (1893: 334 kh erdő). – (B II/255, J 339, M 309, 328, UC 145:28, UC 85:37, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, P 441, Bs) – Térképei: 1859, 1864, 1880.
- Sonkolyos** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike. A 13-14. század fordulóján keletkezhetett mint püspöki birtok. 1552-ben is a váradi püspöké. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 2.528 kh erdő, 94 kh rét, 41 kh legelő, 3 kh szántó). – (B II/255, J 342, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, P 486, Bs) – Térképei: 1857, 1879.
- Sólyom** – A település a 15. század folyamán keletkezhetett. 1552-ben nem írták össze. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 1.530 kh erdő). – (J 340, M 335, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, P 483, Bs) – Térképe: 1857/1858.
- Száka** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 346, M 310, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, P 492) – Térképe: 1870.
- Szohodollázur** – A települést 1552-ben említik először, de valószínűleg az előző század második felében már létezett. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 1.984 kh erdő). – (J 290,358, M 347, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 260, P 510, Bs) – Térképe: 1865.
- Szokány** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: itt nincs birtoka az uradalomnak). – (J 358, M 329, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, Bs) – Térképe: 1861.
- Szód** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 343 kh erdő). – (J 358, M 318, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 263, Bs) – Térképe: 1870.
- Szudrics** – A településről 18. század előtti adataink nincsenek. 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 190 kh legelő, 5 kh szántó). – (M 331, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, P 517, Bs) – Térképei: 1856, 1879.
- Talp** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő. (J 360, M 326, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, P 519) – Térképe nem maradt fenn.
- Tarkaica** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után terjedelmes erdeje volt itt az uradalomnak. (1893: 7.192 kh erdő, 459 kh legelő). – (J 363, M 331, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, Bs) – Térképei: 1864, 1880 körül.
- Tatárfalva** – 1580-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után az itteni majorság csak a közös legelő (1893: 196 kh erdő). – (J 364, M 317, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, Bs) – Térképe: 1867.

- Tárkány** – A Belényesi medence kisszámú középkori településeinek egyike. A 11. században keletkezett falu a középkor folyamán püspöki birtok volt. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 324 kh erdő). – (B II/256, J 364, M 320, UC 145:28, UC 85:37, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, Bs) – Térképei: 1856.
- Telek** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. 1849 után majorsága csak a közös legelő. (J 365, M 310, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 264, P 520) – Térképe nem maradt fenn.
- Alsó-Valeanyágra** – 1588-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: 405 kh erdő, 100 kh legelő). – (J 379, M 332, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 265, P 56, Bs) – Térképe: 1872.
- Felső-Valeanyágra** – 1600-ban említik először. A hódoltság után 1780-ig a római-, majd utána a görög-katolikus püspökségé. (1893: itt nincs birtoka az uradalomnak). – (J 378, M 327, UC 145:29, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 125:1c, BH, D, F-DB 265, P 197, Bs) – Térképe: 1878.
- Venter (Venter-Rogoz)** – Venter a 14. század közepén már létező település. Püspöki-, majd magánbirtok volt. Rogoz múltja kérdőjeles, a 18. század második felétől Venterrel együtt írták össze, habár különálló település. (1893: 386 kh erdő, 30 kh legelő, 27 kh szőlő, 19 kh szántó). – (B II/252, J 386, M 305 és 324, C 1721, UC 23:6, UC 17:10a, UC 17:10b, UC 102:28, UC 125:1c, BH, D, F-DB 250,253, P 468, P 555, Bs) – Térképei: 1859 és 1876 (Venter), 1876 (Rogoz).

A bihari egyházi birtokok térképezésében résztvevő matematikusok, geometrák, mérnökök, földmérők, erdészek és térképeik

Magyarországon az egyházi birtokok tömeges térképezésének kezdete a 18. század közepére tehető. A török kiűzése utáni rendkívül nagymértékű birtokforgalom a katolikus egyházat elsődlegesen érintette, ugyanis különösen a volt hódoltsági területeken és peremterületeken újjászerveződő püspökségek korábbi birtokaikat igyekeztek – a katolikus állam által nagymértékben támogatva – visszaszerezni. A régi-új és új birtokok határainak rögzítéséhez szükségszerűen igénybe vették az akkor még kis számú, megfelelő matematikai ismeretekkel rendelkező szakembert. Különösképpen a nagyobb birtokállománnyal rendelkező főhatóságok már a század közepén állandó alkalmazottként is igénybe vették munkájukat, e téren megelőzve a központi kormányzerveket és vármegyéket. Gyakoribb volt azonban az alkalmi megbízatás. Ez utóbbi esetben legtöbbször a megyei vagy valamely országos hivatal (kamara, helytartótanács) mérnökei kaptak megbízást egy-egy egyházi birtok felmérésére, határmegállapításra, út- és hídépítési munkálatok vagy vízrendezés során szükségessé váló feladatra. Újabb lökést adott a térképezési munkálatoknak az 1767 utáni úrbérrendezés, amely szükségképpen maga után vonta az egyes birtokok részletekbe menő felmérését és az új viszonyok rögzítését. E munkálatok akár évtizedekig is elhúzódhattak, uradalmi és megyei mérnökök egyaránt részt vettek benne. A püspöki széküresedések alkalmával – amint ezt Várad esetén is látni fogjuk – a kamara hatásköre volt a birtok ellenőrzése és különösen az erdőbirtokok esetén azok részletes felmérése is. A polgári forradalom utáni gyökeres birtokátalakulás, az úrbéri perek, az elkülönítések, tagosítások, majd a telekkönyvezés a térképezés újabb hullámát indította el, amely az 1870-es évek végéig tartott. Mindezek mellett az alkalmi felmérések (határviták, birtokhatár-kiigazítások, cserék alkalmával) további feladatot adtak az uradalmi mérnököknek.²⁹

A hazai rendszeres mérnökképzés megindulása előtt, a fokozott igényekre válaszolva egy főiskolai szintű oktatási intézmény – a szenci – vállalta fel a közgazdasági, mezőgazdasági és műszaki ismeretek magasabb szinten történő oktatását, mindazonáltal a 18. század utolsó negyedéig a külföldi – elsősorban osztrák és német egyetemeken – illetve a hazai egyetlen tudományegyetemen – a nagyszombati akadémián – végzett hadmérnökök, mérnökök és ez utóbbi esetében matematikusok végezték a fennebb vázolt földmérési munkákat. Az 1635-ben alapított nagyszombati egyetem bölcsészeti karán végzetek rendelkeztek olyan szintű matematikai ismeretekkel, mellyel bekapcsolódhattak a hazai birtoktérképezésbe és a különböző műszaki munkálatokba. Az egyetem hiányosan fennmaradt matrikulái ellenére több tucatnyi, rendkívül jól képzett térképésről, földmérőről biztosan tudjuk vagy joggal feltételezhetjük, hogy Nagyszombatban tanult, ahol a matézist, geometriát, trigonometriát, mechanikát és a hidraulikát magas színvonalon oktatták a zömmel jezsuita tanárok. 1777-ben az időközben Budára átköltözött egyetemen önálló tanszéket kapott a gyakorlati geometria, hidrotechnika és az építészet. A 18. század második felében a vidéki főiskolákon is oktattak – nyilván a nagyszombatinál alacsonyabb színvonalon – műszaki ismereteket, ám azt is csak feltételezhetjük, hogy mérnökeink, térképészeink egy része a győri, kassai,

²⁹ Dóka 1992. 52-78; Dóka 1994. 125-139.

kolozsvári, nagyváradai és pécsi jezsuita, majd az állami oktatáspolitikai által életre hívott királyi akadémiák bölcsészeti karainak végzettjei voltak.³⁰ A kutatás a 18. század folyamán munkálkodó hazai mérnökök mindössze 29%-ának tudta a végzettségét tisztázni és azt egyetlen tudományegyetemünkhöz vagy az 1782-ben beinduló mérnökképzőhöz (ld. alább), illetve a külföldi egyetemekhez és hadmérnöki intézetekhez kötni. Ihrig Dénes véleménye szerint a többiek (71%) zömmel a kerületi királyi akadémiákon és a protestáns főiskolákon szerezték meg a munkájukhoz szükséges alapismereteket és azokat gyakorló mérnökök mellett gyarapították.³¹

Elsősorban a kamarai hivatalnokok képzésére, az ún. kamerális szakismeretek (matematika-geometria, polgári építészet, föld- és bányamérés, térképszerkesztés és rajzolás, közgazdasági és mezőgazdasági ismeretek) oktatására alapították a Pozsony vármegyei Szencen a Collegium Oeconomicumot, a piaristák irányítása alatt. Az oktatási intézmény rövid ideig, 1764-1776 között működött, majd egy tűzvész okozta pusztulás után – megszűnéséig – Tatára helyezte át székhelyét, immár Seminarium Geometricum (v. Studium Cameraticum) néven (1776-1780). A piarista tanárok kezei alól néhány jónevű, a későbbiekben igen jelentős térképezési munkásságot hátrahagyó mérnök került kamarai, megyei és uradalmi szolgálatba.³² Mint látni fogjuk, néhányan közülük Biharban is tevékenykedtek.

Feltétlenül szólnunk kell a selmecebányai bányászati és erdészeti akadémiáról, amely a hazai felsőoktatás egyik fellegvára volt. Az 1735-ben létrehozott bányatisztképző iskolát Mária Terézia 1770-ben emelte akadémiai rangra, Bányászati és Kohászati Akadémia néven. A korszak legmagasabb színvonalán oktató intézményben a témánk tekintetében rendkívüli fontosságú erdőgazdálkodást kezdettől önálló tantárgyként oktatták és 1808-tól Erdészeti Tanintézet néven Selmeceben megalakult az első hazai felsőfokú erdészsképzés. 1846-tól a kétpólusú intézmény Bányászati és Erdészeti Akadémiává (Berg- und Forstakademie) alakult és 1918-ig Közép-Európa egyik legismertebb felsőfokú szakoktatási intézményeként működött. Figyelembe véve az erdőknek az egyházi birtokokon belüli igen magas részarányát, nem szükséges hangsúlyoznunk Selmecebánya jelentőségét a katolikus uradalmakban munkát vállaló erdészek, erdész mérnökök képzésében.³³

A földmérő- és térképész-szakemberek képzésében mérőföldkönek tekinthetjük a Budára költözött tudományegyetem bölcsészkarán belül működő mérnökképző intézet felállítását, Institutum Geometricum v. Institutum Geometricum Hydrotechnicum néven. A működését 1782-ben megkezdő intézmény két év múlva az egyetemmel együtt Pestre költözött és 1850-ig töltötte be a hazai mérnök- és azon belül a térképészképzés feladatát. A párizsi École Polytechnique-t egy évtizeddel megelőzve az Institutum Geometricum volt a világ első polgári mérnökképző intézete, amelynek alapítását, működési kereteit, tanszékeit, tanterveit, tankönyveit, tanári karát és az egyes tanárok tudományos munkásságát, továbbá hallgatói névsorát és néhány itt végzett szakember későbbi életművét részletekbe menően ismerjük Fodor Ferenc kutatásainak köszönhetően. Amint a Biharban is működő földmérők és mérnökök alább közölt adataiból is kiejlik, a korszak szakembereinek zömét e pesti intézmény képezte. A három, majd később két

³⁰ Lósy-Schmidt 1920; Fodor 1955. 5-17.

³¹ Ihrig 1973. 78-79.

³² Hrenkó 1985. 10-12.

³³ Faller 1871. 107-249.

éves képzésre a tudományegyetem vagy a vidéki akadémiák bölcsészeti tanfolyamainak elvégzését követően lehetett beiratkozni. Az Institutum Geometricum 65 esztendő alatt 1275 mérnöki oklevelet adott ki (az elsőt 1785-ben). Megfelelő felsőfokú képzettséggel nem rendelkező (pl. csak valamely vidéki akadémia bölcséleti vagy jogi fakultását elvégző), de gyakorló “mérnökök” tucatjai is hallgatták a tanfolyamokat, egy részük azonban nem tette le a mérnöki szigorlatot.³⁴

Az 1830-as évektől fokozott igény merült fel egy valódi politechnikum megalapítására, ahol tágabb értelemben vett mérnöki ismereteket oktatnának. 1846-ban megalakult a színvonalában az Institutumhoz képest egyértelmű visszalépést jelentő József Ipartanoda, majd fennállásának 72. évében – 1850-ben – uralkodói rendelettel megszüntették az Institutumot és egyesítették az Ipartanodával (Joseph Industrieschule néven). Az egyetemi szintű hazai mérnöképzés szünetelt 1856-ig, a Joseph Polytechnikum megalakításáig, illetve tulajdonképpen 1871-ig, a Királyi József Műegyetem megalakulásáig.

Az egyházi levéltárak kéziratos térképanyagának feldolgozása lehetővé tette azok mennyiségi áttekintését és a térképek elkészítésében résztvevő földmérők kataszterbe gyűjtését.³⁵ E levéltárakban összesen 5136 darab kéziratos térképet őriznek (időhatár nélkül), amelynek 95%-át, szám szerint 4871-et a katolikus gyűjteményekben. A legnagyobb gyűjteménnyel az Esztergomi Prímási Lvt. rendelkezik (1270 db.), majd sorban a Kalocsai Érseki Gazdasági Lvt. (819 db.), a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Lvt. (553 db.), a Pécsi Káptalani Lvt. (509 db.), a Győri Káptalani Lvt. (412 db.), az Esztergomi Káptalani Lvt. (337 db.), az Egri Érseki Gazdasági Lvt. (168 db.), az Egri Főkáptalani Lvt. (161 db.), a Váci Püspöki Lvt. (158), továbbá a csak néhány tucatnyi kéziratos térképet őrző gyűjtemények. Tovább árnyalva az adatokat és a térképek készítésének időrendje szerint vizsgálva a katolikus gyűjteményeket, azt látjuk, hogy a 4871 kéziratos térkép közül mintegy 2000 készült 1850 előtt és további másfélezer 1851-1900 között.³⁶

Itt említenénk meg, hogy a Gyulafehérvári Érseki Levéltár közelmúltban megjelent repertórium ismerteti az ottani térképgyűjteményt. A 223 darab kéziratos uradalmi térkép kettő kivételével 1870-1921 között készült és azoknak zöme erdészeti üzemterv.³⁷ A Szatmári Római Katolikus Egyházmegyei Levéltárnak nincsenek kéziratos térképei.

A jelen katalógusban bemutatott három nagyváradi egyházi térképgyűjtemény rendkívüli jelentősége mennyiségi mutatóiból is azonnal szembeötlik. Gyűjtésünk felső időhatára mindhárom gyűjtemény esetén 1880 (kivételesen 1880-90 között) volt, azaz a kiosztások, tagosítások és a telekkönyvezések legvége. A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség három uradalmának és a papneveldének a térképgyűjteménye (438 db.), a Római Katolikus Székeskáptalan és a prépostságok birtokainak térképei (254 db.) továbbá a Nagyváradi Görög Katolikus Püspökség belényesi uradalmának térképei (79 db.) a maguk nemében a legjelentősebbek közé tartoznak. A három gyűjtemény közel 800 darab 1880 előtti térképe a teljes (1880 előtti) magyarországi katolikus kéziratos

³⁴ Lósy-Schmidt 1920; Fodor 1955. 17-160.

³⁵ Dóka 1989-1992.

³⁶ Dóka 1992. 195-201.

³⁷ Szögi 2006. 292-301.

térképállomány hozzávetőleg hatodát jelenti. Különösen a két római katolikus gyűjtemény értékét növeli az a tény, hogy tételeinek jelentős hányada 1850 előtt készült. A püspökség térképei közül 220 darab, a káptalan gyűjteményéből 174 darab tartozik ezek közé és ezzel az előbbi az ötödik, az utóbbi a hatodik leggazdagabb magyarországi katolikus térképgyűjtemény.³⁸ Érthető ez a nagy szám, figyelembe véve azt a tény, hogy a váradi püspökség és káptalana 1920 előtt az ország legnagyobb egyházi földbirtokosai voltak.

A görög katolikus térképek jóformán mind az országhatárokon kívülre jutottak 1920 után és tekintetbe véve, hogy váradi püspökségük – a latin szertartásúhoz hasonlóan – messze a leggazdagabb volt az összes közül (a teljes birtokállomány több mint 90%-át mondhatta magáénak), az itt bemutatott 79 db. 1888 előtti térképük valószínűleg a fennmaradt Kárpát-medencei görög katolikus birtoktérképeknek a nagyobbik hányadát jelentheti.

A nagyváradi egyházi intézmények levéltárainak és az azokhoz kapcsolódó térképgyűjteményeknek a már fentebb vázolt okok miatti eddigi feltáratlansága azt is maga után vonta, hogy a Magyarországon az 1950-es évektől megkezdődő szakirányú kutatások nyomán összeállítható térképészjegyzékekből a három igen jelentős egyházi intézmény alkalmazottaiként dolgozó matematikusok, geometrák és mérnökök szinte teljességgel kimaradtak.³⁹ Azért is merülhettek a teljes ismeretlenségbe e földmérők, mert egész munkásságuk, teljes életművük a bihari tájakhoz kötődött. A térségben dolgozó geometrák térképi produktumainak egy kis szelete azonban ismert, ugyanis Bihar vármegye levéltára az első világháború után Berettyóújfaluba, majd Debrecenbe került. A később alakult Hajdú-Bihar megyei levéltár térképtárának jelentős részét ebből az egykoron Nagyváradon őrzött állományból alakították ki és azt több lépésben dolgozták fel és publikálták.⁴⁰ Az ott ismertetett – sok esetben az egyházi birtokokra vonatkozó, vagy azokkal valamilyen kapcsolatban lévő – térképanyag nagyszerűen illeszthető mostani katalógusunkhoz. 357 Bihar megyei tételéből 188 darab készült 1880 előtt. Szintén igen gazdag Bihar vármegyére vonatkozó kéziratos térképanyag található a Magyar Országos Levéltár Térképtárában, elsősorban a kamarai és helytartótanácsi térképgyűjteményekben,⁴¹ az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában viszont mindössze néhány tétel.⁴² A központi kormányzervek levéltáraiban elsősorban a 18. század utolsó évtizedeiben meginduló vízszabályozási munkálatok során készült térképanyag hangsúlyos.

A térképkatalógus összeállításával párhuzamosan igyekeztünk egybegyűjteni az egyházi szolgálatban álló térképészekre vonatkozó levéltári adatokat is. Ugyan primér információkat tartalmaznak a térképek címei is, azokkal nem elégedhettünk meg minden esetben.

³⁸ A Győri Káptalani Lvt., az Esztergomi Prímási Lvt., a Pécsi Káptalani Lvt., a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Lvt. és a Kalocsai Érseki Gazdasági Lvt. után. (ezen állományokban azonban a – valószínűleg kisseredmű – nyomtatott térképlapok is szerepelnek) Ld. Dóka 1992. 200-201.

³⁹ Fodor 1952-1954; Raum 1993.

⁴⁰ Komoróczy 1972; Gazdag 1982.

⁴¹ Lakos – Bendefy Htt 1976-79; Lakos – Bendefy K 1978-91.

⁴² Patay – Plihál 1984.

A Római Katolikus Püspökség uradalmi térképészei:

Gürttler János György: 1767 ?

Gaszner Lőrinc Teofil: 1768-1812

Maxilian József: 1803

Koffler János: 1813-1819

Bohácsek András: 1819-1844

Fidy Imre: 1850-1866

A legkorábbi, püspöki megrendelésre dolgozó geometrára vonatkozó adat a vármegyei levéltárban maradt fenn. **Gürttler János György (Gürtler, Girtler)** vármegyei mérnök (*geometra juratus comit. Bihariensis*) 1769-ben alacsony bérezése miatt panaszkodott a vármegye elöljáróságának. Megemlítette azt is, hogy a püspökség nem fizette ki a 200 forintnyi bérét az 1767. évre és helyébe egy matematikust alkalmazott. Panaszában arra is utalt, hogy Krajnában vagy például Morvaországban 6-800 forintnyi éves illetmény jár egy földmérőnek.⁴³ Gürttlernek egyetlen térképe maradt fenn Váradon (1768-ból), amelyen vármegyei mérnöknek titulálja magát. Minden bizonnyal a püspökségnek csak alkalmi megbízottja volt. Ezt bizonyítani látszik az is, hogy egy másik irat szerint egy 1767. évi októberi vármegyei gyűlésen megyei mérnökként számolt be a Sebes- és Fekete-Körösökön végzendő szabályozási munkálatokról.⁴⁴ Gürttler tanulmányairól, származásáról semmit sem tudunk. Az Országos Levéltárban egy keltezetlen vízrajzi térképét őrzik.⁴⁵

A püspökség gazdasági levéltárának bérezésekkel foglalkozó iratállományában éppen 1768-ban tűnik fel első ízben az alkalmazottak között egy geometra, név nélkül. Fizetsége azonos a Gürttler által is panasztolt összeggel, azaz 200 forint. Az alkalmazotti listán szomszédja éppen a püspöki palota és a székesegyház nagynevű építészé, Franz Anton Hillebrandt, akinek 500 forintnyi volt az éves illetménye.⁴⁶

1769-ben a bértábla már nevéen nevezi **Gaszner Lőrinc Teofil** geometrát, aki hosszú ideig, 1812-ben bekövetkezett haláláig viselte e tisztséget.⁴⁷ Nyilván ő az a matematikus, akit Gürttler említ levelében és akit 1768-tól alkalmazott a püspökség. A Váradon fennmaradt térképei közül az egyik korai, de keltezetlen térképén valóban *geom. episcopalis et matheseos professor*-nak nevezi magát. Fizetsége a természetbeni juttatásokon kívül 1769 után évi 300 forint, 1788-1794 között 410 forint, majd 1802-1812 között ismét 300 forint volt. Gaszner a térképészettörténet ismert alakja, sokáig Bihar vármegye mérnöke is volt. Úgy tűnik huzamosabb ideig párhuzamosan látta el a két feladatot, ugyanis 1776-tól már biztosan vármegyei alkalmazásban is állt⁴⁸ és számos alkalommal megyei geometraként írta alá térképeit, illetve akként szerepel a látókörikerületbe került iratokon (1776, 1777, 1778, 1779, 1781, 1782, 1793, 1797, 1798, 1799, 1802, 1804, 1805). A hagyomány szerint azonban már 1773-ban Csökmő határában sikeres lecsapolási munkálatokat végzett,⁴⁹ továbbá tudjuk, hogy részt vett a gr. Károlyi Antal kormánybiztos vezetésével 1775 után meginduló szatmári lecsapolási és

⁴³ Bihar vm. lvt. 65. iratcs., 277. (22. mikrofilmtekeres).

⁴⁴ Uo. 670. iratcs., 20-22. (103. mikrofilmtekeres).

⁴⁵ Fodor 1956. 1451 sz.; Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 752 sz.

⁴⁶ Gazd. lvt., 4017. iratcs. (720. mikrofilmtekeres).

⁴⁷ Uo. 4017-4018. iratcs. (720-721. mikrofilmtekeresek).

⁴⁸ ld. a vízszabályozásokról szóló részben.

⁴⁹ Ihrig 1973. 59.

szabályozási munkálatokban.⁵⁰ Közismert, hogy a Görög-féle atlaszhoz ő készítette Bihar vármegye térképét és jelentős érdemei voltak a régióban megvalósult korai vízszabályozások terén.⁵¹ 1809-ben munkája elismeréseként nemességet kapott.⁵² Elméleti munkássága sem érdektelen, hiszen éppen a folyóvizokról írt értekezése nyomtatásban is megjelent.⁵³ Képzettségéről nincsenek információink, de feltételezhetjük, hogy a nagyszombati vagy valamely külföldi akadémia végzettje lehetett. A fellelt, de kissé zavaros plébániai anyakönyvi adatok szerint 1782-ben házasodott (38 éves korában) és 1812. augusztus 4-én halt meg (77 éves korában).⁵⁴ Az elírás nyilvánvaló, tehát vagy 1735-ben, vagy 1744-ben született (nem Váradon). Keresztnevét ő maga is váltakozva Laurentius, Theophilus Laurentius, hol meg Theophilus formában írta.⁵⁵ Mint püspökségi és vármegyei geometrának összesen 29 szignált térképe maradt fenn Váradon. Megyei geometraként készített számos térképét őrzí több gyűjtemény is, elsősorban az Országos Levéltár (ott fellelhető vízszabályozási térképeit külön is számbavették)⁵⁶ és néhányat a Hajdú-Bihar Megyei Levéltár.⁵⁷

1803-ban az iratokban **Maxilian József** neve tűnik fel, mint Gaszner segédje (*adjunctus geometra*), aki egyúttal erdészi feladatokat is ellátott. 1803-ban 400 forint volt az évi illetménye.⁵⁸ Ő korábban a káptalan földmérője volt és rövidesen, 1804-ben meghalt. (Bővebben róla a káptalani térképészek között).

Gaszner helyét 1813-tól **Koffler János** vette át. Hat éven keresztül volt a püspökség földmérője. 1785-ben született, az Institutum Geometricum végzettje volt (1809) és mindössze 34 évesen halt meg, 1819. május 12-én.⁵⁹ 1810-ben a vármegyénél alkalmazták, ám dolgozott a káptalannak is. 22 térképe maradt fenn Váradon, további hét az Országos Levéltárban,⁶⁰ kettő Debrecenben.⁶¹ Éves illetménye mindvégig 450 forint volt (amelyből 150 forint szállásra).

25 esztendőn keresztül, 1819-1844 között **Bohácsek András** volt a következő uradalmi földmérő. Életrajzi adatait nem sikerült kinyomozni, mindössze annyi biztos, hogy 1820-ban tanú volt Brunner József térképész házasságkötésekor, továbbá, hogy 1824-ben gyermeke született. Ő is az Institutum Geometricum végzettje (1813), térképeit *uradalmi mérnök* vagy *uradalmi főmérnök*-ként írta alá.⁶² 28 szignált (és valószínűleg

⁵⁰ Ihrig 1973. 55-56; A Szatmári Egyházmegyei Levéltárban (Nagykárolyi piaristák lvt.) fennmaradt – zömmel Mezeő Cyrill munkásságára vonatkozó – *Tervezetek a Tisza és mellékfolyóinak szabályozására 1779-1786 c. kézirat*kötetben valóban szerepel Gaszner 1779-ben Károlyihoz írt levele, melyet Bihar vármegyei mérnökként és *I. Comiss. Hydraulicus delegatus*-ként írt alá.

⁵¹ Fodor 1952-1954, I. 134; Ihrig 1973. 59; Dóka 1997/b. 40-49.

⁵² Ihrig 1973. 59.

⁵³ *Ratiocinia super fluviis ex observationibus multorum annorum deducta*. Budae, typ. Univ., 1803.

⁵⁴ *Matricula M.Varad; Matricula Várad-Olaszi*.

⁵⁵ Nemcsak e sorok íróját tévesztette meg ez az eljárása: ld. Ihrig 1973. 55; Dóka 1997/a. 49; Lakos – Bendefy Htt 1976-79 és Lakos – Bendefy K 1978-91 mutatók.

⁵⁶ Fodor 1956. 1452, 1458-59, 1461, 1463-66, 1481, 1485, 1539, 1542. sz.; Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 177, 190, 340, 634, 664, 732, 753, 755, 757, 759, 760, 936, 993, 994, 1117, 1118, 1193, 1378, 1379, 1380, 1381, 1534, 1759 sz.; Lakos – Bendefy K 1978-91. 634, 647, 759, 760, 1201, 2093 sz.

⁵⁷ Komoróczy 1972. BmT 4, 9, 16, 28, 30, SzmT 8, DvT 545 sz.

⁵⁸ Gazd. lvt. 4017. iratcs. (720 mikrofilmtekeres).

⁵⁹ Gazd. lvt. 4018. iratcs. (721-722 mikrofilmtekeresek); *Matricula Várad-Olaszi*; Fodor 1955. 167.

⁶⁰ Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 1375, 1376, 1412, 1534 sz.; Lakos – Bendefy K 1978-91. 743, 1056, 1195 sz.

⁶¹ Komoróczy 1972. BmT 10 (1785?), 39 sz.

⁶² Gazd. lvt. 4019-4023. iratcs. (722-727 mikrofilmtekeresek); *Matricula Várad-Olaszi*; Fodor 1955. 162.

több szignálatlan) térképe maradt fenn a püspöki gyűjteményben, további egy-egy Debrecenben⁶³ és az Országos Levéltárban.⁶⁴ Illetménye kezdetben ugyanannyi volt, mint elődeié, majd 1829-től 750 forintnyi, amelyből 150 szállásra.

Az 1845-1850 közötti időszakra vonatkozó irataink hiányosak.

Fidy Imre 1831-ben fejezte be tanulmányait az Institutum Geometricumban.⁶⁵ 1831-32-ben és 1835-ben segédmérnök Bihar vármegyénél.⁶⁶ 1850-1866 között volt a püspökség uradalmi mérnöke (főmérnöke) és párhuzamosan megyei mérnökként, főmérnökként is dolgozott. Ez utóbbi minőségében elsősorban hitelesítő volt (1857-1866 között). Évi illetménye a püspökség részéről kezdetben 150, majd 420 forint volt (továbbá 10-12 köböl búza, 2 köböl tengeri, 10 öl tűzifa, 5 akó bor, 1 sertés).⁶⁷ Mint uradalmi mérnök kevés térképet készített, azonban hitelesítőként többtucatnyi térképen találkozunk a nevével.

1867 után a fizetési nyilvántartásokban mérnök vagy földmérő már nem fordult elő. A kiosztások után a szántóföldi területek jelentős csökkenésével az erdőbirtokok irányába tolódott el a hangsúly, így az uradalmi erdőmesterek, erdőmérnökök vették át az előbbiek szerepét. 1868-tól Rádl József volt az uradalmi erdőmester igen magas, 1000 forintnyi éves illetménnyel (csak az uradalmi igazgatónak, a főpénztárnoknak és a főügyésznek volt magasabb fizetése).

A geometráknak és mérnököknek az uradalmi alkalmazottak sorában elfoglalt helyét és nem utolsó sorban megbecsültségüknek mértékét illusztrálандó két korszakra vonatkozóan kijegyeztük a főbb tisztségviselők éves illetményeit. Eszerint:

Az 1830-as években az uradalmi prefektus (jószákgormányzó) 2000, a főfelügyelő 1800, a pesti táblai ügyvéd 1500, a főszámvevő 1200, a főpénztárnok 1000, a főerdőmester és a számvevők 800, a tiszttartók 700-1000, a **geometra 750**, a levéltáros 650, az alszámvevő 500, a főkertész 500, a kéményseprő 500, a kasznár 400, a kulcsárok 200-500, az ispánok 200-500, az erdészek 200-300, az írnokok 100-200, a vincellérek, pintérek, majorosok, erdő- és mezőkerülők stb. 20-200 forint bérért dolgoztak.

Az 1860-as években az uradalmi igazgató 1050, a főszámvevő 800, az álcsi tiszttartó 735, az uradalmi erdőmester 682, az uradalmi ügyvéd 630, a levéltárnok 525, a béli és vaskohi uradalmi tiszttartók 470, a bihari tiszttartó, a váradi erdőbíró és az **uradalmi mérnök 420**, az uradalmi orvos 400, a váradi kulcsár 367, a béli üveggyári számtartó és a főerdész 310, az erdészek 260-310, a kéményseprő 260, a főkertész 250, a pintérek 40-200, az erdőkerülők 50, a vincellérek 40, a mezőkerülők 10-30 forintos évi illetményt kaptak (a természetbeni juttatásokon kívül). Ugyanakkor a váradoszlai plébános kegyúri illetménye 500, a vidéki plébánosoké 210-350 forint volt.⁶⁸

A püspöki uradalmakhoz kötődő térképezési munkálatokban egy sor, nem püspökségi alkalmazásban lévő mérnök is részt vett, első szakaszban az 1811. júniusa és 1821. decembere között tartó püspöki széküresedés idején, majd az 1850-es évek közepétől meginduló úrbérrendezési munkálatokkor:

⁶³ Gazdag 1982. BmT 218 sz.

⁶⁴ Lakos – Bendefy K 1978-91. 722.

⁶⁵ Fodor 1955. 164.

⁶⁶ Ilyen minőségében másolta Tót Sámuel és Bodoki Mihály térképeit. (Patay – Plihal 1984. 113 sz.; Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 2383 sz.)

⁶⁷ Gazd. lvt. 4024-4028. iratcs. (728-731 mikrofilmtekercesek).

⁶⁸ Gazd. lvt. 4018-4033. iratcs. (721-734 mikrofilmtekercesek).

Miklóssy Ferenc püspök halálával 1811. június végétől tíz évig tartó sedis vacantia vette kezdetét. A széküresedések idején a kamara tartozott az egyházi birtokokat és jövedelmeket ellenőrizni.⁶⁹ A váradi püspökség összes erdőbirtokának rendkívül precíz térképezése ekkor valósult meg, **Ágoston Antal, Hammer Károly, Brunner József, Portörő István, Kiss János, Pusztay József és Petruss Márton** munkája által. A felmérések és a térképek egy része 1821 után készült el. Mára közel 80 darab maradt fenn ezekből a kivétel nélkül német nyelvű, azonos kivitelezésű, színvonalas térképekből. (Ágostonnak 6, Hammernek 16, Brunnernek 5, Portörőnek 29, Kissnek 5, Pusztaynak 9, Petrussnak 7 munkája). A hét térképező közül Kiss *Aprobirt Ingenieur*-ként, Pusztay *Operirenden Ingenieur*-ként, Ágoston, Brunner, Petruss és Portörő váltakozva *Operirenden* és *Forst Ingenieur*-ként, Hammer csak *Forst Ingenieur*-ként szignálta térképeit. Martin Petruss, aki azonos a káptalan későbbi mérnökével (ld. ott, **Petruss Márton (I.)** néven), 1824-ben szerezte oklevelét az Institutum Geometricumban.⁷⁰ Hat társa kutatásainknak nagy kérdőjelei, ugyanis sem az Institutum Geometricum, sem a selmecbányai Erdészeti Tanintézet végzettjei között nem szerepelnek, továbbá a külföldön tanult diákok katasztereiben sem találtuk meg neveiket. Sajnos a váradi Királyi Akadémia bölcsészhallgatóinak névsora hiányos, így az a feltételezésünk miszerint ezen intézmény végzettjei lennének nem bizonyítható. Mindössze néhány anyakönyvi adat szolgáltatott apró információkat:⁷¹

Portörő István *geometra* 1822-ben házasodott Hammer Franciskával (feltételezhetően Hammer Károly rokonával) és keresztszülei voltak Petruss Márton (I.) fiának, Petruss Márton (II.)-nek. Portörő a későbbiekben is a térségben dolgozott, egy 1827. évi (Berettyóújfalu) és 1833. évi (Pocsaj) térképe szerepel katalógusunkban. 1835-ben még biztosan Váradon tartózkodott. Ő azonosítható a váradi Királyi Akadémia azonos nevű végzős joghallgatójával (1809), aki forrásunk szerint a későbbiekben püspökségi uradalmi tiszt lett Pocsajon.⁷²

Hammer Károly *operans geometra* 1822. június 7-én halt meg Váradon, 26 évesen.⁷³

Brunner József 1820. évi házasságánál Bohács Antal, a püspökség uradalmi földmérője volt a tanú.⁷⁴

Az 1850-es évek közepétől, az úrbéri viszonyok eltörlésével meginduló elkülönítések, kiosztások, tagosítások és telekkönyvezések idején az uradalmi mérnökök szokványos feladatai mellett elsődlegesen szükség volt az ún. úrbérszabályozó és az úrbéri pereket lefolytató törvényszékek által kiküldött hitelesítő mérnökök munkájára is.⁷⁵ A püspökségnek a jobbágyfelszabadítást követő állapotokat rögzítő térképanyaga rendkívül gazdag. E térképezési munkák két névhez kötődnek:

Németh János 1856-1865 között volt *urbéri szabályozási hites mérnök*. Oklevelét 1842-ben szerezte az Institutum Geometricumban, korábban a váradi Királyi Akadémián tanult. Halála után a munkát **Jeney József** folytatta, aki 1865-1876 között volt *urbér*

⁶⁹ Dóka 1997/a. 31-32.

⁷⁰ Fodor 1955. 170.

⁷¹ Matricula Várad-Olaszi.

⁷² Bozóky 1889. 186.

⁷³ Matricula Várad-Olaszi.

⁷⁴ Matricula Várad-Olaszi.

⁷⁵ Dóka 1992. 69-74.

szabályozó hites mérnök és évfolyamtársa volt az Institutum Geometricumban, ő is 1842-ben szerezte mérnöki oklevelét.⁷⁶ A térképek egy részét Jeney elődje felmérései alapján rajzolta meg. Összesen mintegy száz térképet készítettek. Mindketten az 1850 előtti térképekétől egészen eltérő megjelenésű, jól áttekinthető, szépen színezett, zömmel vastag kartonra rajzolt, többszelvényes, mappába helyezett felméréseket készítettek. Ugyancsak az ő munkájuk a kiosztások alkalmával készült helyi egyházi (plébániai és parókiái, papi, kántori, iskolamesteri) birtokokat ábrázoló néhány térkép. A vármegyei levéltár további tíz térképüket őrizte meg.⁷⁷

A kiosztási és rendezési munkálatokra vonatkozó többtucatnyi, zömmel megyei mérnökök által hitelesített térképek sorozata is fennmaradt a püspöki levéltárban. Ezek szintén egységes kivitelezésűek, 90x75 cm-es méretűek, többszelvényesek, vászonra kasírozottak. Szerzőségi közlést nem tartalmaznak, a hitelesítést végző megyei és császári, királyi mérnökök, alispánok, szolgabírák, járásbírák, törvényszéki bírák, jegyzők és esküdtek szignálták. Többnyire Németh és Jeney mappáit is ők hitelesítették.

A fennmaradt térképeinket hitelesítő mérnökök: **Fidy Imre** (megyei mérnök ill. főmérnök, 1858-1866 között), **Csató Sándor** (hitelesítő mérnök, 1857-1867 között), **Pottak Lajos** (magyar királyi főmérnök vagy hitelesítő mérnök, 1858-1867 között), **ifj. Csapó Ferenc** (megyei mérnök ill. főmérnök, 1869-1877 között), **Haranghy Bálint** (megyei főmérnök, 1867-1880 között), **Csap József** (megyei mérnök, 1869-1870 között), **Mikusay Geyza** (hitelesítő mérnök, 1879-1881 között). Az utóbbiak közül Fidy 1831-ben, Pottak 1836-ban, Haranghy 1840-ben, Csató 1848-ban, Csap 1852-ben szereztek oklevelet az Institutum Geometricumban.⁷⁸

⁷⁶ Fodor 1955. 166, 170; Varga 2006. 169.

⁷⁷ Komoróczy 1972. BmT 102, 103, 119, 122, 132, 135, 151, 152, 154, SzmT 44 sz.

⁷⁸ Fodor 1955. 163, 164, 165, 171.

A Római Katolikus Székeskáptalan uradalmi térképészei:

Maxilian József: ?-1794-1795-?

Hermann (Hermány) Maximilián: ?-1800-1810-?

Szász József: 1809

Pusztay András: ?-1822-1827

Petruss Márton (I.): 1828-1846

Olsay Ferenc: 1847-1873

A káptalani levéltárnak az uradalmi alkalmazottak bérezésével foglalkozó 1811 utáni iratai neveket nem tartalmaznak (1852-ig), ám így is lényeges adatokat szolgáltatottak.⁷⁹ Ezek és a térképeken szereplő információk lehetővé tették a káptalani alkalmazásban lévő geometrák számbavételét:

Térképi adataink szerint 1794-1795 között **Maxilian (Maximilian) József** volt a káptalan földmérője. Valószínűleg azonosítható az 1788-ban az Institutum Geometricum által ösztöndíjban részesített Maximilián Józseffel,⁸⁰ az oklevelet szerzettek között azonban már nem szerepel. Néhány rendkívül szép, művészi kivitelezésű térképe magas szintű képzettségről és tehetségről tanúskodik. 1795-ben Váradon házasodott és fiatalon, 38 évesen halt meg, 1804. március 3-án.⁸¹ Maxilian 1803-ban a püspökség alkalmazottjaként bukkan fel, segédföldmérő és erdész minőségben. Mindössze négy munkája maradt fenn Váradon és további kettő az Országos Levéltárban (ez utóbbiakat erdőmesterként szignálta).⁸²

1800-1810 között **Hermann (Hermány) Maximilián** volt az uradalmi földmérő, ő 1791-ben végzett az Institutum Geometricumban (1788-ban ösztöndíjas volt).⁸³ Anyakönyvi adatai szerint 1762-ben született a Tolna vármegyei Bölcskén és 1836. április 18-án halt meg, mint nemes ember (*nobilis*).⁸⁴ Egyházi szolgálata után – 1817-33 között bizonyíthatóan – vármegyei mérnök volt.⁸⁵ 39 térképe maradt fenn Váradon, köztük néhány igen színvonalasan kivitelezett, díszes példány, továbbá három térképe Debrecenben és öt az Országos Levéltárban.⁸⁶

Szász József – valószínűleg a későbbi ismert vármegyei mérnök – 1809-ben *practicans geometra capitularis*-ként írja alá egyetlen, a káptalanhoz kötődő térképét. Majd csak később, 1816-ban szerzett oklevelet az Institutum Geometricumban.⁸⁷

Az 1810-1822 közötti adataink bizonytalanok. A hiányos bértáblából annyi derül ki, hogy az uradalmi földmérőnek 1811-ben (a természetbeni juttatásokon kívül) 300, gyakornokának 160 forint volt az évi fizetése, továbbá, hogy 1818-1821 között betöltetlen volt a tisztség. Összehasonlításként a főszámvevőnek 460, a főjegyzőnek 400, a főtitkárnak 350, a főerdésznek 160, az írnokoknak 100-200, a hajdúknak 70, az

⁷⁹ Kápt. lvt. (240 ltsz.) 694-695 iratcs.

⁸⁰ Fodor 1955. 121.

⁸¹ Matricula Várad-Olaszi.

⁸² Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 289, 357 sz.

⁸³ Fodor 1955. 121, 165.

⁸⁴ Matricula Várad-Olaszi.

⁸⁵ A térképi adatokon kívül: Bihar vm. lvt. 66-67. iratcs. (23-24. mikrofilmtekercesek); Uo. 671. iratcs. (104. mikrofilmtekerces).

⁸⁶ Komoróczy 1972. BmT 33, 37, 49 sz.; Fodor 1956. 1584. sz.; Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 1534 sz.; Lakos – Bendefy K 1978-91. 719, 722, 858, 2093 sz.

⁸⁷ Fodor 1955. 173.

erdészeknek 60 forintnyi éves pénzilletményük volt. A káplánok és papok kegyúri illetménye 250-450 forint volt.

1822-1827 között **Pusztay András** viselte a káptalani mérnöki tisztséget. Végzettségéről nincs adatunk, tudjuk azonban, hogy Békés vármegyében született 1776-ban és 63 éves korában, 1839. május 31-én halt meg. Az 1822-ben született egyik gyermekének Hermann Maximilián volt a keresztaja.⁸⁸ Káptalanbeli alkalmazását megelőzően – 1812-1821 között – vármegyei mérnök volt. 29 térképe maradt fenn Váradon, kettő Debrecenben⁸⁹ és egy az Országos Levéltárban.⁹⁰

Petruss (Petrusch) Márton (I.) egy bihari mérnökdinasztia első képviselőjeként közel két évtizeden át, 1828-1846 között volt a káptalani uradalom mérnöke. Szentkereszten született 1787-ben (14 ilyen nevű település van Észak- és Nyugat-Magyarországon) és 1846. augusztus 7-én halt meg Váradon 59 éves korában.⁹¹ 1824-ben kapott oklevelet az Institutum Geometricumban.⁹² 1817-ben házasodott Váradon, 1823-ban és 1826-ban születtek Márton (II.) és József (I.) nevű fiai, akik követték a pályán.⁹³ Márton (II.) a görög-katolikus belényesi uradalomnál tevékenykedett mérnökként (ld. ott) és az ő gyermeke lehetett Márton (III.), aki erdőmérnökként dolgozott, szintén Belényes környékén (1855-1903 között élt). József (I.) úrbérszabályozási és hites mérnökként dolgozott a belényesi uradalomnál (ld. ott) és az ő gyermeke lehetett József (II.), aki a római-katolikus káptalan főerdőmérnöke volt (1853-1921 között élt).⁹⁴

Petruss Márton (I.) pályája kezdetén a püspöki széküresedés idején készített 7 erdőterképet (1815, 1816, 1821, 1822, 1823) a váradi és béli uradalmakban, majd mint káptalani mérnöknek további 33 szignált munkáját ismerjük. Debrecenben két munkáját őrzik.⁹⁵

Pusztay és Petruss mérnök-földmérőknek (1822-1847 között) mindvégig 400 forintnyi volt az éves pénzilletményük, továbbá jelentős természetbeni juttatásokkal is rendelkeztek (2 hold szántó használata, 3 szarvasmarhára szóló szabad legelőhasználat, 50 font só, $\frac{3}{6}$ - $\frac{3}{6}$ öl széna és szalma, 1 kétéves és 1 hároméves sertés, 2-4 köböl tiszta és 12-14 köböl kétszeres búza, 2-10 köböl szemes kukorica, $\frac{4}{8}$ - $\frac{4}{8}$ köböl lencse és borsó, 6-7 cseber bor, 9-12 öl tüzifa). Továbbá az uradalom meghatározta az egy úrbéri telek felmérésekor és egy mappa v. telekkönyv készítésekor járó többletösszeget (2 és 12 forint), illetve szabályozta a kiszálláskor járó díjat is. Összehasonlításként az uradalmi felügyelőnek 400-500, a főszámvevőnek és az erdőmesternek 320-320, a jegyzőnek 300, a tisztartónak 220, az alszámvevőknek 150, az ispánoknak 100 forintnyi éves illetményük volt. Ugyanakkor a római és görög katolikus káplánok és papok kegyúri illetménye 300-1100 forintnyi volt.

1847-1873 között **Olsay Ferenc** következett az uradalmi mérnökök sorában, 200-400 forintnyi éves bérezéssel. Ő is az Institutum Geometricum végzettje, 1836-ban kapta kézhez mérnöki oklevelét. Korábban a váradi Királyi Akadémia hallgatója volt.⁹⁶

⁸⁸ Matricula Várad-Olaszi.

⁸⁹ Komoróczy 1972. BmT 35a, 37a sz.

⁹⁰ Lakos – Bendefy K 1978-91. 763 sz.

⁹¹ Matricula Várad-Olaszi.

⁹² Fodor 1955. 170.

⁹³ Márton (II.)-nek Portörő István volt a keresztaja.

⁹⁴ Matricula Várad-Olaszi, Matricula Belényes.

⁹⁵ Komoróczy 1972. BmT 60, 72 sz.

⁹⁶ Fodor 1955. 170; Varga 2006. 99.

Uradalmi mérnök-, illetve *Hites uradalmi mérnök*-ként szignálta Váradon őrzött 20 ismert munkáját. Ugyanebben az időszakban **Verner Sebestyén** volt az uradalmi erdőmester (korábban a püspökség alkalmazásában állt, 1870-ben halt meg).

Az átvizsgált levéltári iratanyag között a káptalani térképgyűjteménynek egy 1824-ben összeállított jegyzékét,⁹⁷ továbbá a káptalani uradalom geometrájának eszközüvegét (1823) sikerült azonosítanunk.⁹⁸ A jegyzéket, amely minden birtokot feltüntet (féloldalnyi üres helyet hagytak egy-egy birtok térképeinek), készítésekor csak csekély részben töltötték ki és az 1870-es években is csak részben egészítették ki, ennek ellenére forrásértékű. Mindkét irat közlését érdemesnek tartjuk:

Repertorium consignatio mapparum territoriarum ad jurem V. Capituli C. E. Varadinensis spectantium (...) 1824 dedacta.⁹⁹

Apáthi	Mappa praedii Apáthi originalis ... sub numero XII.* Mappa eiusdem praedii post introductam Ao. (...) proportionem confecta, in duplice exemplari, cum duobus libris fundalibus orig. ... sub numero LXIX.*
Aszaló	Mappa oppidi Aszaló ... sub numero XVIII. Mappa oppidi Aszaló ... sub numero XLIV. Egy régi mappa Reindl Ferencztől 1780 évből [utólag beírva]*
Abriháza	Mappa sylvae et praedii Abriháza ... sub numero LXIV.
Alpár	-
Babostya	Mappa sylvarum Babostya, Sályi et Székelytelek ... sub numero L.*
Bagamér	Mappa possessionis Bagamér ... sub numero XXVII.* Mappa sylvae Somos in Bagamér ... sub numero XXIX. [Cím nélkül] ... sub numero XLV. [Cím nélkül] ... sub numero LXI. [Cím nélkül] ... sub numero LXIII. Egy régi mappa Pusztay Andrástól 1817 évből földkönyvel [utólag beírva]* Egy régi mappa Pusztay Andrástól 1818 évből [utólag beírva]*
Barakony	Mappa possessionis Barakony ... sub numero III.* [Cím nélkül] ... sub numero LX. Egy régi mappa Pusztay Andrástól 1817 évből [utólag beírva]*
Bedő	-
Bégécs	Mappa orig. Praedii Bégécs ... sub numero X.* [Cím nélkül] ... sub numero XL. Egy régi mappa Petrus Mártontól 1824 évből [utólag beírva]
Bikáts	Mappa possessionis Bikáts ... sub numero VI.* [Cím nélkül] ... sub numero LVII. [Cím nélkül] ... sub numero LXVIII. Egy mappa Hermany Maximiliántól bizonytalan időről [utólag beírva]* Több darabb ócska mappák 1818 évből [utólag beírva]*
Bors	Mappa possessionis Bors orig. ... sub numero II. [Cím nélkül] ... sub numero XXIV.* Egy régi mappa Hermany Maximiliántól készült 1807/8 évről [utólag beírva]*
Bitang-Csere	-
Chrysius	[Cím nélkül] ... sub numero XXX. [Cím nélkül] ... sub numero XLII. [Cím nélkül] ... sub numero XLVI.

⁹⁷ Kápt. lvt. 239 lsz., 206/1789 iratcs. (1221. mikrofilmtekercs).

⁹⁸ Liber statutorum.

⁹⁹ A *-gal jelölt tételek szerepelnek katalógusunkban (a bizonytalanokat nem jelöltük meg).

	[Cím nélkül] ... sub numero XLVIII.
	[Cím nélkül] ... sub numero XLIX.
	[Cím nélkül] ... sub numero LIV.
Csehi	-
Csonkás	Mappa sylvarum Kis et Nagy Méhes, Csonkás seu Fülöpháza ... sub numero XLI.*
Csőkmő	[Cím nélkül] ... sub numero IV.*
	[Cím nélkül] ... sub numero XIV.
	[Cím nélkül] ... sub numero XXXIX.
	[Cím nélkül] ... sub numero LVIII.
	Egy régi mappa Szász Józseftől 1820 évből [utólag beírva]*
	Két régi mappa Szász Józseftől 1834 évből [utólag beírva]*
	Egy régi mappa Szász Józseftől 1834 évből [utólag beírva]*
	Egy régi mappa Petrus Mihály (!) 1834 évből [utólag beírva]*
	Egy régi mappa Szász Józseftől 1835 évből [utólag beírva]*
D	-
Eősy	videatur sub Ösy
Ér-Tarcsa	Két régi mappa nevezetlen mérnöktől és időből [utólag beírva]*
	Egy régi mappa Herman Maximilliantól 1822/23 évekből [utólag beírva]*
Ér-Tölgy	[Cím nélkül] ... sub numero XXXVII.
Ér-Selind	Egy régi mappa Somogyi Dánieltől kész. 1845 évben [utólag beírva]
Furta	[Cím nélkül] ... sub numero XXVIII.
	Egy régi mappa Kállaytól 1779 évből [utólag beírva]
Forrószegh	-
Farkaspataka	Egy régi mappa Petrus Mihálytól (!) 1832 évből [utólag beírva]*
Fülöpháza	[Cím nélkül] ... sub numero XLI.
Görbed	-
Gálosháza	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől kész. 1874 év földkönyvel [utólag beírva]
Harsány	Három darab régi rongyos mappa nevezetlen mérnöktől és időből [utólag beírva]*
Havas-Dombrovcza	-
Iklód	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől 1875 évből gazdasági berendezés szerint [utólag beírva]
	Egy régi mappa Koffler Herman 181(5) évből [utólag beírva]*
Iráz	-
Kis-Ürögd	-
Kis-Kér	-
Kis-Dombrovcza	-
Kápolna	-
Karaszó	-
Kisháza	Egy régi mappa Petrus Mihálytól (!) 1839 évből [utólag beírva]*
Kis-Méhes	-
Ketsegd	-
Kis-Jenő	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől kész. 1860 évben földkönyvel [utólag beírva]
Kis-Ujfalu	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől 1861 évről telekkönyvel [utólag beírva]
Kupócz	-
Krajnikfalva	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől kész. 1875 év földkönyvel [utólag beírva]
Kardó	Egy újabb mappa két darabban Csillag Sándortól 1865 évről [utólag beírva]
Lakattya	-
Megyer	vid. Pap Megyer
Mítske	Egy régi kis mappa Royes mérnöktől bizonytalan időből [utólag beírva]
Méhes	vid. Kis Méhes sub K, Nagy Méhes sub N.
Mike-Pérts	vid. Pérts
	Több darab mappák Pusztay Andrásról 1818 évből földkönyvel [utólag beírva]*
Nyárszegh	-
Nagy-Kér	-
Nagy-Méhes	-
Nagy-Zomlin	vid. Zomlin

Oláh-Hodos	-
Ósi	Egy régi mappa 1823 évről nevezetlen mérnöktől [utólag beírva]*
Pap-Megyer	-
Pap-Tamási	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől 1865 évből [utólag beírva]
Péterszeg	vid. Sz. Péterszeg
Pályi-Ujlak	vid. Ujlak
Petegd	-
Pérts	-
Püski	-
Rojth	Egy régi ocska mappa 1821 évből [utólag beírva]*
Rontó	-
Szent András	-
Székelytelek	-
Sályi	-
Szent-Elek	-
Szoldobágy-Szelistye	-
Széplak	-
Szászfalva	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől kész. 1875 földkönyvel [utólag beírva]
Szalats	Egy régi mappa Toth Sámuelről készült 1848 évben földkönyvel [utólag beírva] Egy régi mappa Pusztay Andrásról 1817 évről [utólag beírva]*
Selind	-
Szent Péterszeg	-
Szada	Egy régi mappa Suhajda Mátyástól 1816 évről [utólag beírva]*
Tépe	-
Tartsa	vid. Ér-Tartsa
Tyukszer-Apáthi	vid. Apáthi
Ujlak	-
Urszád	-
Várad	Commendáns rétről (egyrésze) 1877ik évben készítve [utólag beírva]*
Vasad	Egy újabb mappa Olsay Ferencztől készült 1859 évről földkönyvel [utólag beírva]*
Veres-Egyháza	Egy újabb mappa földkönyvel 1865 évről [utólag beírva] Egy régi mappa Suhajda Mátyástól 1816 évről [utólag beírva]*
Vizes-Gyán	Egy régi mappa Petrus Mártonról 1831 évről [utólag beírva]*
Zomlin	Két mappa Petrus Mártonról 1830 és 1832 évekből [utólag beírva]* Három darab mappa nevezetlen mérnöktől 1812 évből [utólag beírva]*

Juramentum Geometrae Capitularis

Ego N. N. juro per Deum vivum, gloriosissimam Dei Genitricem Virginem Mariam, ac omnes Sanctos et Electos Dei, quod ego Officium Geometrae Capitularis per me assumptum, diligenter ac fideliter adimplere omni conatu adlaborabo, dimensiones qualescunque per V. Capitulum mihi concreditas, sincere et conscientiose perficiam; occasione dimensionum cum subditis capitularibus, aut vicinis, vel quocunque alio non colludam; neque iisdem ultra justam eorum competentiam quidquam, vel in minimo, plus emensurabo; seposito omni favore, timore, amore, proemio, prece, et odio. Resultatum operationis meae, munde et sincere in mappam, et scriptum translatum, V. Capitulo resignabo; neque talium per me factarum operationum copiam, cuiquam communicabo, tanto minus vendam, vel donabo. In operationibus hydraulicis quoque, diligentem et solertem curam adhibebo, negotiumque ita perfici curabo, ut illud pro bono et emulumento V. Capituli, non vero pro damno deserviat; quin imo quaecunque damnosa in bonis V. Capituli observavero, ea tempestive V. Capitulo deferam. Instrumenta V. Capituli geometrica, et hydraulica, curae meae concredita, semper in bono statu conservabo, ea non destruam, nec unquam sine expresso V. Capituli consensu mutuabo, tanto minus abalienabo. In aliis quoque negotiis extra svaeram officii mei, per V. Capitulum mihi concreditis, me promptum ac fidelem executorem exhibebo. Sic me Deus adjuvet et omnes Sancti.

A Görög Katolikus Püspökség belényesi uradalmának térképészei:

Kálmány András: ?-1856-1873

Petruss Márton (II.): 1858-1873

Antóni Sándor: 1876-1880-?

1782-1853 között a belényesi uradalom alkalmazottainak sorában nem találtunk egyetlen földmérőt v. mérnököt sem. Mindvégig a főerdészek, erdészek (*superior sylvanus, sylvanus*) feladata lehetett a műszaki jellegű munkák elvégzése. A fennmaradt belényesi uradalmi térképek között mindössze három darab az 1850 előtti (ezek is határvitákkal kapcsolatosak). Úgy tűnik tehát, hogy a hatalmas területű uradalom nem alkalmazott főállású mérnököt ebben a korszakban. A vonatkozó iratok 1854-1872 közötti része sajnos hiányzik a levéltár állományából. 1873-ban **Petruss Márton (II.)** uradalmi erdőmester és **Kálmány András** uradalmi mérnök neve tűnik fel az alkalmazottak sorában, az előbbi 850, az utóbbi 840 forintnyi éves illetménnyel. Kálmány 1875-ben már tollnok, lényegesen kisebb bérrel. 1876-ban **Antóni Sándor** az uradalom mérnöke és **Győry Géza** a nagyváradi központi uradalmi erdőhivatal erdőmestere (1200 forint évi bérezéssel!). 1877 után ismét hiányoznak a vonatkozó iratok.¹⁰⁰

A hiányzó – 1854-1872 közötti – évek tekintetében (fennmaradt térképeink nagyobb hányada ekkor készült) a térképeken lévő és az anyakönyvi adatokra kell támaszkodnunk:

Kálmány András 1856-1873 között volt uradalmi mérnök. Váradon öt térképe maradt fenn.

Beszedits János 1856-1862 között *hites mérnök*-ként dolgozott az uradalomban. Később városi mérnök volt Nagyváradon. 1850-ben kapott oklevelet az Institutum Geometricumban. Belényesi korszakából 13 térképe ismeretes, városi mérnökként készített egyetlen fennmaradt térképe mellett.

Petruss Márton (II.) 1858-1873 között (és utána talán a 80-as évek elejéig) volt uradalmi erdőmester (erdőmérnök). Petruss Márton (I.) gyermekeként 1823. február 2-án született Váradon és 1900. augusztus 2-án halt meg Belényesen. A váradi Királyi Akadémia bölcsészkarán végezte tanulmányait.¹⁰¹ Mindössze három térképe maradt fenn.

Petruss József (I.) 1856-1881 között *úrbérszabályozási* illetve *hites mérnök*-ként tevékenykedett az uradalomban. Petruss Márton (I.) gyermekeként 1826. november 14-én született Váradon.¹⁰² A váradi Királyi Akadémia bölcsészkarán végezte tanulmányait.¹⁰³ 23 térképét vehettük fel katalógusunkba.

Antóni Sándor *okleveles mérnök* 13 darab úrbérrendezési térképe 1876-1880 között készült.

Petruss Márton (III.) erdész (erdőmérnök) – valószínűleg Petruss Márton (II.) fia – 1855-1903 között élt és a 80-as évek második felétől dolgozott az uradalomnál.¹⁰⁴ Két térképét (1888-ból és 1892-ből) az időben elhúzódó úrbérrendezés tanujaként vettük fel katalógusunkba.

¹⁰⁰ G. Kat. Püsp. lvt. 471-472. iratcs. (881-882. mikrofilmtekercsek).

¹⁰¹ Matricula Várad-Olaszi; Matricula Belényes; Varga 2006. 163.

¹⁰² Matricula Várad-Olaszi.

¹⁰³ Varga 2006. 206.

¹⁰⁴ Matricula Belényes.

A belényesi uradalom térképein – a többi uradalomnál már említetteken kívül – **Bach Nándor** (1879-1881), **Heuser János** (1889), **Jezerniczky Ferenc** (1879-1884) és **Péchy Lajos** (1880-1881) hitelesítő mérnökök neveivel találkozunk.

Nem uradalmi alkalmazásban lévő térképészek:

Az eddig számbavettekén kívül a Váradon őrzött egyházi térképgyűjtemények számos darabját matematikusok, megyei és kamarai mérnökök, hadmérnökök, erdészek-erdőmérnökök, mérnök-gyakornokok, továbbá egy-egy térkép elkészítésére alkalmisság felkért – egyébként nem Biharban tevékenykedő – térképészek készítették vagy hitelesítették. Őket betűrendes névsorban közöljük (zárójelben térképeik készítésének időpontjaival):

Balványi János – kamarai mérnök – (1817).

Basa István – az Institutum Geometricum végzettje (1842), korábban a váradi Királyi Akadémián tanult (?)¹⁰⁵ hitelesítő mérnök, Nagyvárad város mérnöke – (1863, 1864).

Beliczey Elek – mérnök – (1865).

Biszterszky Gyula – mérnök – (1874).

Fazekas Imre – mérnök – (1855, 1860).

Fekete Etele – az Institutum Geometricum végzettje (1853),¹⁰⁶ mérnök, Heves m. mérnöke – (1871-72, 1878).

Fest, Franz – a selmecebányai Erdészeti Tanintézet végzettje.¹⁰⁷ 1815-ben másolta a bemutatott térképgyűjtemény egyik legszebb darabját, a rézbányai erdőbirtokot (kincstári bányauzemek és püspöki uradalmi erdő) ábrázolót.

Fidler Tamás – kamarai mérnök – (1774).

Hamer, Franciscus – cs. hadmérnök – (1754).

Herczeg Sámuel – püspöki uradalmi ispán, tollnok¹⁰⁸ – (1805, 1808, 1811).

Jenny Ferdinánd – segédmérnök – (1830).

Kállay János – Gaszner Lőrinc Teofil gyakornoka – (1781-1784).

Kirchschlaeger – cs. k. mérnök – (1815 előtt).

Kováts György – a 18. század második felének ismert matematikusa, geometrája. Debrecenben és környékén dolgozott a legtöbbit – (1754, 1763).

Krzepelka, Anton – erdőmérnök – (1831).

Kurutz András – az Institutum Geometricum végzettje (1830),¹⁰⁹ Bihar m. mérnöke – (1830).

Lipták József – a váradi Királyi Akadémia, majd az Institutum Geometricum végzettje (1835) ?¹¹⁰ mérnök – (1823).

Losonczy János – Borsod vm. mérnöke – (1780 körül).

Losonczy József – az Institutum Geometricum végzettje (1803),¹¹¹ Borsod vm. mérnöke – (1820-as évek).

Mojsisovics Vilmos – folyammérnök – (1859).

Muzanowsky, Thadeus – geometra – (1790-1800 körül).

Nagy Gusztáv – vízszabályozási mérnök – (1869).

Nagy József – az Institutum Geometricum végzettje (1842),¹¹² mérnök – (1849).

¹⁰⁵ Fodor 1955. 161; Varga 2006. 91.

¹⁰⁶ Fodor 1955. 164.

¹⁰⁷ Faller 1871. 144.

¹⁰⁸ 1770-1848 között élt, Vásárhelyen született (Matricula Várad-Olaszi).

¹⁰⁹ Fodor 1955. 168.

¹¹⁰ Varga 2006. 81; Fodor 1955. 168.

¹¹¹ Fodor 1955. 168.

Nedeczky Pál – a tatai Studium Cameraticum végzettje,¹¹³ kamarai földmérő – (1799, 1806); a Tízfalusi Hegyeket ábrázoló rendkívül precíz térképe katalógusunk egyik leglátványosabb darabja.

Nemes Antal – földmérő-gyakornok, a váradi Királyi Akadémia végzettje (?)¹¹⁴ – (1800-1820 körül).

Németh Ferenc – az Institutum Geometricum végzettje (1846),¹¹⁵ hitelesítő mérnök – (1858, 1860).

Orosz János – az Institutum Geometricum végzettje (1847),¹¹⁶ hitelesítő mérnök – (1875).

Popovich, Anton – kamarai mérnök – (18. sz. vége).

Pribék Béla – az Institutum Geometricum végzettje (1833),¹¹⁷ hitelesítő mérnök – (1857, 1858).

Rasztoczky Mátyás – tenkei erdész – (1842).

Reindl Ferenc – Borsod vm. mérnöke – (1780).

Retler Ferenc – Gaszner Lőrinc Teofil gyakornoka ? – (1780 ?).

Rimay Ferenc – ? – (1845).

Royess – ? – (1820 körül).

Sarkady Gergely – Gaszner Lőrinc Teofil gyakornoka – (1782).

Samu János – mérnök-gyakornok – (1802 után).

Schuhajda Mátyás – az Institutum Geometricum végzettje (1807),¹¹⁸ a Váci Püspökség földmérője – (1816).

Sollus, Franz – hadmérnök ? – (1827).

Szabó Ferenc – hitelesítő mérnök – (1859-1860).

Tókus István – az Institutum Geometricum végzettje (1786),¹¹⁹ kamarai földmérő – (1788).

Tóth József – Bihar vm. mérnöke, a váradi Királyi Akadémia végzettje (?)¹²⁰ – (1788, 1793-1794, 1790-1800 körül, 1804).

Verner Sebestyén – püspöki, majd káptalani erdőmester¹²¹ – (1822, 1824, 1834, 1836, 1846).

Vörös Sándor – Gaszner Lőrinc Teofil gyakornoka – (1781, 1782).

Waldensteiner János – erdőmérnök-gyakornok – (1825, 1827).

Zboray János – erdőmester¹²² – (1848).

¹¹² Fodor 1955. 170.

¹¹³ Hrenkó 1985. 11.

¹¹⁴ Varga 2006. 73.

¹¹⁵ Fodor 1955. 170.

¹¹⁶ Fodor 1955. 170.

¹¹⁷ Fodor 1955. 171.

¹¹⁸ Fodor 1955. 172.

¹¹⁹ Fodor 1955. 173.

¹²⁰ Varga 2006. 51.

¹²¹ 1786-1870 között élt; Váradi ténykedése előtt *i. dominii Boros-Sebesiensis geometra* volt (Matricula Várad-Olaszi és Matricula M.Varad.).

¹²² 1796-1858 között élt (a Zemplén megyei Lasztócon született), a püspökség *emeritus officialis*-a (Matricula Várad-Olaszi).

Bihar vármegye térképei

Bihar vármegye levéltárának nagyobbik része 1918 után Nagyváradról Berettyóújfaluba, majd Debrecenbe került. A levéltár egy jelentős része azonban ma is Nagyváradon található, egykori térképeinek az Állami Levéltár *Térkép- és tervtárába* került – alig hét darabból álló – töredékrészével együtt. További két térkép az eredeti iratkörnyezetében van ma is.

Öt térkép vízszabályozásokkal, míg a Koffler János által készített útépítéssel kapcsolatos. Vertics József térképe Bihar és Békés vármegyék határát rögzíti, egy-egy szignálatlan térkép pedig a szalontai járást és útjait, illetve Bihar vármegye egészét mutatja be. A vízszabályozási térképek Gaszner Lőrinc Teofil és Szász József munkái.

Gaszner Lőrinc Teofil ?-1775-1805-? között volt Bihar vármegye, 1768-1812 között pedig a püspökség mérnöke (életrajzi adatait ld. ott).

Koffler János 1810-től rövid ideig volt vármegyei alkalmazásban, 1813-tól Gaszner helyét vette át a püspökségen (életrajzi adatait ld. ott).

Szász József az Institutum Geometricum végzettje volt (1816).¹²³ 1809-ben a káptalan földmérő gyakornoka (*practicans geometra*), 1816-tól bihari vízszabályozási munkák kapcsán bukkan fel a neve,¹²⁴ 1826-ban már Bihar vármegye másodmérnöke, később mérnöke, majd főmérnöke.¹²⁵ A kutatott levéltári anyagban 1844 után már nem találkoztunk nevével (Debrecenben őrzött térképei 1827-1842 között készültek). Mintegy tucatnyi egyházi uradalmi térképet is készített vagy hitelesített, továbbá Nagyvárad város számára is készített felméréseket.

Vertics József a szenci Collegium Oeconomicum végzettje volt,¹²⁶ rendkívül gazdag és szerteágazó (megyei és uradalmi szolgálat, országos folyófelmérési munkálatok, épületek és hidak tervezése stb.) munkássága elsősorban Békés, Csanád és Csongrád vármegyékhez kötődik. Az 1770-es évektől 1827-ig dolgozott. Egyetlen Váradon található térképe a Bihar és Békés vármegyék közötti határövezetet ábrázolja.

¹²³ Fodor 1955. 173.

¹²⁴ Lakos – Bendefy Htt 1976-79. 1377, 1381, 1583 sz.

¹²⁵ Ilyen minőségében a Váradon őrzött térképeken kívül ld: Lakos – Bendefy K 1978-91. 697, 2122, 2123, 2133 sz.

¹²⁶ Hrenkó 1985. 12.

Nagyvárad város térképei

Nagyvárad város levéltárából a jelek szerint csak a Rhédey-kert rendezését ábrázoló térképet emelték ki és helyezték az Állami Levéltár *Térkép- és tervtár* állományába.¹²⁷ További kilenc térképet a városi levéltár anyagának vízszabályozásokkal, útépitésekkel és kövezéssel, csatornázással, építkezésekkel kapcsolatos iratcsomóiban azonosítottunk,¹²⁸ ám nem zárható ki, hogy e gazdag fondban további térképek lappanganak. Három, településtörténeti szempontból nagy jelentőségű térképet korábbi fénymásolatok és fényképek alapján írtunk le, az eredeti példányokra nem sikerült rátalálnunk.¹²⁹

A látóköribe került iratok és térképek alapján arra következtethetünk, hogy 1850 előtt elsősorban a vármegyei és értelemszerűen a püspöki és káptalani földmérők, mérnökök munkáját vették igénybe a városi térképezésekhez és műszaki munkálatokhoz (Gaszner Lőrinc Teofil, Hermann Maximilián, Szász József, Fidy Imre, Pottak Lajos stb.). 1846-1849 között **Cherszky (Cserszky) György városi hites és rendes mérnök**, 1853-1854 között **Szász Sándor Nagyvárad város mérnöke**, 1861-ben **Mikusay Geyza városi mérnök**, 1861-1864 között **Basa István városi mérnök**, 1867-1868 között **Hickman Károly városi mérnök és építész** munkásságát dokumentálhattuk. E munka keretein belül azonban nem vállalkoztunk a város alkalmazásában működő és térképezéssel is foglalkozó mérnökök számbavételére!

¹²⁷ Katalógus: 810 sz. térkép.

¹²⁸ BmÁLvt. Nv. (141.ltsz.) 80., 82., 109. iratcs.

¹²⁹ Katalógus: 801-803 sz. térképek.

Vegyes eredetű térképek

Ma már meghatározhatatlan iratkörnyezetből származó, általunk vegyes eredetűként számbavett térképből 18 darab található az Állami Levéltárban. Vegyes – közbirtokossági és magán – tulajdonú (Berettyószentmártonhoz és Berettyóújfaluhoz tartozó puszták) és családi birtokokról (Klobusiczky, Rhédey, Ulmann), osztott birtokú településről (Görbesd, Hegyközpályi, Mindszent-puszta) és határvitáról (Rév-Topa-Gégény) készült térképek mellett a Szepességéről, a Tiszántúlról, Zaránd vármegyéről, a buttyini kamarai uradalomról és végül Namur városának 1692. évi ostromáról készült térképeket tartalmaz ez a heterogén állományrész. Térképészeik és hitelesítő mérnökeik:

Aron de Bistra – ? – (18. század második fele).

Dommitzsch – hadmérnök – (1794 előtt).

Márko András – erdélyi származású szepességi földmérő – (1800 körül).

Nádasdy József – az Institutum Geometricum végzettje (1826), korábban a váradi Királyi Akadémián tanult,¹³⁰ Bihar vm. másodmérnöke – (1824, 1827, 1845).

Stedney Péter – Békés vm. mérnöke – (1794).

Szatmári Pál – az Institutum Geometricum végzettje (1833),¹³¹ Borsod vm.-i földmérő – (1841).

Szász Sándor – mérnök, Nagyvárad város mérnöke – (1852).

Szüllő József – a szenci Collegium Oeconomicum végzettje,¹³² kamarai földmérő – (1780-1790 körül).

Tót Sámuel – az Institutum Geometricum végzettje (1831),¹³³ Bihar megye mérnöke, majd főmérnöke (1849-1850-ben) – (1845).

Hermann Maximilián, Kováts György, Németh János, Portörő István és Szász József már szerepeltek a püspöki, káptalani és vármegyei mérnökök sorában is.

¹³⁰ Fodor 1955. 169; Varga 2006. 80; 1800-1847 között élt (a Zemplén vármegyei Szerencsen született), 1824-től már felméréseken dolgozott és Bihar vármegye másodmérnökeként halt meg (Matricula Várad-Olaszi).

¹³¹ Fodor 1955. 173.

¹³² Hrenkó 1985. 12.

¹³³ Fodor 1955. 174.

A bihari vízszabályozási munkálatokban résztvevő mérnökökre vonatkozó néhány adat

Levéltári kutatásaink során a püspökség, a vármegye és Nagyvárad városának levéltári anyagában felfigyeltünk néhány irategyüttesre,¹³⁴ amelyek a térségben végzett vízszabályozási munkálatokkal kapcsolatos dokumentumokat és további térképeket tartalmaznak. A térképek helyet kaptak jelen katalógusunkban, de szeretnénk felhívni a figyelmet ezen új adatokat is tartalmazó gazdag forrásokra, annak ellenére, hogy a témának bőséges irodalma van.¹³⁵ Fontosnak tartottuk e források alapján rögzíteni azoknak a neveit, akik nem, vagy nem csak közvetlenül a térképezésben, hanem a vízszabályozás gyakorlati munkálataiban vettek részt, bővítve a Biharban 1850-ig működött mérnökök, földmérők jegyzékét.

A vízrendezési munkálatokban a váradi püspökség és káptalana mindvégig érintett és érdekelt volt. Elsősorban a Sebes- és a Fekete-Körös, de a Berettyó mellékén is terjedelmes birtokai voltak, azokon jelentős árvízsjúttotta területekkel. Magát a püspöki székvárost, Nagyváradot is állandóan érintették a Sebes-Körös áradásai. Az 1774. júliusi nagy árvízzel és a károkat szenvedett polgárokkal foglalkozó irat gátakat és védműveket is ábrázoló, igen precíz, bőséges magyarázószöveget tartalmazó térképmelléklete és egy ugyanazon év áprilisi térkép, amely a vízelvezető árkokat ábrázolja, a legkorábbi ilyen jellegű térképeink.¹³⁶ Ugyan szignálatlanok, de nyilvánvalóan Gaszner Lőrinc Teofil vármegyei és püspöki mérnök munkái. A város folyamatosan küzdött a Sebes-Körös áradásaival, a 18-19. század fordulóján a városi magisztrátus állandóan panasszal élt ezügyben a püspökségnél, a városrész földesuránál. A probléma állandósulásáról tanúskodnak az említettekén kívül fennmaradt térképek is. 1780-1800 között Gaszner, 1817-ben Koffler János, 1834-ban Verner Sebestyén, 1846-ban Bohácsek András készített térképet a védművekről, kanyarulatátvágásokról, gátakról.¹³⁷ Püspökségi és káptalani birtokokhoz kapcsolódnak és az egyházi térképgyűjtemények, levéltárak őrizték meg a Berettyó, a Csonkafüz-ér, a Kék-Kálló, a Kis-Körös, Kis-Sárrét, a Kökényes-ér, a Kutas, az Ölyvös, a Pece, a Töz, a Sebes- és a Fekete-Körös szabályozásának, illetve az ott épített malomárkokat és gátakat ábrázoló néhány térképet is (ld. tárgymutató).

A fennmaradt vármegyei térképek között található meg Gasznernek a Kis-Sárrét vízrajzát és szabályozását ábrázoló 1779-ben készült térképe (eredetiben és másolatban egyaránt).¹³⁸ A reformkort megelőző időszakból – Gaszner ismert tevékenysége mellett – a vármegyei mérnökök közé közül itt kiemelnénk **Tóth József** 1791-1795 közötti munkásságát. A *vármegye honorárius földmérője* folyamatosan jelentést tett a megyei közgyűléseken a Sebes-Körös árkanak tisztításáról és a Kis-Sárrét területén végzett kisebb szabályozási munkákról. A Tóth vezette munkálatok eredményéről Gaszner tartozott beszámolni a közgyűlés előtt, 1797. november 27-én (*... a vármegye föld mérőjének Gaszner Lőrincnek imponáltatik, hogy adjon relatiót aziránt ... melly*

¹³⁴ Gazd. lvt., 3594-3596. iratcs. (588-599. mikrofilmtekercek); Bihar vm. lvt. 65-69. iratcs. (22-25. mikrofilmtekercek), 670-672. iratcs. (103-104. mikrofilmtekercek); BmÁLvt. Nv. (141 ltsz.) 31., 59., 80., 82., 109. iratcs.

¹³⁵ Itt elsősorban utalnánk: Gallacz I., VI.fejezet; Ihrig 1973. 334-345; Dóka 1997/b. 40-138.

¹³⁶ Katalógus: 243-244 sz. térképek.

¹³⁷ Katalógus: 245, 247, 252, 256, 258, 799 sz. térképek.

¹³⁸ Katalógus: 796-797 sz. térképek.

földesuraknak mennyire tett hasznót a Tóth József földmérő által készített tisztítása a Körös árkanak ...). 1797-1805 között Gaszner készítette a szokásos közgyűlési jelentéseket, 1805. június 6-án és augusztus 9-én ismét ő összegezte Tóth eredményeit (... *opus Tóthianum annis 1792, 1793, 1794 et 1795 in repurgatione Chrysi Velocis et effosum canalis* ...). Az 1805. augusztus 9-i beszámolóhoz térképet is készített, ebben az 1792-1805 között elvégzett munkálatok eredményeit összegzi.¹³⁹ Tóth József bihari munkásságára 1788-1804 közöttől vannak adataink.¹⁴⁰

A 19. század második évtizedétől jóformán a vármegye egész területén (Sebes- és Fekete-Körös, Berettyó, Kis-Sárrét stb.) folytak szabályozási munkálatok. A jelzett iratokból a már említettek mellett a következő mérnökök és gyakornokok ezirányú ténykedéséről szereztünk tudomást (a nevek után az akkori beosztás, az említés időpontja és a tevékenység helyszíne található):

Domianovics Mihály – segédmérnök – (1844, Fekete-Körös).

Fidy Imre – mérnök-gyakornok, majd mérnök (a későbbiekben a püspökség uradalmi mérnöke, adatait ld. ott) – (1832-1835, Sebes-Körös).

Hermann Maximilián – megyei mérnök (korábban a káptalan mérnöke, adatait ld. ott) – (1818-1833, Berettyó).

Jakabffy Alajos – megyei mérnök – (1815, Fekete-Körös, Gyepes).

Kurutz András – mérnök, megyei mérnök (adatait ld. fennebb) – (1835-1838, Sebes-Körös).

Nádasdy József – mérnök, megyei almérnök (adatait ld. fennebb) – (1831-1844, Sebes-Körös, Berettyó).

Nádasdy János – az Institutum Geometricum végzettje (1843), korábban a váradi Királyi Akadémián tanult,¹⁴¹ segédmérnök – (1843, Sebes-Körös).

Rudy Tódor – Hermann Maximilián mérnök-gyakornoka¹⁴² – (1831, Berettyó).

Selmetzy Ignác – Kurutz András segédmérnöke, korábban a váradi Királyi Akadémián tanult¹⁴³ – (1838).

Somogyi Dániel – az Institutum Geometricum végzettje (1829),¹⁴⁴ Szász József mérnök-gyakornoka – (1824, 1828, 1832, Keményfok, Gyepes).

Steph József – segédmérnök – (1838, Sebes-Körös).

Szathmári József – az Institutum Geometricumban 1826-ban végzett egy azonos nevű mérnök, ám ő inkább azonosítható a váradi Királyi Akadémia hallgatójával,¹⁴⁵ mérnök-gyakornok – (1832, Berettyó).

Szász György – mérnök-gyakornok – (1843-1844, Sebes-Körös).

Szász József – megyei mérnök, majd főmérnök (adatait ld. fennebb) – (1823-1844, Sebes- és Fekete Körös, Gyepes).

Szász Sándor – mérnök-gyakornok (később Nagyváradi város mérnöke) – (1844, Berettyó).

¹³⁹ Katalógus: 798 sz. térkép.

¹⁴⁰ Bihar vm. lvt. 670. iratcs. (104. mikrofilmtekeres).

¹⁴¹ Fodor 1955. 169; Varga 2006. 108 (Nádasdy Józsefhez hasonlóan Szerencsen született, valószínűleg testvére lehetett).

¹⁴² 1803-1805 között egy azonos nevű hallgatója volt a váradi papnevelőnek (Varga 2006. 230).

¹⁴³ Varga 2006. 134.

¹⁴⁴ Fodor 1955. 172.

¹⁴⁵ Fodor 1955. 173; Varga 2006. 114.

Szervánszky Ádám – királyi geometra – (1793, Kis-Sárrét).
Thót Dániel – mérnök-gyakornok – (1838, Sebes-Körös).
Tót(h) Sámuel – segédmérnök, majd mérnök, megyei mérnök (adatait ld. fennebb) – (1832-1840, Berettyó).

A jelzett vármegyei iratanyag bőséges információkat tartalmaz a bérezésekről is, amelyet az egyes részmunkálatok időtartamára határozott meg a megye. A vízszabályozási munkálatokat vezető mérnökök havi illetménye az 1830-as, 40-es évek folyamán 100 Rf., a gyakornokoké és segédmérnököké 30-35 Rf. volt.

*

A fenti jegyzékekben felsorolt, Bihar megyében földmérőként, mérnökként, erdőszmérnökként és mérnöksegédként tevékenykedő – tanulmányait az Institutum Geometricum megszüntetése előtt folytató – **86** személy közül **2** a szenci Collegium Oeconomicum, **1** a tatai Studium Cameraticum, **1** a selmecbányai Erdészeti Tanintézet, **30** az Institutum Geometricum (ebből **4** előzőleg a váradi Királyi Akadémia), **7** a váradi Királyi Akadémia végzettje.

45 szakember végzettségéről nincsenek információink (ez utóbbiak közül legalább 10-ről úgy gondoljuk, hogy bizonyosan csak valamilyen középfokú tanulmányokat folytatott). Ugyanakkor ezek körébe tartoznak a 18. század második felében működő és tanulmányaikat valószínűleg a nagyszombati egyetemen vagy valamely külföldi katonai akadémián végzettek is.

Rövidítés és forrásjegyzék

- Baross 1893 = Baross Károly: Magyarország földbirtokosai. Az összes 100 holdnál többet bíró magyar földbirtokosok névsora, a tulajdonukban levő földterületek miveltési ágak szerinti feltüntetésével. Bp., 1893.
- Bársony 1976 = Bársony István: A Bihar megyei egyházi birtokok jobbágynépessége a XVIII. század első harmadában. (Hajdú-Bihar megyei Levéltár évkönyve III.) Debrecen, 1976.
- BH = Major Zoltán – Radics Kálmán – Szaszkoné Sin Aranka (szerk.): Bihar megye és a Hajdúság (1773-1808). (Magyarország történeti helységnévtára). Bp., 1990.
- Borovszky 1901 = Borovszky Samu (szerk.): Bihar megye és Nagyvárad. (Magyarország vármegyéi és városai). Bp., 1901.
- Bozóky 1889 = Bozóky Alajos: A nagyvárad királyi akadémia százados multja 1788-tól 1888-ig. Bp., 1889.
- Bunyitay I-III. = Bunyitay Vince: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I-III. Nagyvárad, 1883-84.
- Bunyitay IV = Bunyitay Vince – Málnási Ödön: A váradi püspökök a száműzetés s az újraalapítás korában (1566-1780). Debrecen, 1935.
- Bunyitay 1886 = Bunyitay Vince: A váradi káptalan legrégebbi statutumai. Nagyvárad, 1886.
- C 1721 = ld.: Ilea – Mudura – Covaci
- C 1733 = ld.: Ilea
- Dóka 1989-1992 = Magyarországi egyházi levéltárak térképei – Katalógusok (össz.: Dóka Klára). Bp., 1989-1992.
- Dóka 1992 = Dóka Klára: Térképgyűjtemények az egyházi levéltárakban. (Levéltári módszertani füzetek 15.) Bp., 1992.
- Dóka 1994 = Dóka Klára: Matematikusok, geometrák, földmérők a XVIII-XIX. században az egyházi birtokokon. (Magyar egyháztörténeti évkönyv. 1994/1, 125-151).
- Dóka 1997/a = Dóka Klára: Egyházi birtokok Magyarországon a 18-19. században. Bp., 1997.
- Dóka 1997/b = Dóka Klára: A Körös és Berettyó vízrendszer szabályozása a 18-19. században. Gyula, 1997.
- Dóka 2001 = Dóka Klára: A nagyvárad római és görög katolikus püspökség birtokai a 18-19. század fordulóján. (Magyar egyháztörténeti vázlatok. 2001/3-4, 77-101). A római katolikus püspökségre vonatkozó adatokat ld. MOL E 237
- Faller 1871 = Faller, Gustav: Verzeichniss der Studirenden an der königl. Berg- und Forst-Akademie in Schemnitz ... (Gedenkbuch zur hundertjährigen Gründung der ... Berg- und Forst-Akademie in Schemnitz 1770-1870. Schemnitz, 1871).
- Fényes Geogr. Szótár = Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta, betűrendben körülményesen leiratik. Pest, 1851.
- Fényes DB = Fényes Elek: Magyarország statistikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. I.kötet-III.füzet: Dél-Bihar vármegye. Pest, 1859.
- Fényes ÉB = Fényes Elek: Magyarország statistikai, birtokviszonyi és topographiai szempontból. I.kötet-V.füzet: Észak-Bihar vármegye. Pest, 1859.
- Fodor 1952-1954 = Fodor Ferenc: A magyar térképírás I-III. Bp., 1952-1954.
- Fodor 1955 = Fodor Ferenc: Az Institutum Geometricum. Az egyetem bölcsészeti karán 1782-től 1850-ig fennállott mérnöki intézet. Bp., 1955.
- Fodor 1956 = Fodor Ferenc: A magyarországi kéziratos vízrajzi térképek katalógusa 1867-ig. III.füzet. Bp., 1956.
- Gallacz I-II. = Gallacz János: Monografia a Körös-Berettyó völgy ármentesítéséről és ezen völgyben alakult vízrendező társulatokról. I-II. Nagyvárad, 1896.
- Gazdag 1982 = Gazdag István (szerk.): Hajdú-bihari kéziratos térképek II. Debrecen, 1982.
- Helységnévtár 1877 = A Magyar Korona országainak helységnévtára. (szerk.: Kollerffy Mihály). Bp., 1877.
- Helységnévtár 1913 = A Magyar Szent Korona országainak helységnévtára. Bp., 1913.
- Hrenkó 1985 = Hrenkó Pál: A szenci Collegium Oeconomicumból és a tatai Studium Cameraticumból kikerült geometrák, hidraulák. (Hidrológiai Tájékoztató, 1985. 10-12).
- Ihrig 1973 = Ihrig Dénes: A magyar vízszabályozás története. Bp., 1973.

- Ilea = Ilea, Ana: Conscierea domeniului Episcopiei romano-catolice de Oradea din anul 1733. Șpanatul Groșeni-Beliu. (Crisia, 1994. 285-315).
- Ilea – Călușer = Ilea, Ana – Călușer, Iudita: Conscierea domeniului Beiuș din anul 1778. (Crisia, 1995. 177-281).
- Ilea – Covaci = Ilea, Ana – Covaci, Veronica: Realități social-economice bihorene în conscierea din anul 1722. I-II. (Crisia, 1982-83. 169-188, 143-166).
- Ilea – Mudura – Covaci = Ilea, Ana – Mudura, Gheorghe – Covaci, Veronica: Conscierea domeniului Beiuș la anul 1721. (Crisia, 1980. 353-452).
- Jakó 1940 = Jakó Zsigmond: Bihar megye a török pusztítás előtt. Budapest, 1940.
- Jakó 2004/a = Jakó Zsigmond: Újabb adatok a váradi levéltárak XVII-XVIII. századi történetéhez. (Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára. Kolozsvár, 2004. 186-194).
- Jakó 2004/b = Jakó Zsigmond: Váradi siralmas krónika. Könyvtár- és levéltárügy Nagyváradon a múltban és a jelenben. (Magyar egyháztörténeti vázlatok. 2004/1-2, 93-114).
- Karácsonyi – Borovszky 1903 = Karácsonyi János – Borovszky Samu (kiad.): Az időrendbe szedett váradi tüzesvaspróba-lajstrom. Bp., 1903.
- Kolossváry 1975 = Kolossváry Szabolcsné (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon (Tanulmányok). Bp., 1975.
- Komoróczy 1972 = Komoróczy György (szerk.): Hajdú-bihari kéziratok térképek. Debrecen, 1972.
- Lakos – Bendefy Htt 1976-79 = Lakos János – Bendefy László: A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa. 1. Helytartótanács térképek 1-3. Bp., 1976-1979.
- Lakos – Bendefy K 1978-91 = Lakos János – Bendefy László: A Magyar Országos Levéltár térképeinek katalógusa. 2. Kamarai térképek 1-3. Bp., 1978-1991.
- Lósy-Schmidt 1920 = Lósy-Schmidt Ede: A pesti magyar királyi tudományegyetem bölcsészeti karán 1785-ben felállított Institutum Geometricum keletkezésének vázlatos ismertetése ... (Technikus 1920/4. 106-113).
- Lukinich 1918 = Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában (1541-1711). Bp., 1918.
- Málnási 1933 = Málnási Ödön: Gróf Csáky Imre bíbornok élete és kora (1672-1732). Kalocsa, 1933.
- Mezősi 1943 = Mezősi Károly: Bihar vármegye a török uralom megszűnése idejében (1692). Bp., 1943.
- Patay – Plihal 1984 = Patay Pálné – Plihal Katalin: Kéziratok térképek az Országos Széchényi Könyvtár térképtárában. I. köt. Önálló kéziratok térképek. Bp., 1984.
- Pesty = Pesty Frigyes: Bihar vármegye I-II. (Pesty Frigyes kéziratok helynévtárából 1864 ... közléteszi Hoffmann István és Kis Tamás). Debrecen, 1996-1998.
- Raum 1993 = Raum Frigyes: A magyarországi földmérők és térképészek fontosabb életrajzi és bibliográfiai adatai. 1993 (kézirat – OSzK Térképtár).
- Șuta 1972 = Șuta, Ileana: Organizarea domeniului episcopiei catolice din Oradea în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. (Lucrări științifice. Institutul Pedagogic Oradea, 1972. 75-81).
- Szabó M. 2003 = Szabó M. Attila: Erdély, Bánság és Partium történeti és közigazgatási helységnévtára 1-2. Csíkszereda, 2003.
- Szögi 2006 = Szögi László: A Gyulafehérvári Érseki Levéltár és az Erdélyi Katolikus Státus Levéltára I. 1429-2000. Gyulafehérvár-Bp., 2006.
- Varga 2006 = Varga Júlia: A Nagyváradai Jogakadémia (1780-1848) és a Püspöki Szeminárium (1741-1848) hallgatósága. Bp., 2006.

Levéltári források

- Bihar vm. lvt. = Bihar vármegye levéltárának Nagyváradon maradt része (Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Prefectura-Comitatul, inv.41).
- BmÁLvt. = Bihar megyei Állami Levéltár (Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea)
- BmÁLvt. Nv. = Bihar megyei Állami Levéltár – Nagyvárad város levéltára (Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Primăria Oradea, inv.141,143,380).
- BmÁLvt. T. = Bihar megyei Állami Levéltár – Térképtár (Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Colecția de hărți, inv.599).
- BmÁLvt. Tv. = Bihar megyei Állami Levéltár – Tervtár (Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Colecția de planuri, inv.598).
- C 1721 = ld.: Ilea – Mudura – Covaci
- C 1733 = ld.: Ilea

- G. Kat. Püsp. lvt. = A Nagyváradi Görög Katolikus Püspökség levéltára (Bihar megyei Állami Levéltár / Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Episcopia Greco-Catolică Oradea, Acte pe probleme, inv.881).
- Gazd. lvt. = A Nagyváradi Római Katolikus Püspökség gazdasági levéltára (Bihar megyei Állami Levéltár / Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Episcopia Romano-Catolică Oradea, Acte economice, inv.246).
- Kápt. lvt. = A Nagyváradi Római Katolikus Székeskáptalan házi levéltárának gazdasági vonatkozású állagai (Bihar megyei Állami Levéltár / Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Capitlul Episcopiei Romano-Catolice Oradea, inv.277, 240, 231, 1173).
- Kimutatás 1912 = Kimutatása a n[agy]várad-i l[atin] sz[ertartású] főtisztelendő tekintetes káptalan összes birtokainak a községi cat[aszeri] birtokívek szerint 1912 évben (R. Kat. Egyházmegyei Levéltár – Nagyvárad, lsz. nélkül)
- Liber statutorum = Liber statutorum V[enerabilis] Capituli Varadiensis [1823]. (R. Kat. Egyházmegyei Levéltár – Nagyvárad, lsz. nélkül)
- Matricula Belényes = A belényesi plébánia anyakönyvei (R. Kat. Egyházmegyei Levéltár – Nagyvárad, Anyakönyvek).
- Matricula M. Varad. = A nagyváradi plébánia keresztelési és házassági anyakönyve 1754-1785. (Bihar megyei Állami Levéltár / Arhivele Naționale ale României: Direcția jud. Bihor – Oradea, Matricole de stare civilă, nr.693).
- Matricula Várad-Olaszi = A nagyváradi-olaszi plébánia anyakönyvei 1785-től (Plébániai levéltár – Nagyvárad-Olaszi).
- MOL E 237 = Magyar Országos Levéltár, Kamarai Levéltár – Püspökségek összeírásai (A Nagyváradi Római Katolikus Püspökségnek 1796-ban készült összeírása = 25-29 kötetek)
- UC = Urbaria et Conscriptioes. (Magyar Országos Levéltár, Kamarai Levéltár, E 156)
 UC 145:28; UC 85:37 – (1692)
 UC 145:29 – (1692 után)
 UC 17:8 – (1704)
 UC 173:19 – (1707-1709)
 UC 84:1 – (1722)
 UC 23:6 – (1726)
 UC 17:10(a)(b)(c) – (1732-1733)
 UC 102:28; UC 102:29 – (1750)
 UC 125:1(a)(b)(c)(d) – (1778)
 UC 160:35 – (1787)
- Vis.Can.1823 = Visitatio Canonica Eccl[esiæ] Cathedralis M[agno] Varadiensis ab anno 1823. (R. Kat. Egyházmegyei Levéltár – Nagyvárad, lsz. nélkül)

A katalógus rövidítései

- b.öl = bécsi öl
 ca = circa
 hit. = hitelesítette
 kész. = készítette
 org. Vien. = orgia Viennensis
 s.l.= sine loco
 szín. = színezett
 társtérk. = társtérkép
 térk. = térkép
 w.Kl. = wiener Klaster

Rezumat

Hărți manuscrise din Bihor (1754-1888)

Volumul cuprinde descrierea a 831 de hărți manuscrise, păstrate la Oradea și realizate între 1754 și 1888. Majoritatea acestora (791) au fost întocmite pentru posesiunile unor instituții bisericești, principalii deținători de domenii întinse în zona centrală și sudică a comitatului Bihor: Episcopia și Capitlul Romano-Catolic, cele două Prepozituri, Seminarul Teologic Romano-Catolic respectiv Episcopia Greco-Catolică. Alte 9 provin din Arhiva Comitatului, 13 din Arhiva orașului Oradea iar proveniența unui număr de 18 hărți este neidentificabilă.

Materialul prelucrat include planuri și hărți ale localităților, posesiunilor, pădurilor, lucrărilor de amenajare a cursurilor de apă, ale reglementărilor urbariale, planuri de situație aferente unor dispute privind hotare de domenii etc.

Colecțiile de hărți menționate au ajuns în urma naționalizării la Filiala orădeană a Arhivei Naționale a României, cu excepția unor hărți rămase în patrimoniul Arhivei Eparhiale Romano-Catolice. Colecția reprezintă o valoare patrimonială remarcabilă și prin faptul că se referă aproape în întregime la localități și zone aflate în interiorul unui singur comitat, cel al Bihorului.

Catalogul hărților este precedat de o prezentare succintă a istoricului fiecărei posesiuni aparținând instituțiilor ecleziastice menționate și de un capitol referitor la topografia, care au activat în domeniile bisericești sau pe teritoriul comitatului.

Zusammenfassung

Handgeschriebene Landkarten aus dem Komitat Bihar (1754-1888)

Der vorliegende Band stellt 831, derzeit in Großwardein/Nagyvárad/Oradea aufbewahrte Landkarten aus den Jahren 1754-1888 dar. Der größte Teil dieser Landkarten (insgesamt 791 Stücke) bezieht sich auf die ehemaligen Grundbesitze von sechs kirchlichen Institutionen, wie das Großwardeiner Römisch-Katholische Bistum und Domkapitel, die Klein- und Großpropstei, das Seminar und das Großwardeiner Griechisch-Katholische Bistum.

Die Thematik der Landkarten ist sehr weit verzweigt, man kann darunter Besitz- und Bewaldungskarten, Frongeld- und Wasserregulierungskarten, Grenzstreite dokumentierende topographische Beschreibungen und Siedlungskarten finden. Es ist eine allbekannte Tatsache, dass die hiesigen kirchlichen Oberbehörden über einen außerordentlich großen Besitzfundus verfügten, besonders in den südlichen und zentralen Teilen des Komitats.

Diese kirchlichen Kartensammlungen sind in der Folge der Nationalisierung – mit einigen Ausnahmen, die im Archiv der Römisch-Katholischen Diözese aufbewahrt sind – zum Teil des Staatsarchivs des Komitats Bihar geworden. 9 Stücke der Sammlung stammen aus dem ehemaligen Komitatsarchiv, 13 aus dem Archiv der Stadt Großwardein, und 18 aus heute nicht mehr genau identifizierbaren Beständen.

Der Sammlung wird ein besonders großer Wert durch die Tatsache verliehen, dass sie fast ohne Ausnahme aus solchen Karten besteht, die Gebiete und Siedlungen aus einem einzigen Komitat, Bihar, darstellen.

Vor dem Kartenkatalog ist eine Darstellung der geschichtlichen Entwicklung der Besitztümer der erwähnten kirchlichen Institutionen, sowie eine Studie über die im Komitat Bihar tätigen Feldmesser und über die hiesige Kartographie zu lesen.